

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' - סי' רסט')

	251	דין שבועה שלא אוכל, סתם, או אם פירש	רלח
	257	נשבע על דבר שאין בו ממש או לבטל המצוה	רלט
	267	הלכות נזירות למהריק"ש 911	
		הלכות כיבוד אב ואם	
	281	כיבוד אב ואם ומוראם	רמ
	294	דיני מכה ומקלל אביו ואמו	רמא
		כבוד רבו והלכות ת"ח ותלמוד תורה	
	296	כבוד רבו ותלמיד חכם	רמב
	309	קיצור בהנהגת הוראה לש"ך	
	311	ת"ח פטור ממס, ומכירת סחורתו מוקדמת	רמג
	317	קימה והידור בפני חכם אפילו אינו רבו	רמד
	321	חייב כל אדם ללמד לבנו ולהעמיד תלמידים	רמה
	330	חייב כל אדם בת"ת, והיאך לומדים בשכר	רמו
		הלכות צדקה	
1	344	גודל שכר צדקה, ואם כופין עליה	רמז
2	346	מי חייב בה ומי ראוי לקבלה	רמח
8	349	כמה חייב ליתן וכיצד יתננה	רמט
0	359	כמה ראוי ליתן לכל אחד	רנ
9	360	למי נותנין הצדקה ואיזה קודם לחבירו	רנא
4	367	דין פדיון שבויים וכיצד פודין אותם	רנב
6	370	דין מי הוא הראוי ליטול צדקה	רנג
1	376	שלא לקבל צדקה מן העובדי כוכבים	רנד
0	377	להרחיק מקבלתה	רנה
4	377	קופה ותמחוי היאך נגבים ומתחלקים	רנו
5	380	סדר גביית הצדקה ושלא לאחרת 1494	רנז
24	390	דין המתפים בצדקה	רנח
17	405	דין אם מותר לשנות צדקה, והנהגת הגבאי עם הצדקה, והממונה עליה	רנט
0		הלכות מילה	
0	411	מצות המילה על האב	רס
4	411	אם לא מל האב	רסא
14	411	זמן מילה לבריא, לחולה, ולאנדרוניגוס	רסב
8	414	ילד שהוא אדום או ירוק, ומי שבניו מתים מחמת מילה	רסג
20	416	מי ראוי למול, ובמה מלין, וכיצד מלין	רסד
20	422	סדר ברכת המילה ודין מילה ביום התענית	רסה
19	428	איזה מילה דוחה שבת ויום טוב	רסו
0		הלכות עבדים וגירות	

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ט) ¹⁰⁴³גר אסור לקלל אביו העובד כוכבים ולהכותו. ולא יבזהו, שלא יאמרו: באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה ³⁹⁵(ה). אבל עבד שנשתחרר אין לו יחוס, והרי הוא כמי שאינו אביו לכל דבר: (ה) באנו מקדושה חמורה - היינו בנימוסיהם (רע"א).

סימן רמב – שלא להורות בפני הרב, ורב שמחל על כבודו, ובו ל"ו סעיפים: (א) ¹⁰⁴⁴חייב אדם בכבוד רבו ³⁹⁶ויראתו יותר מבשל אביו(א) ³⁹⁷. הנה: ¹⁰⁴⁵לכינו(ג) קטול רבו מוכהק, קורא אותו בדרכו: רבי, ¹⁰⁴⁶לכל דרכו שאלו מוכהק, קורא אותו: חזק: (א) יותר מבשל אביו - שאביו מביאו ³⁹⁸לחיי עוה"ז ורבו מביאו לחיי עולם הבא ואין לך כבוד ככבוד רבו ומורא כמוראו ואמרו חכמים ומורא רבך כמורא שמים (ט"ז), מי שעלה רבו שלישי לקרוא בתורה אינו רשאי התלמיד להיות הוא המשלים ³⁹⁹, שיש בזה זלזול ברבים, ואפי' אם קראוהו לא יעלה, דמוטב שיבא עשה דכבוד תורה וידחה מה שאמרו מי שקורין אותו לקרוא ואינו עולה עליו הכתוב אומר כו', דכיון דעשה כך משום כבוד רבו, אין בזה בזיון התורה ואם מה שקראו לרבו שלישי היה לכבוד הרב כמו שירת הים וכיוצא מותר ואם רבו נתן לו רשות בכל גוונא חייב לעלות (פ"ת). (ב) אביו כו' - אין נוהגין כן ⁴⁰⁰הלכך יש לומר דאע"ג דחייב בכבוד רבו יותר משל אביו מכל מקום יותר יש לקרותו בשם אב המיוחד לו מילדותו וגם מסתמא האב מוחל על כבודו בזה (ש"ך).

Commented [O192]
אם כל הלכות וקדשתו
רק לקמן סי' רמד סי' ח?

³⁹⁵אלא נוהג בו מקצת כבוד, המשך לשון הרמב"ם, וצ"ע למה נשמט מהשר"ע אבל מובא באג"מ (יו"ד ח"ב סי' קל) שיש מצוה שגר לבקר הוריו, וז"ל האג"מ: אך השמיט שם הא דנוהג בו מקצת כבוד, אבל לא מסתבר לומר שפליג כיון דכל הדין הוא של הרמב"ם מ"ט יפלוג עליו על סוף דבריו, ואף אם נימא שפליג וסובר שליכא חיוב שינהוג בו כבוד מ"מ איסור ודאי יודה שליכא, דמצד השמטתו שייך לומר רק שהוא קצת ראייה שאינו סובר זה שאיתא ברמב"ם אבל לומר שסובר שיש גם איסור לא ידעין מזה וה"ל לכתוב שלכבודו אסור. וזה שלא תלך לבקר את אמה בחוליה ולצער אותה שלא להביא אליה את בניה להראותן לה ושיש גם לחוש שמרוב הצער תחלה ביותר כדמצינו שחששו רבנן בשכ"מ לשמא תטרף דעתו כשלא יעשו רצונו, איכא בזה תרתי שהוא בזיון להאם כשבתה לא תבוא אליה לבקרה בעת חוליה, וגם צער גדול שהוא כעין הכאה וקללה, שלא רק שמוותרת אלא שמחוייבת לעשות רצון אמה הנכרית בזה שתבוא אליה עם בניה לבקרה. וצ"ע מקור למצוה זו, ונראה שהוא ממוסר שלא להיות כפוי טובה, מש"כ הרמב"ם אלא שנוהג בו מקצת כבוד שלכאורה איזה שיעור יש בזה, אבל הוא כפי מה שלא יתחשב בעיני הבריות לכפוי טובה שלא לא יצטרך לכבודו בכבוד הגדול והמורא שחייבתו תורה, אלא בכל מקום וזמן לפ"מ שחושבין אז הבריות אף בלא חולי היתה רשאה לילך לפעמים רחוקים אם היה זה באופן שהוא כפוי טובה כשלא תלך, ורק להיות רגיל לילך לשם היה אסור אף לה כדי שתתרחק מהם ולא תחזור לסורה, ואת בניה היה ודאי אסור להרגיל לילך לשם כדי שלא יאכילום דברים אסורים. אבל עתה שאמה הנכרית היא חולה, לבד שמבקרין מפני דרכי שלום היא מחוייבת לילך לבקרה עם בניה מצד קצת כבוד אם ובזיון, ע"כ.

מותר לגר שנתגייר לומר קדיש על אביו שמת בגיותו, ועוד עדיף מאביו מומר, ואפ"ה כתב הרמ"א (לקמן סי' שעו ס') שבניו אומרים עליו קדיש, ואף על גב דהרמ"א לא כתב כן כ"א במומר שנהרג בידי לסטים, ומשמע דבמת על מטתו לא וכמ"ש הש"ך וט"ז שם, אמנם עי' שו"ת חסד לאברהם (יו"ד ח"ב סי' פד) שבמת על מטתו אין חיוב אבל יש היתר. ועיי"ש בגליון מהרש"א דבמת על מטתו ואין אבליים אחרים גם חיוב יש. והנה עכ"ם זהירים לקיים מצות כיבוד מפני שהיא מצוה שכלית והטבע והשכל מחייב כן ומש"ה נתפשטה מצוה זאת אצל כל אומה ולשון ומצינו כמה עכ"ם שהיו זהירים בה מאוד ממילא גר חייב לנהוג כבוד באביו, וכיון שאמירת קדיש מטעם כבוד הוא, ולא עוד אלא דמי שמונע מלומר קדיש הרי הוא כמבזה לאבותיו ממילא שגם הגר מחויב לומר קדיש (שו"ת זקן אהרן ח"ב סי' פז).

³⁹⁶עי' לקמן סעיף ל.

³⁹⁷עי' לקמן ש"ך סק"ט(טו).

³⁹⁸לשון הש"ס "הביאו".

³⁹⁹צ"ע אם כל ההלכות האלה הם רק לקמן סי' רמד סי' ח.

⁴⁰⁰עי' טור שקורא לרא"ש א"מ ולא רבי.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ב) ¹⁰⁴⁷כל החולק על רבו, בחולק על השכינה. וכל העושה מריבה עם רבו, בעושה עם השכינה. וכל המתרעם עליו, כאילו מתרעם על השכינה. וכל המהרהר אחר רבו, כמהרהר

אחר השכינה. @NO MB@

(ג) ¹⁰⁴⁸איוזו חולק על רבו, כל שקובע לו מדרש(ג) ויושב ודורש ומלמד ¹⁰⁴⁹שלא ברשות רבו, ורבו קיים אף ע"פ שהוא במדינה אחרת. הגה: ¹⁰⁵⁰לכל(ל) מותר לחלוק עליו בלא פסק או הוראה, אם יש לו ראיות והוכחות לדבריו שהדין עמו:

(ג) כל שקובע לו מדרש - היינו דוקא כשקובע עצמו להורות הוראות, וי"א דכיון שהוא קובע לו מדרש הרי הוא חולק על שררתו של רבו, ואפילו לבדוק סכין של שחיטה שאינו שום הוראה כלל אסור משום כבוד של רבו (ש"ך) ⁴⁰¹.

(ד) אבל כו' – וי"א אפילו היה תלמידו אם אח"כ נתחכם יכול לחלוק עליו ולהורות בפניו אפילו להלכה ואפשר דכל זה בנטילת רשות או שמת וכדלקמן ס"ד וצ"ע (ש"ך), רק מותר לחלוק עליו בחייו בראיות דרך משא ומתן אבל לא יהיה קובע עצמו לדרוש ברבים או לקבוע ישיבה, ואצ"ל שאם עמדו למנין שלא ימנה כנגד רבו עם החולקים עליו. ובכלל זה שלא יחלוק על רבו בדרך החולקים לנצח את רבו אלא אומר ראיותיו בפניו אם ישרו בעיניו מוטב ואם לאו ישתוק. ולא יאמר לו "כך נ"ל" ובכלל זה לא יאמר לאחרים "רבי מתיר ואני אוסר", וכן להפך וכן כל כיוצא בדברים אלו. אבל לכתוב לעצמו ראיותיו אפילו שהם כנגד רבו מותר, אבל לכתוב פסק או הוראה לאחרים כנגד רבו בחייו אסור. וכן מותר לחלוק עליו אחר מותו ולפסוק ולהורות כפי ראיותיו ולעשות עליהם מעשה אעפ"י שהם כנגד רבו ולקבוע מדרש ולדרוש ברבים סברתו סתם אבל לא יאמר רבי היה אומר כך ואני אומר כך שזה מלבד שהוא חולק על רבו מבזה את רבו ברבים (פ"ת * רדב"ז), א', אין התלמיד רשאי לחלוק על רבו ולסתור דבריו דרך קיפוח וניצוח אפי' בפילפול בעלמא. ב', כל שאינו מתכוין לקנטר ולבייש את רבו, רשות הוא להשיב עד מקום שידו מגעת כדי להעמיד הדבר על בוריו ולברר האמת. ג', ובדבר הנוגע לדין והוראה לא די שרשאי לגלות דעתו, וראיותיו לסתור דברי רבו. אלא חובה ג"כ שלא ישתוק בכה"ג מפני כבוד רבו, דכבוד תורה עדיף. ד', מה שכתוב באות ג' הוא בכל אופן שהוא הטעות בדין, בין לקולא בין לחומרא, מצוה על התלמיד לומר דעתו וראיתו. ה', במשפטי עסקי ממונות יש איסור נוסף, משום דררא דממונא, שלא יוציא ממון שלא כדין מיד הפטור, וכל זה בכלל מדבר שקר תרחק. ו', אין דברים הללו אמורים אלא בטעות בדאורייתא, אבל במידי דמדרבנן משאירים לרב לפסוק, ואחר כך שואלים עליו, אבל כשהטעות ברור, גם בדרבנן לא שותקים, ומתקנים את הרב. ז', לא נצטוו התלמיד אלא שלא לשתוק. אבל לא הותר לו לחלוק על רבו בחזקת היד לילך אחר עצתו ודעת עצמו לסמוך על זה להורות הלכה למעשה נגד דעת רבו, שזה חמור ממורה הלכה בפ"ר, שהוא אינו סותר דעת רבו כלל, רק שאינו חושש להמתין עד שיפסוק הרב את הדין וקופץ להורות לפניו, וכאן איסור כפול אפקרותא דמורה הלכה בפני רבו וגם סותר דבריו וחולק עליו, שהרי כיון שהרב ידע ראיותיו של תלמיד, והוא אעפ"כ עומד בדעתו אם שהשיב עליהם, או לא חש להשיב, אלי מחויב לשמוע בין להקל בין להחמיר, לעשות כדבריו אפי' בשל תורה. ח', ואסור לתלמיד להרהר אחרי רבו ואפי' להחמיר על עצמו, ויש בזה חשש של זקן ממרא, ובזה אין חילוק בין רבו קיים או לא. ט', כל זה דווקא בתלמיד מובהק שלא שימש כל צרכו וצריך עדיין לגמרא וסברא דרבו, אבל בתלמיד חבר כבר אמרו לחלוק ולסתור דברי רבו בגמרא וסברא. ויוכל להורות ולעשות מעשה כדברי עצמו. י', אבל כל זה במקומו וברשותו של התלמיד או ברשות ששניהם שוין בו, שם רשאי להורות כפי סברתו, אבל לא במקומו של רבו דהיינו בפניו ממש, משא"כ אחר מותו הרשות נתונה לתלמיד חבר לעשות מעשה כדעת עצמו. וכן מותר לתלמיד להחמיר, אפי' מספק בלבד, ואפילו במקום רבו. י"א, רבו אינו רשאי לחלוק עליו ולהורות במקומו שלא כדעתו של תלמידו החבר, ואפי' עדיין לא נשאל עליה עכשיו, כמי שחלה הוראתו דמי, כיון שרגיל לפסוק כן, ודינן זה עם זה כחבר שאינו רשאי להתיר מה שאסר חברו, ולא לאסור מה שהתיר חברו אם לא ע"פ הדרכים שנתבארו בפוסקים, וזה דווקא כל זמן שחברו קיים וכו' (פ"ת * שאלת יעבץ).

:Commented [O193]
ערה.

:Commented [O194]
דיוק

⁴⁰¹ כל הפותח בית המדרש ללמוד תורה ללא הוראה, אין בזה איסור, ומש"כ בשו"ע היינו שבזמנם בית מדרש היו בית הוראה (ערה"ש סי' ח). והנה הערה"ש הביא מדברי הרמ"ד, והוב"ד בש"ך ועיי"ש שתמה על הרמב"ם אבל לא פוסק נגדו, וצ"ע אם יש ראיה מהש"ך דלא כערה"ש.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ד) ¹⁰⁵¹אסור לאדם להורות לפני רבו(ה) לעולם, וכל המורה לפני חייב מיתה. הגה: ¹⁰⁵²ואפילו נטילת רשות לא מהני תוך שלשה פרסאות(ו), אם הוא רבו מובהק. ¹⁰⁵³ואם הוא רחוק מרבו(ז) י"ב מיל, ושאל לו אדם דבר הלכה בדרך מקרה, יכול להשיב. אבל לקבוע עצמו להוראה ולישב ולהורות, אפילו הוא בסוף העולם, אסור להורות עד שימות רבו או עד שיתן לו רשות. הגה: ¹⁰⁵⁴וכל זה צרכו מובהק(ח), אבל בתלמיד חכם, אפילו תוך שלשה פרסאות שרי. ¹⁰⁵⁵וי"א דמ"מ לפני רבו ממנו(ט) אסור, ¹⁰⁵⁶ואפילו שלא בפניו ממנו, אם התחילו כבוד הרב לומר שישאלו לרב, או שהרב מופלג בחכמה וזקנה, אין להורות בעירו. ¹⁰⁵⁷וי"א דתלמיד גמור(י) תוך י"ב מיל חייב מיתה, אם הוא מורה. חוץ ל"ב מיל, פטור אבל אסור. הגה: ¹⁰⁵⁸וי"א דדוקא צריך לזכור(יא) לעירו של תלמיד. אבל אם אינו רגיל(יב) לזכור, רק צריך להקרא, מותר, כל שהוא חוץ לג' פרסאות. ¹⁰⁵⁹תלמיד חבר תוך י"ב מיל, פטור אבל אסור. וחז"ל ל"ב מיל, מותר(יג). אף על פי שנמל רשות(יד) מרב אחד, לא סגי, עד שיטול רשות מכל רבותיו המובהקים. הגה: ¹⁰⁶⁰והאי מובהקים לא מיידי כשאר רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו, דא"כ לא אפשר להיות לו הרבה רבותיו מובהקים, אלא ר"ל תלמיד גמור(טו), לאפוקי תלמיד חכם דהיינו שנתגדל בתורה ונעשה חכם לרבו, דהיינו שהוא קרוב להיות גדול כרבו. ¹⁰⁶¹מיהו יש חולקין וסבירא להו דאי קבל רשות מרבו אחד, מהני להורות(טז) חוץ לג' פרסאות. אבל תוך ג' פרסאות, לא מהני ליה. ¹⁰⁶²וי"א דכל שאינו רבו מובהק, דהיינו שאין רוב חכמתו ממנו, תלמיד חכם הוא:

(ה) לפני רבו - לכן ראוי לכל מי שהגיע להוראה שלא יורה שום הוראה בלתי עיון תחלה בספר. כי רבותינו הן הן הספרים אשר נתפשטו בקרב ישראל כו' ובר מן דין ראוי לעשות כן במקום שאין בני תורה שלא יחשדו ויאמרו שעם הארץ שמחמירים עליהם שלא כדין מפני חסידות (פ"ת), המורה צדק כשיבוא לפניו איזה הוראה יעיין בספרים ולא יורה על פה, ולא יבוש מהמלעיגים באומרים כי הוראה צריכה להיות מיד וזירוז בלי עצלות, והמורה שלא על פי הספרים הוא כמורה הלכה בפני רבו ח"ו (פ"ת * פמ"ג).

(ו) שלש פרסאות – וי"א דנטילת רשות מהני אפי' תוך ג' פרסאות (ש"ך).
(ז) ואם הוא רחוק מרבו - אם היה רבו חוץ לג' פרסאות והורה הוראה להכשיר הבהמה ואח"כ בא רבו תוך ג' פרסאות והבהמה קיימת, כל שהתחיל, כגון שהוא נושא ונותן בהוראה עדיין ונודע לו שבא רבו תוך ג' פרסאות להורות בלי שאלה לרבו, ועיקר רק אם כבר הורה, אבל אם הוא באמצע לדון, ואילו יודע לאן הדברים נוטים, ורבו חזר תוך ג' פרסאות, צריך לשאול לרבו, אמנם היכא שהרב מחל על כבודו דינו אמת, וממדת חסידות בכל ענין יש לשאול (פ"ת).

(ח) וכל זה ברבו מובהק - וי"א דאפי' תלמיד חבר אסור תוך ג' כדלקמן (ש"ך).
(ט) וי"א כו' ממש כו' - האי "ממש" לא מדובר על רבו אלא א"ל לפניו" כלומר ד"לפניו" ממש אפילו תלמיד חבר אסור (ש"ך).

(י) וי"א דתלמיד גמור כו' - וי"א אלו אין מחלקים בין דרך מקרה לקבע (ש"ך).
(יא) וי"א דדוקא ברגיל לבא - שם לקצים כגון ביום השוק או בב' וה' שם ונראה דיום השוק דומיא דב' וה' היינו יום ראשון דשבוע, אבל יום השוק דשנה, כגון יריד, לא מיקרי רגיל (ש"ך).

(יב) אבל אם אינו רגיל כו' - מותר כל שהוא חוץ לג' פרסאות. אפי' הוא רבו מובהק (ש"ך).
(יג) וחוץ ל"ב מיל מותר כו' - אפי' בלא נטילת רשות וי"א דמכל מקום צריך נטילת רשות (ש"ך), ויש אומרים שבדרך מקרה מותר להורות, אבל לקבוע עצמו צריך רשות (ש"ך * מהרי"ק).

(יד) אף על פי שנמל רשות כו' - אתלמיד גמור קאי וכדמסיים "עד שיטול רשות מכל רבותיו המובהקים", אבל בתלמיד חבר מספיק בנטילת רשות מרבו. ואם יש לו רב א' מובהק והאחרים אינם מובהקים, צריך שיטול רשות מרבו המובהק (ש"ך).

(טו) תלמיד גמור – וי"א דאפילו לא למד רוב חכמתו ממנו כל שלא נתגדל להיות קרוב לרבו מיקרי תלמידו ואין עיקר כזה אלא דבעינן שיהא רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו אבל אין רוב חכמתו ממנו א"צ לנהוג בו שום כבוד רק לענין קריעה שקורע עליו כעל מי שמתאבל עליו ועומד מפניו, אבל להורות לפניו או לקבוע לו מדרש לעצמו וכן המתרעם על רבו והמהדר אחר רבו, כל הדברים האלו אין נוהגין, כיון שאין רוב חכמתו ממנו, וכל שלא למד ממנו רוב חכמתו הרי הוא כתלמיד חבר, אמנם אם למד רוב חכמתו ממנו אם אח"כ נתחכם כמותו הוי תלמיד חבר. ומש"כ שאי אפשר כמה רבותיו מובהקים, יש לומר שלמד

במאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

אצל זה רוב חכמתו במקרא ואצל זה רוב חכמתו במשנה ואצל זה רוב חכמתו בש"ס ואצל זה רוב חכמתו במדרש ואגדות ואצל זה רוב חכמתו בקבלה (ש"ך).
(טז) מהני להורות – י"א דחוץ לג' פרסאות אבל תוך ג' פרסאות לא מהני ליה רשות מרב א', אבל מכל רבותיו אם אין לו רק רב אחד מהני, אבל יש חולקין דתוך ג' לא מהני נטילת רשות כדלעיל ס"ק ד' (ש"ך).

(ה) ¹⁰⁶³ אין תלמיד יכול לסמוך אחרים במקום רבו: @NO MB@

(ו) ¹⁰⁶⁴ אם לא קבל הנסמך הסמיכה מיד הרב ההוא הסומך אלא ע"י רבנים אחרים, והוא נעשה להם סניף, אין לאותו הרב להשתרר עליו כלל אם אינו רבו. הגה: ¹⁰⁶⁵ אצל אס סמכו לדו, נהגו שהנסמך כפוף קצת לסומכו. ¹⁰⁶⁶ וכן מי שלומד נסיכה זמן אחד, נהגו לומר שהוא תלמיד בעל הישיבה ⁴⁰², אף על פי שאפשר שבעל הישיבה שמע יותר חידושים ממנו, ויש למנהגים אלו עיקר על מה שסמכו: @NO MB@

(ז) ¹⁰⁶⁷ לא מקרי הוראה אלא בשמורה על מעשה שבא לפניו, אבל אם שאלו לתלמיד הלכה בדברי מי, יכול לומר מה שבדעתו, כיון שאינו (יז) מורה על מעשה שבא לפניו, אפילו שאלו הלכה בדברי מי, אסור לומר כדברי פלוני (ש"ך).

(ח) ¹⁰⁶⁸ לא מקרי הוראה אלא בדבר שיש בו חידוש לשואל, אבל בהוראה ידועה שהיא פשוטה לכל, כגון נותן מעט לפגם או לבטל איסור בששים וכיוצא באלו, מותר:

(ט) ¹⁰⁶⁹ יש מי שכתב (יח) שכל הכתוב בספרים מפסקי הגאונים יכול להורות בימי רבו, רק לא יורה דבר מלבדו ולא יסמוך על ראיותיו לדמות מילתא למילתא מעצמו ⁴⁰³:

(יח) יש מי שכתב כו' – אפילו בפני רבו ואפילו יש בו חידוש לשואל (ש"ך).
(י) ¹⁰⁷⁰ יש מי שכתב שאסור לחכם (יט) להתיר דבר התמוה שנראה לרבים שהתיר את האסור ⁴⁰⁴:

(יט) שאסור לחכם כו' – היינו דוקא אם מתיר בסתם, אבל אם אומר לשואל טעם בדבר ומראה לו פנים או שמביא ראיות מתוך הספר מותר (ש"ך).

(יא) ¹⁰⁷¹ לאפרושי מאיסורא, כגון שרואה אדם שעובר עבירה מפני שאינו יודע שהוא אסור, או מפני רשעתו, מותר להפרישו ולומר לו שהוא אסור, בפני רבו, שבכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב: @NO MB@

(יב) ¹⁰⁷² אם בני ביתו (כ) של תלמיד הוצרכו להוראה ושאלו לו, לא יורה להם במקום רבו. ¹⁰⁷³ (ולא כל מי שמת (כא) רבו מותר לישב ולהורות, אלא"כ הגיע להוראה):

(כ) אם בני ביתו – כל הוראות איסור והיתר שבא לאדם בתוך ביתו שרי להורות אם בר הכי הוא ואפילו במקום רבו, משא"כ לאביו ולאמו. ואם יש לו חלק באותה הוראה [פי' שיש לו חלק מהעוץ הניתנת או נאסרת], אפילו שמיני שבשמינית, מותר וי"א דדוקא בדיקת סכין שאינו אלא לכבודו של חכם וכזה דבר הרב מוחל על כבודו שלא להטריח את התלמיד לבא אליו, אבל דבר איסור והיתר אפילו לעצמו אסור להורות במקום רבו וצ"ע כעת (פ"ת).

(כא) ולא כל מי שמת כו' – הג"ה זו צ"ל בריש סעיף י"ג "ולא כל מי שמת רבו מותר לישב ולהורות אלא אם כן הגיע להוראה וכל תלמיד שלא הגיע להוראה כו'" כן צ"ל ועי' לקמן (סקמ"ו) עד כמה מיקרי לא הגיע להוראה (ש"ך).

(יג) ¹⁰⁷⁴ תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, הרי זה שומע רשע וגם רוח, ועליו נאמר: כי רבים חללים הפילה (משלי ז, כו). הגה: ותלמידים הקטנים הקופצים להורות ולשקצ צראש, להתגלל בפני עמי הארץ, מרבים מחלוקת ומחריצים העולם ומכבין נכה של תורה. ויזהר כל אדם

:Commented [O195]

בדוק ש"ך סקט"ו שר' יונתן לא אסר אלא לא נהג, ולכן אין בזה שום איסור?

:Commented [O196]

ה צד או זה שהפ"ת חולק על השר"ע?

⁴⁰² עי' לקמן הערה. **Error! Bookmark not defined.**

⁴⁰³ ויש חולקים על הש"ך (בהגר"א).

⁴⁰⁴ עי' ט"ז לעיל (סי' צב ט"ז ד"ה כגון) שרב שמתיר דבר משום הפסד מרובה יש להסביר לשואל שלא יתמה למה לפעמים מתיר ולפעמים אוסר.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

שלא יורה כשהוא שתוי יין(כז) או שאר דברים המשכרים(כג), אפילו בדבר פשוט, אם לא שהוא דבר ברור בפוסקים(כל) וזיל קרי כי רב הוא. עיין בחושן המשפט סי' 405^ז:

(כב) כשהוא שתוי יין - היינו דוקא רביעית יין חי, שאינו מזוג, אבל אם שתה כדי רביעית בלבד והיה בה מים כל שהוא, או ישן מעט או הלך כדי מיל, כבר עבר היין ומותר להורות. אבל שתה יותר מרביעית, אפילו מזוג, או שינה מעט, או הדרך, מוסיפין בשכרותו, אלא ישהה לפי השכרות עד שלא ישאר משכרותו שום דבר שבעולם. וי"א דאין חילוק בין מהלך ברגל ובין רכוב, ועיקר שיש שתי הבנות בענין: א', רכוב שאני דאין מפיג אלא בג' מילין. ב', יש חילוק בין מהלך לרכוב בשתה יותר מרביעית, דברכוב לא אמרינן שמוסיף בשכרותו כשרכב ג' מילין, אבל רכוב לא. י"א שבי"ט או בסעודה גדולה כגון מילה ונשואין ופורים וכיוצא בזה במקומות ששותין הרבה אסור להורות כל היום עד למחר ואם נתן דעתו כבר על פסק הדבר מותר להורות בין לאיסור בין להתיר אפילו לאחר סעודה גדולה כמו ב"ט, וי"א שאין אסור להורות כל היום אלא כשירגיש שסר יינו מעליו מותר ואין בזה מחלוקת אלא הצד הראשון סובר שזה בסתמא אבל אם ברור לו שסר יינו מעליו מותר. מותר לשיכור ללמוד תורה ואפילו הלכות ומדרשות והוא שלא יורה ואם היה חכם וקבוע להוראה לא ילמד שלמודו הוראה היא (ש"ך), י"א דהיינו דוקא בהוראות איסור והיתר אבל מותר לדון דיני ממונות אף כשהוא שתוי, וי"א דאין חילוק ולכן המחמיר תבא עליו ברכה (פ"ת)⁴⁰⁶.

(כג) או שאר דברים המשכרים כו' - אפילו אכל תמרים או שתה חלב ונשתבשה דעתו מעט אל יורה (ש"ך)⁴⁰⁷.

(כד) אם לא שהוא דבר ברור בפוסקים כו' - אפילו הוא דבר ברור בפוסקים, כל שאינו מפורש במקרא דהצדוקים מודים בו, אסור להורות, ואפשר דמ"ש המחבר דבר ברור "בפוסקים" ט"ס והא וצ"ל "בפוסקים", י"א דמי שמיצר ואין דעתו מיושבת עליו אל יורה בשעה שהוא מיצר דכתיב בצר אל יורה, ומדת חסידות לכל בעל הוראה שיהא נזהר מלהורות בכל הני, כגון ביומא דרתח או בא מן הדרך ברגלו או ביתא דאית ביה שכרא או הרסנא אבל אין שם איסור אפילו לכתחלה (ש"ך), כגון שרץ צפרדע טהור דם אסור, אבל שאר הוראה אפילו נותן טעם לפגם ובטל בששים אף ע"ג דמותר להורות בהם בפני רבו, שתויי יין אסורים בהם, דהא לאו זיל קרי בי רב הוא, ואסור להורות בשכרות אלא בדבר שהצדוקים מודים בו והנהו ודאי אין הצדוקים מודים בו (ט"ז)⁴⁰⁸.

⁴⁰⁵ ז"ל ס"ה: יש אומרים [תוס' סנהדרין מב ע"א ד"ה העוסקים] דשתויי יין מותרים לדון דיני ממונות. וז"ל המאיר המשפט: דיני ממונות - אבל איסור והיתר אסור אפילו לא שתה אלא רביעית עד שיסור יינו מעליו, מיהו ביינות שלנו יש להקל בשתיית רביעית (סמ"ע), כל שנתן דעתו כבר על הפסק, מותר להורות אפילו באיסור והיתר אפילו אחר ששתה בסעודה גדולה (ט"ז), וי"א דשתוי אסור אפילו לדון ועכ"פ המחמיר תבא עליו ברכה, ואין להקל כלל, כי איסור דאורייתא הוא לדברי האוסרים כמו הוראה (פ"ת), ויש טעם לחלק שכן בהוראה יכול להורות לבדו ואין צריך צירוף כלל, אז אסור לשתות, אבל בדין דצריך שלשה וזה לא שכיח דכל שלשה ישתו וישכרו לא אסרו דשנים יזכירו אותו, ואם יראו שדעתו בלתי צלול לרב יינו יזהירו אותו להמתין ולא ימהר לחתוך הדין, אבל יחיד מומחה דדן יחידי ודאי דאסור לשתות יין כמו חכם המורה (פ"ת * תומים).

⁴⁰⁶ עי' שו"ע (א"ח סי' צט ס"ג): כל אחד שהוא שתוי, סגי ליה לפי מה שמרגיש בנפשו שיפיג יינו. הגה: ולכן אין נזהרין ביינות שלנו, שאין חזקין, שמתפללין אף על פי ששתה רביעית ויותר. וכל שכן אם מתפללים מתוך סידור שבידו, שאין חוששין לשכרות מעט, (כן נראה לי). משנה ברורה: ולכן אין וכו' - זה קאי אשתוי שאין בו איסור אלא לכתחילה אבל בשיכור שתפילתו תועבה ודאי יש ליזהר אפילו לדין וצריך לחזור ולהתפלל.

שאר חוששין - היינו ליישב המנהג אבל מ"מ אין נכון. כתב בי"ש פ"ב דביצה ובי"ט יכול להתפלל מנחה אף על פי ששותה קצת דא"א להמתין עד שיפוג יינו וכ"ש האידנא דבלא"ה אין מכוונין כ"כ שאין להקפיד בשתוי.

⁴⁰⁷ בשאר משקין אינו אסור אלא עד שנעשה שכור, ואין איסור ברביעית שאר משקין אא"כ הוא שכור או עכ"פ נשתבש דעתו מעט, ולכן לענין הוראה יכול לשער בעצמו שאם לא נשתבשה דעתו כלל, מותר (נשמת אדם ח"א כלל לב ס"א).

⁴⁰⁸ עי' מעשה רקח ביאת מקדש פ"א ה"ג: י"א זה לא בא אלא לאפוקי דבר שאינו מפורש, אף על פי שהוא פשוט וכו'. אבל דבר הכתוב בהדיא בפוסקים, אף על פי שהוא חידוש, יכול להורות ועי' רשב"א (ח"א סי' רמז) והוא הדין בדין שכבר עיין בו ופשוט לו, ועיקר שזה רק בדעת הרשב"א ולא בדעת הרמב"ם.

Commented [YL197]
ב"ררמהלך

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(יד) ¹⁰⁷⁵כל חכם (כה) שהגיע להוראה ואינו מורה (כו), הרי זה מונע תורה ונותן מכשולות לפני רבים, ועליו נאמר: ועצומים כל הרוגיה ⁴⁰⁹ (משלי ז, כו). הגה: ¹⁰⁷⁶ענין הסמיכות שנהגו בזמן הזה, כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה ומה שמורה הוא צרכות רבו הסומכו, ולכן אם כבר מת רבו א"ל לסמיכות. וכן בתלמיד חכם, כדרך שנתבאר לעיל, במקום שא"ל רשות א"ל סמיכות. ¹⁰⁷⁷וי"א דמי שאינו מוסמך למורינו ונותן גיטין וחליטות, אין צמקו כלום, ויש לחוש לגיטין וחליטות שנתן, אם לא שידע לכל שמומחה לרבים הוא רק שמלד ענוה וספלות אינו מצקש גדולות. ויש חולקים ומקילין. ¹⁰⁷⁸ובמקום עגון יש להקל אם כבר נתן גיטין וחליטות, אבל לא בדרך אחר, כי מנהגן של ישראל תורה, כן נ"ל. ועוד נ"ל שמומחה לתת מורינו לאחד שסדר גיטין, ואף על פי שמדין הסמיכה צדיקים הראשונים (כז) לא היו דינא הכי, מ"מ עכשיו אינו אלא נטילת רשות בעלמא ושרי: (כה) כל חכם כו' - ובדורות הללו אותם שמורים הלכה מתוך השו"ע והרי הם אין יודעים טעם הענין של כל דבר אם לא ידקדקו תחלה בדבר מתוך התלמוד, שהוא שימוש ת"ח, טעות נפל בהוראתו, והרי הן בכלל מבלי עולם ולכן יש לגעור בהן. ואפשר דדוקא אז, שלא היה עדיין שום חיבור על השו"ע, אבל האידנא שנתחברו ה"ט"ז וש"ך ומג"א ושאר אחרונים וכל דין מבואר הטעם במקומו, שפיר דמי להורות מתוך הש"ע והאחרונים (פ"ת).

(כו) ואינו מורה - יש להסתפק בהא דאמרינן במסכת אבות חרב בא לעולם על עינוי הדין והוא דוקא עינוי דין מדיני ממונות או אף הוראות או"ה בכלל שלא ידחה בלך ושוב, והעיקר דלאחר שההוראה ברורה אליו לא יחמיץ שוב את ההוראה רק ישיב מיד להשואל, דכשם שאסור לענות דין מדיני ממונות, ה"נ בכל ההוראות, וי"א שזה דווקא דאלמנה ויתום אבל כל אדם יש לחלק בין דיני ממונות ובין הוראות או"ה. וכתב עוד לכ"ע אסור לעכב הוראה להתיר אשה לבעלה (פ"ת).

(כז) ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים - והוא שיהיה ראוי לכל הדברים כיצד חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה, יש לב"ד לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון ולא להורות באיסור והיתר או יתן לו רשות באיסור והיתר ולא לדון דיני ממונות או יתנו

⁴⁰⁹ עי' חר"מ סי' י ס"ג: הוב"ד במלואים אות ג. ועי' רמ"א (חר"מ סי' כה ס"א): ולענין הוראות איסור והיתר, אם הגיע להוראה, אף על פי שאינו סמוך, דינו כמומחה.

מאיר המשפט: ולענין הוראות איסור והיתר כו' - באיסור והיתר במומחה שהוא גמיר וסביר לבד ולא סמוך, פטור מתשלומין, כיון שהוא מחויב להורות מן התורה, ולא דוקא סמוך (סמ"ע), וי"א דאפילו באיסור והיתר בעינן מומחה ונטילת רשות לענין פטור תשלומין, או מומחה וקיבלו עליהו. ומ"ש הסמ"ע "שהרי הוא חייב להורות מן התורה", אינו נכון, שכן שם מדובר כשמקבלים אותו ואינו מורה, או כשבאים לפניו סתם לשאול דבר הוראה, אבל בלא קבלה, אינו מחויב להורות בעל כרחם (ש"ך).

עי' ערה"ש סל"ו שהביא שלא להורות מתוך השו"ע עצמו וז"ל: והגם שאח"כ נתחברו פירושים על הש"ע מרבתינו האחרונים מ"מ ידוע שבלא באר מים חיים מהש"ס והראשונים אינו עולה יפה. ועי' הקדמה לדברי חמודות ומעדני יו"ט: אף הרב הגדול מהר"י קארו ז"ל אשר השביר בר בספרו ב"י ומתוכו עשה החיבור שקראו שלחן ערוך בדמותו ובצלמו של ס' הטורים ועל לשונו תמיד לשון הרמב"ם ז"ל לא נתכוין מעולם להורות מתוך ספרו חלילה וחלילה מלחשוב עליו כזאת רק שמי שלמד ועי' בס' הטורים עם פ"י הב"י וילאה למצוא תכלית כל דין ודין הלא ידעו ויבינו מתוך הש"ע זאת היתה כוונתו הרצויה, ע"כ.

ועי' מהרש"א (חידושי אגדות סוטה כב ע"א): ובדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך שו"ע והרי הם אין יודעין טעם הענין של כל דבר אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד שהוא שימוש ת"ח וטעות נפל בהוראתם והרי הן בכלל מבלי עולם ויש לגעור בהן.

ועי' שבות יעקב (ח"ג סי' צח): אין דעתי נוחה באלו ספרי לקוטים של אחרונים כמו לחם הפנים וגן נטע ובאר היטב, כי לא הטיבו אשר דיברו שהם רק כמעתיקים מספר אל ספר לבדוק בחורים וסדקים כל מקום שימצאו איזה חומרא מציאה הוא בידם להעתיקם ואל תסמוך עליהם כלל, כי די לנו החומרות שהחמיר רמ"א ושאר גדולי האחרונים אשר בידם להכריע מדעת עצמן או מדעת הפוסקים הלכה כמאן וכ"ש לאו דסמכא אינן כי אין בידם הכרע להכריע מדעת עצמן או מדעת הפוסקים הלכה כמאן וכ"ש להקל אין שומעין להם ולא נאה להם חיבורים כאלה אם לא שהם מפורסמים למומחין שהומחו רבים עליהם כמו בעל פנים חדשות וכנסת הגדולה ולקט הקמח וכו'.

שו"ת בנימין זאב (סימן רמח): וראוי לכל חכם כשיוורה להצטרף עם חכם אחר כי היכי שיצא הדין לאמתו.

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

רשות לזה ולזה אבל לא לדון דיני קנסות, או לדון דיני קנסות אבל לא להתיר בכורות במומין, או יתנו לו רשות להתיר נדרים בלבד או לראות כתמים וכן כל כיוצא בהן. שהרי סמיכה שבזמן הזה אינו אלא נטילת רשות בעלמא (ש"ך).
(טו) ¹⁰⁷⁹אסור לתלמיד לקרות לרבו בשמו ⁴¹⁰, לא בחייו ולא במותו, ואפילו לקרות לאחרים ששמו בשמו אסור, אם הוא שם פלאי(כח) שאין הכל רגילין לקרות בו. הנה: ¹⁰⁸⁰אצל שם סרגילין בו, מותר להזכיר(כט) שלא בפני רבו. ¹⁰⁸¹וכל זה דוקא כשאנו מזכיר רק שמו לבד, אצל מותר לומר(ל): ר' מורי פלוני:

(כח) אם הוא שם פלאי – שכל השומעו יודע שהוא פלוני, ואפי' שלא בפניו. ולא יזכיר שמו בפניו ואפי' לקרוא לאחרים ששמו כשם רבו אסור, אלא ישנה את שמו אפי' לאחר מותו. הא דנקט דבעינן דוקא פלאי הוא סמך למה שאחריו, דהיינו אפילו שלא בפניו, אבל בפניו לא בעינן פלאי ואסור בכל גווני (ט"ז).

(כט) מותר להזכיר כו' – כלומר לקרות בו אחרים ועי' לעיל (סי' רמ ס"ב סק"ג?) (ש"ך).
(ל) אבל מותר לומר כו' – דוקא שלא בפניו, אבל בפניו אין להזכיר שמו כלל רק יש לקרותו רבי (ש"ך), עי' ש"ך, ויש חולקים דאפי' בפניו מותר וראיה מקרא ואדוני משה כלאם (רע"א, פ"ת).

(טז) ¹⁰⁸²לא יתן שלום לרבו ולא יחזיר לו שלום, כדרך שאר העם, ¹⁰⁸³אלא שוחה לפניו ואומר לו ביראה ובכבוד: (שלום עליך רבי(לא), ואם נתן לו רבו שלום, אומר לו: שלום עליך מורי ורבי ⁴¹¹. (וכן נוהגין. ¹⁰⁸⁴וי"א דאין לתלמיד לשאול(לז) בשלום רבו כלל, שנאמר: ראוני נערים ונחצלו (איוב כח ט)). ¹⁰⁸⁵ולא יחלוץ תפיליו(לג) לפני רבו ולא יסב לפניו ⁴¹², אלא יושב ביושב לפני המלך. ¹⁰⁸⁶היה רבו יושב בסעודה עם אחרים, נוטל קשות מרבו ואח"כ מאחרים. ¹⁰⁸⁷ולא יתפלל לפניו לא לאחריו ולא בצדו, ואין צריך לומר שאסור להלוך בצדו, אלא יתרחק לאחר רבו. ולא יהא מכוון כנגד אחריו, אלא יצדד עצמו לצד אחר, בין כשמתפלל עמו בין כשהולך עמו. ¹⁰⁸⁸וחוץ לד' אמות, הכל מותר. (ועיין בא"ח סי' ז"ד).
¹⁰⁸⁹ולא יבנם עמו למרחץ אא"כ הוא צריך לו. הנה: ¹⁰⁹⁰ואם היה התלמיד במרחץ קודם לרבו, ובא רבו לשם, א"ל ללכת. ¹⁰⁹¹וכל זה לא מיידי אלא במקום שהולכים ערומי ערוה במרחץ, אצל במקום שהולכים במכנסים, מותר ⁴¹³. וכן המנהג פשוט ליכנס עם רבו ואצלו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו למרחץ, אף על פי שצגמרא ¹⁰⁹²אסרו כולם, והכל הוא מטעם דעכשיו הולכים במכנסים. ¹⁰⁹³ולא ישב לפניו, עד שיאמר לו: שב, ולא יעמוד, עד שיאמר לו: עמוד, או עד שיטול רשות לעמוד. וכשנפטר מלפניו לא יחזיר לו אחריו, אלא נרתע לאחוריו, ופניו כנגד פני רבו. הנה: ¹⁰⁹⁴והנפטר מרבו ונטל ממנו קשות ולן בעיר, כריך לחזור וליטול ממנו קשות ⁴¹⁴.
¹⁰⁹⁵ודוקא שלא אמר לו מתחלה קרובה ללון בעיר, אצל אם הגיד לו בשעה שנטל קשות, א"ל לחזור וליטול ממנו קשות. ¹⁰⁹⁶ולא ישב במקומו, ולא יכריע דבריו בפניו, ולא יסתור דבריו. ¹⁰⁹⁷וחייב לעמוד מפניו, משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו שלא יראה קומתו,

⁴¹⁰ עי' לעיל הערה 332.

⁴¹¹ בזמן הקדמונים היו מדברים הכל בלשון נוכח אתה כמו שלום עליך רבי אבל עכשיו מדברים לאדם נכבד בלשון רבים ואומרים שלום עליכם וכ"ש לרבו. לבד לאביו מדבר הבן בלשון נוכח ואפילו הוא תלמידו דלאביו ואמו ואחיו ואחותו מדברים בלשון נוכח אתה ואם ידברו בלשון רבים לא יהיה אלא מן המתמיהים (ערה"ש אות לח).

⁴¹² עי' א"ח סי' תעב ס"ה, ועי' לקמן הערה 424.

⁴¹³ בזמנינו שאין מכסין, אין היתר בדבר ולא ידעתי על מה סמכו העולם להקל בזה (פ"ת אה"ע סי' כג סק"ה), כל זה במרחץ יבש שמגולין, אבל בנהר או בחמי טבריא שמכוסין במים מותר, ובזה מיושב מנהג של העולם, מתמיהה הפת"ש (מנח"י ח"ד סי' סב).

⁴¹⁴ נוהגין ליטול רשות מהגדולים ומתברכים כשהולכים בדרך (מ"ב סי' קי סק"ח).

מצות עשה מדבריהם ללוות אורחים וכ"ו ועכשיו לא נהגו בזה מפני שאין הולכין ברגל אלא נוסעים בקרון ואינו נוסע לבדו, וכמה שיעור לויה הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר ואדם לחבירו עד תחום שבת ותלמיד לרבו עד פרסה ולרבו מובהק עד ג' פרסאות, אמנם בזמננו מוחלים על כבודם ויש לילך עמו או עם חבירו עד לפני שער העיר או לכל הפחות ד' אמות (ערה"ש חו"מ סי' תכו ס"ב).

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

ואח"כ ישב. ואפילו היה רכוב, צריך לעמוד מפניו, דחשיב במהלך. הגה: ¹⁰⁹⁸לא לאין אדם חייב לעמוד לפניו, רק שחרית וערבית. ¹⁰⁹⁹ודוקא צבית הרב, אבל צפני אחרים שאין יודעים שעמד לפניו, חייב לעמוד ¹¹⁵.

(לא) ביראה ובכבוד שלום עליך רבי - ואם נותן לו רבו שלום יאמר לו "שלום עליך רבי ומורי" כצ"ל (ט"ז וש"ך), והטעם דכל שמשיב שלום דרכו להוסיף קצת (עי' לעיל סי' קמח סי' (ט"ז), מש"כ כאן הוא שיעור של תוך כדי דיבור לכל התורה כולה, וצ"ע שכן בגמ' איתא "שלום עליך רבי ומורי", ואילו ברמב"ם בהלכות עדות לא כתב מהו, אבל כתוב בהלכות ת"ת "שלום עליך רבי", וצ"ע (רע"א) ⁴¹⁶.

(לב) דאין לתלמיד לשאול - היינו שיש מעלה להתחבבות בפני רבו, אבל אם עובר לפני הרב זה הפקרות לא לתת לו שלום (רע"א * פמ"א, פ"ת), וי"א שזה דרך בורות (פ"ת). (לג) ולא יחלוץ תפיליו - עי' או"ח (סי' לח סי"א) ⁴¹⁷ (ט"ז), עי' סנהדרין (קא ע"ב): ומאי זה אשר הרים יד במלך [הנאמר בירבעם כלפי שלמה המלך]. אמר רב נחמן: שחלץ תפיליו בפניו. פי' רש"י: שחלץ תפילין בפניו - שהיה לו לפנות לצד אחר מפני אימת מלכותו ולחלוץ שלא בפניו, לישנא אחרינא: חולץ תפילין בפניו - לבא להתריס כנגדו בחזקה. חלץ תפילין - אין נכון להיות בגלוי ראש לפני המלך, [והוא התחיל במרד בכך להראות ולומר לו שאינו נוהג כמלך], עכ"ל ⁴¹⁸. הנה רש"י בסנהדרין לומד "בפניו" היינו בפנים שלו, אבל המרי"א לומד טעמא מפני שפורק ממנו עול מלכות שמים, ואין ראוי לעשות זה בפני רבו עד שיראה רבו עושה כן, ועוד שיש בזה כמורה הלכה בפני רבו בשחולץ מודה שהגיע זמן שאינו חייב בהן, ואינו ראוי לעשות כן אלא בהוראת רבו. ועיקר הטעם, משום דאמרינן (לקמן סי' ט) כל המלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו, ואם הוא במקום שאין מכירין אותו ואין לו תפילין בראשו וחושש שמא יאמרו עליו שהוא עבד אינו נועל לו מנעל ולא חולצו. ולענין זה מלך ורבו שוים, ולכן אמרו "וירם יד במלך" שחלץ תפיליו בפניו, כלומר שבא להראות לו שאינו רוצה להיות נכנע ומשועבד לו כעבד מאחר

⁴¹⁵ עי' או"ח (סי' שא ס"ד) שיש מצוה להקביל פני רבו בשבת, ועיי"ש במג"א: חייב להקביל פניו ברגל אבל בשבת וחדש ליכא חיובא אבל מצוה איכא. ועיי"ש בביה"ל שחולק, שאם הוא רחוק רק חייב בחג, ואם גר בקרוב חייב גם בשבת ור"ח, ואם הוא בעיר הוא חייב להקביל פניו כל יום. ועי' נוב"י או"ח ח"ב סי' צד (הוב"ד בשע"ת או"ח סי' תקכ"ט סק"ד): בשבת וחדש שיש בו תוספת קדושה שהרי יש בו קרבן מוסף יש מקום לקבל פני רבו שגם על הרב ניתוסף אז שפע להשפיע על תלמידו והה"ד ברגלים, אבל בזמן הזה שבע"ה נתקיים והשימותי את מקדשיכם שאפילו בשעת שממה קדושתה עלי' והשכינה לא זזה מכותל מערבי ואין אנחנו הולכים לקבל פני השכינה שמה כלל כי לא חייבה אותנו התורה כ"א בקרבן חגיגה ועולות ראוי, אין מקום להטיל חיוב לקבל פני רבו כלל כשאנו הולך בלאו הכי ללמוד ממנו אלא שילך רק לקבל פניו דאם כן כבודו גדול מכבוד שמים וכו' שיש בה עכ"פ תועלת שנכון לקבל פני רבו. אף שאין עתה חיוב מ"מ לא גרע מקימה מפני רבו שאינו רשאי היינו שאין חוב אבל ראוי מצד המוסר.

⁴¹⁶ עי' תכ"ד לעיל הערה 14.

⁴¹⁷ לא יחלוץ תפילין בפני רבו, אלא יפנה לצד אחר מפני אימתו, ויחלוץ שלא בפניו: עיי"ש במ"ב ד"ה מפני אימתו - ר"ל דלזולל הוא שמגלה ראשו בפניו ולפ"ז אפילו אם כבר חלץ רבו תחלה אסור ואם מטה עצמו קצת לצד אחר וזהיר מלגלות ראשו בפניו נראה דיש להקל בכל גווני כ"כ הפמ"ג ועיי"ש עוד דמשמע מיניה דאם חולצן סמוך לחשיכה יש להחמיר בכל גווני מלחלוץ אותם קודם שחלץ רבו דנראה שמורה הלכה בפני רבו שהגיע זמנו לחלוץ ועיין לעיל סימן כ"ה ס"ק נ"ח מ"ש שם בשם הפמ"ג:

ביאור: ראשו בפניו - צ"ע מה קשה כל כך להוריד התפילים אם לא מגלה את ראשו. ועי' לעיל סי' כה ס"ג סקנ"ח דה"ה לספר תורה, וצ"ע לאביו, וכן לכל א' שגדול הימנו.

לצד אחר - עי' סנהדרין (קא ע"ב): ומאי זה אשר הרים יד במלך [הנאמר בירבעם כלפי שלמה המלך]. אמר רב נחמן: שחלץ תפיליו בפניו. פי' רש"י: שחלץ תפילין בפניו - שהיה לו לפנות לצד אחר מפני אימת מלכותו ולחלוץ שלא בפניו, לישנא אחרינא: חולץ תפילין בפניו - לבא להתריס כנגדו בחזקה. חלץ תפילין - אין נכון להיות בגלוי ראש לפני המלך, [והוא התחיל במרד בכך להראות ולומר לו שאינו נוהג כמלך], עכ"ל. ועי' מג"א סי' כה סקנ"ט שמשמע לסלק לצדדים אין חסרון בכלל כפשטות דברי רש"י, וצ"ע למה המ"ב כותב שגם צריך ליזהר ליזהר מלגלות ראשו, ועיי"ש בט"ז, שמביא מהטור עוד כמה טעמים, אבל מסתמא שיש לסמוך על המג"א ורש"י.

⁴¹⁸ ועי' מג"א סי' כה סקנ"ט שמשמע לסלק לצדדים אין חסרון בכלל כפשטות דברי רש"י, וצ"ע למה המ"ב כותב שגם צריך ליזהר ליזהר מלגלות ראשו, ועיי"ש בט"ז, שמביא מהטור עוד כמה טעמים, אבל מסתמא שיש לסמוך על המג"א ורש"י.

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' - סי' רסט')

שאינן לו תפלין בראשו וזהו חוצפא גדולה. ואף על פי דירבעם במקום שמכירין אותו היה, מ"מ הוא נתכוון לבא להתריס כנגדו בחזקה במה שהיה יכולת בידו (ש"ך * באר שבע), ועי' או"ח (סי' כז סי"א): תפלין של ראש טוב להיותם גלויים ונראים, אבל תלמיד בפני רבו אין דרך ארץ לגלות תפלין בפניו⁴¹⁹. הגה: ובשל יד אין להקפיד אם הם גלויים או מכוסים. ונראה לי דעכשיו שאין מניחים אלא בזמן ק"ש ותפלה, אפילו תלמיד לפני רבו יכול לגלות אף בשל ראש, וכן המנהג שלא ליזהר (ש"ך)⁴²⁰.

(יז) ¹¹⁰⁰שלישה שהיו מהלכים בדרך, הרב באמצע, הגדול לימין(לד), והקטן לשמאל. הגה: ¹¹⁰¹והא' דאין מכבדים דברכים אלא בפתח הראויה למזוזה(לה), היינו שכל א' הולך לדרכו ואין בחצורה אחת, אבל אם הם בחצורה אחת, מכבדים דברכים. ¹¹⁰²וצמקום סכנה, א"צ לכבד כלל: (לד) הגדול לימין - לאחריו ומצדד עמו לצדדין והקטן לצד שמאל. וחזן לד' אמות הכל מותר (ש"ך).

(לה) אלא בפתח הראוי למזוזה - ובכלל הזה בהכ"נ ובהמ"ד (רע"א)⁴²¹. (יח) ¹¹⁰³אם קראו לרבו לקרות בתורה בצבור, אינו צריך לעמוד כל זמן שרבו עומד(לו). הגה: ¹¹⁰⁴וכן כשהרע עומד למעלה בבית, והתלמיד על הקרקע, א"צ לעמוד לפניו. אפי' כשהס"ת על הבימה(לז), אין צורך שצבהכ"נ לריכים לעמוד, להספר ברשות אחרת:

(לו) כ"ז שרבו עומד - כיון דעומד במקומו הראוי לו ע' לקמן (סי' רפ"ב) אבל כשרבו עומד לפוש כיון דאין זה מקומו הראוי צריך לעמוד מפניו א"כ שרבו ברשות אחר וע' בש"ך (סי' רפ"ב סק"ב ?) והיכא דרבו עומד במקומו הראוי לו אפילו תוך ד' אמות א"צ לעמוד (רע"א).

(לז) כשהספר תורה על הבימה - ה"ה אם הוא על שלחן שהוא גבוה מ' טפחים ורוחב ארבע שגם הוא רשות בפני עצמו שאין צריכין לעמוד וגם בזמן שהס"ת מונחת בארון הקודש אף על פי שהוא פתוח אלא שהעולם עושין כן דרך כבוד לעמוד, כל שהארון הקודש פתוח ואין חיוב בדבר (ט"ז), ויש לעמוד גם בשעה שש"ץ זוקפו ומראה הכתב לעם מכבוד הס"ת ושכן נהגו ברוב המקומות, ועיין באו"ח (סי' קמו ס"ד): א"צ לעמוד מעומד בעת שקורין בתורה, (ויש מחמירין ועומדין, וכן עשה מהר"ם)⁴²² (ש"ך).

(יט) ¹¹⁰⁵כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו. ואם הוא במקום שאין מכירין אותו, ואין לו תפלין בראשו, וחושש שמא יאמרו עליו שהוא עבד, אינו נועל לו מנעל ולא חולצו: @NO MB@

(ב) ¹¹⁰⁶כל המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד ופורק ממנו יראת שמים. ¹¹⁰⁷וכל תלמיד שמזולז דבר מכל כבוד רבו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל: @NO MB@

(כא) ¹¹⁰⁸אין חולקין כבוד לתלמיד בפני רבו, אלא אם כן רבו חולק לו כבוד. הגה: ¹¹⁰⁹ואפילו תלמידו של התלמיד או בנו של התלמיד אין להם לעמוד לפני הרב נגד רבו או אבי התלמיד, אלא אם כן הרב חולק(לח) לו כבוד. ודוקא אם הרב הוא גם כן(לט) רבו של זה היושב לפניו:

(לח) אלא א"כ הרב חולק לו - ואפילו אם אין הרב חולק כבוד לתלמידו אם הוא מתכבד במה שאחרים חולקים לו כבוד, חולקים לו כבוד במקום רבו (ט"ז וש"ך). עשה דכבוד תורה לענין אשת חבר אין שייך לאחר מיתה וי"א דאשת חבר שניסת לעם הארץ אין חייבין לכבדה כבראשונה, אבל בעודה אלמנת תלמיד חכם חייבין לכבדה כבראשונה.

⁴¹⁹ שהתפלין הם דרך כבוד כדכתיב וראו כל עמי הארץ ואין ד"א להשוות עצמו לרבו ע"כ יכסה אותם בטליתו או בכובע (מ"ב שם סקמ"ו).

⁴²⁰ עי' לקמן הערה 458 מצות דביקות בת"ח, אמנם שם מדבר באדם שאיננו תלמיד, אפילו עם הארץ.

⁴²¹ היינו שירותים, אבל בית הכנסת ובית המדרש פטורים מעיקר הדין, עכ"ז יש כבוד בזה משאכ, בשירותים.

⁴²² עיי"ש במג"א: א"צ לעמוד. אפילו העומדים על הבימה דא"צ לעמוד מפני ס"ת אלא כשאדם נושא אבל כשמונחת במקומה א"צ עי' ריש סימן קמ"א ובמגילה ר"פ הקורא עומד, דדוקא הקורא צריך לעמוד וכן משמע ביר"ד (סי' רפב ס"ב ובסי' רמ"ד) והא דהוצרך לומר שם (סי' רמב ס"ח) לפי שהס"ת ברשות אחרת משמע דהעומדים על הבימה צריכים לעמוד היינו בשעה שמגביהין אותה, ובשעת ברכת התורה צריכין הכל לעמוד דהוי דבר שבקדושה.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

כשמזכירין רבו של אדם בפניו כאילו הוא חבירו אין צריך למחות ולומר אינו חבירו אלא רבו. כשאדם כותב סתם לאדם גדול או מדבר עמו פעם אחר פעם אין צריך לומר לו בכל פעם בלשון "מר", ואם לפעמים מדבר בלשון "אתה" אין בכך כלום. ובתלמיד חביר אין מוטל עליו להזכירו בשם "מר" כשמדבר עמו (ט"ז), אין הרב צריך לעמוד בפני תלמידו אפי' הוא תלמיד חכם גדול מאד אמנם ראיתי רב שעשה הידור לתלמידו ואפילו לאותן שאינן חשובים כולי האי, ועי' לקמן (סי' רמד ס"ח) (ש"ך).

:Commented [O198]
י' הרב ולא גוף שלישי

(לט) ודוקא אם הרב הוא גם כן כו' – וי"א דכבוד רבו של רבו אפילו לא למד לפניו כלל, גדול מכבוד רבו, וכשלמד גם כן קצת לפניו, יש לדחות רבו ולא לכבדו בפניו (ש"ך).
(כב) ¹¹¹⁰ראה רבו עובר על דברי תורה, אומר לו(מ): למדתני רבינו כך וכך. הגה: ¹¹¹¹ואם לכה לעבור רק על איסור דרבנן, אפילו הכי צריך למחות (זיומא). ¹¹¹²הרואה רבו עושה מעשה(מב), ויש לו להקשות על זה, אם הוא איסור דאורייתא יקשה לו קודם המעשה, ואם הוא איסור דרבנן, יניחו לעשות המעשה ואח"כ יקשה לו, הואיל ואינו יודע ודאי שיעובר, אלא שיש לו להקשות על זה:

(מ) אומר לו – דרך כבוד (ש"ך).

(מא) צריך למחות בידו – הואיל וברור לו **שעומד** על האיסור, וי"א דאפילו בספק לו יש למחות בידו (ש"ך), וי"א שבודאי רק מוחים אחר כך, ואם זה ספק לא מוחין בכלל (פ"ת * יום תרועה).

:Commented [O199]
עובר?

(מב) עושה מעשה – פי' כשבא להורות הלכה למעשה ומסתמא מתיישב שפיר להורות כדת (ש"ך).

(כג) כל זמן שמזכיר שמועה בפניו אומר לו: כך למדתני רבינו: @NO MB@

(כד) ¹¹¹⁴לא יאמר דבר שלא שמע מרבו, עד שיזכיר שם אומרו(מג):

(מג) עד שיזכיר שם אומרו – דכל מה שמזכיר סתם סבורים שהם מדברי רבו, ואם למד לפני שנים לא יזכיר דבר שלמד מא' מהם בסתם דהא צריך לומר דבר בשם אומרו (ט"ז וש"ך), אבל שמועה ששמע מרבו רשאי לאומרו בסתם, מיהו עכשיו סתם מה שהאדם אומר סוברים העולם שהוא מפי עצמו והלכך הדין משתנה ומ"מ ודאי דאסור לומר בסתם וכ"ש משם עצמו דבר ששמע מאחרים, דהוי מתעטף בטלית שאינו שלו (ש"ך).

(כה) ¹¹¹⁵כשימזכיר רבו(מב), קורע עליו כל בגדיו עד שמגלה לבו. ויש אומרים שאינו קורע אלא טפת. ואינו מאחה(מה) לעולם. ומתאבל עליו בחליצה וכל דיני אבילות מקצת יום המיתה או מקצת יום השמועה:

(מד) רבו – מי שגייר גרים והכניסן תחת כנפי השכינה ואח"כ מת מחוייבים לקרוע עליו כדין רבו (פ"ת).

(מה) ואינו מאחה כו' – לכו"ע (ש"ך).

(כו) ¹¹¹⁶אפילו בשמועה רחוקה קורע על רבו בשם שקורע על אביו. (וע"ל סי' קמ ס"ח וסי' קעל ס"י): @NO MB@

(כז) ¹¹¹⁷מי שרבו מת מוטל לפניו, אינו אוכל בשר(מו) ואינו שותה יין, כדין מי שמתו מוטל לפניו:

(מו) אינו אוכל בשר כו' – עי' לקמן (סי' שמא ס"א ברמ"א וסי' שעד ס"י) (ש"ך).

(בח) ¹¹¹⁸כשמזכיר(מז) רבו תוך י"ב חודש צריך לומר: הריני כפרת משכבו:

(מז) כשמזכיר כו' – ויש כשמזכירין רבם בספריהם אומרים כך כתב מורי ר' פלוני הכ"מ, ואפי' בכתובה המתקיימת לאחר י"ב חודש צריך לומר כן כמו באביו מובא ברמ"א לעיל (סי' רמ ס"ט) (ש"ך).

(כט) ¹¹¹⁹רק בפני רבו, הוא בכלל כל משנאי אהבו מות (משלי ח לו). הגה: ¹¹²⁰ודוקא כיחומה), שהוא דבר שיכל מגופו בכה, אבל רוק צעלמא, מותר, לאנוס לרוק:

(מח) ודוקא כיחו כו' – והמחבר חולק דהיה לו להסתלק משם או להבליע בכסותו, אבל אם אכלת דלעת או דייסא ונזדמן לך הרוק בפין פלוט בפני רבך וזרוק אותו לחוץ שיש בו סכנות נפשות (ש"ך).

(ל) ¹¹²¹כל אלו הדברים שאמרנו שצריך לכבד בהם את רבו, לא אמרו אלא ברבו מובהק דהיינו שרוב חכמתו ממנו, אם מקרא מקרא, אם משנה, משנה, אם גמרא, גמרא. הגה:

¹¹²²וצימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו הפלפול וחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה, רק

:Commented [O200]
מקרב תחת כנפי השכינה לחילוני

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

זמי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר⁴²³. אבל אם לא למד רוב חכמתו ממנו, אינו חייב לכבדו בכל אלו הדברים, אבל⁴²⁴ עומד מלפניו (מט) משיגיג לארבע אמותיו וקורע עליו, כשם שהוא קורע על כל המתים שהוא מתאבל עליהם (נ). אפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד, בין קטן בין גדול, עומד מלפניו וקורע עליו. (ועיין לקמן סי' ק"מ סעיף ח')

(מט) אבל עומד מלפניו כו' – ושני ת"ח הלומדים ביחד ומקשים ומפרקים זה לזה, יש אומרים שדינן כרבן מובהק לענין עמידה וקריעה ויש חולקין ועי' לקמן (סי' שמ ס"ח) (ש"ך).

(נ) שהוא מתאבל עליהם – היינו קרע שמתאחה ולא כדין רבו מובהק כמו בעמידה שהוא כאן דוקא תוך ארבע אמות (ט"ז).

(לא) כל תלמיד חכם שדעותיו מכוונות אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה, אעפ"י שלא למד ממנו כלום. הגה: ¹²⁵ואין לאדם להורות עד ארבעים שנה (נא), אם יש גדול ממנו (נז) בעיר, אף על פי שאינו רב. ¹²⁶חכם שאסר, אין חצירו (נג) ראוי להתיר (נד) משקול הדעת, ¹²⁷אבל אם יש לו קבלה (נה) שטעה. או שטעה בדבר משנה (נו), יוכל להתיר. ואפילו אם טעה בשקול הדעת (נז), יכול לישא וליתן עם המורה עד שיחזור בו. ¹²⁸ולכן אין איסור לשואל (כשאול) לשני (נח), ¹²⁹ויזכר שידוע אותו שכבר הורה הראשון לאסור. ¹³⁰ואפילו אם התיר הראשון וכבר חלה הוראתו (נט), אין לשני לאסור מכח שקול הדעת. ¹³¹וכל זה באותה הוראה עצמה, אבל במעשה אחר (ס), פשיטא שיכול להורות מה שגדול ממנו אליו⁴²⁵.

(נא) עד מ' שנה – י"א ארבעים שנה משולד וי"א משנה שהתחיל ללמוד (ש"ך), דוקא הוראות איסור והתיר קאמר אבל מותר לדין דיני ממונות אף שלא הגיע לארבעים ומ"מ לדון ביחיד ראוי להחמיר אם לא שאין גדול ממנו בעיר משא"כ להצטרף לשלשה (פ"ת). (נב) אם יש גדול ממנו – משמע אבל אם שניהם שוים מותר אף על פי שלא הגיע לארבעים שנה ויש חולקים שאין להורות אם יש מי שהגיע לשנים ויש להחמיר (ש"ך), וה"ה אם יש זקן ממנו בעיר, כל שהוא שוה לו בחכמה (ש"ך).

(נג) אין חבירו כו' – היינו כשכבר חלה הוראתו, אבל אם שניהם בבית המדרש יכול להתיר ועי' לקמן (סק"נה) (ש"ך), וזה אפי' הוא גדול ממנו בחכמה ובמנין [פי' מספר התלמידים] וי"א כל שהוא גדול מהשני יכול להתיר מה שאסר הראשון אפי' בדבר התלוי בסברא (ש"ך).

(נד) להתיר כו' – ואפי' התיר אינו מותר (ש"ך).

(נה) אבל אם יש לו קבלה כו' – כלומר שיש לו קבלה שאין הדין כן וא"כ זה טעה⁴²⁶ (ש"ך), וי"א דאפילו יש לו קבלה אינו יכול להתיר, אמנם אם שמע מהרב הזה שהיה מתיר כל פעם, והרב טעה מותר להורות נגדו, מאחר שהרב עצמו הורה כך, ועיקר ענין הקבלה הוא כאשר המורה לא ברור לו, ואז יכול לסמוך על מה קיבל בענין (ש"ך), וי"א דעיקר כרמ"א והך דינא לא שייך רק אם חכם הראשון מוכרח להורות לקבלתו כשישמע ולא יחלוק על רבותיו של זה אבל אם גם אחר שיוודע לו יחלוק גם על רבותיו אין ראוי להתיר (פ"ת).

(נו) בדבר משנה – עיין בחו"מ (סי' כה ס"א) מהו טעה בדבר משנה [כל דיין שדן דיני ממונות וטעה, אם טעה בדברים הגלויים והידועים, כגון דינים המפורשים במשנה או בגמרא או בדברי הפוסקים, חוזר הדין ודין אותו כהלכה]⁴²⁷ (ש"ך), חכם שאסר איזה דבר

Commented [YL201]
ה פשט ברש"י?

Commented [YL202]
כונן? זה פירושו בדברי ר' ירוחם.

⁴²³ רבו מובהק דהיינו במעמיד התלמיד על דרכי העיון וחכמה רבה (תשובות והנהגות ח"ב סי' תנא).

⁴²⁴ עי' שו"ע (או"ח סי' תעב ס"ה) שת"ח מופלג בדורו אף על פי שלא למד ממנו כלום הרי הוא רב.

⁴²⁵ הקצה"ח סי' כה ס"ב ד"ה חוזר הדין, מביא כדברי הרמ"א דלא כש"ך מה שעשה עשוי היינו אם אינו מודה שטעה אין השני יכול לאסור, ואם מודה שטעה ומיתסר הפירות על ידי עצמו ישלם מביתו.

⁴²⁶ עי' ראיה לזה בב"ב קנא ע"א. וכתובות צד ע"ב.

⁴²⁷ עי"ש בפ"ת: או בדברי הפוסקים – כל מה דסתם לן הבי' בשו"ע ולא חלקו עליו הבאים אחריו הוי דבר משנה, ובמקום שהביא הרמ"א דעת חולקים והסכים עמהם, ג"כ ה"ל כדבר משנה בארצות הללו דנוהגין כוותיה. ובמקום שכתב י"א ולא הכריע, ה"ל סמ"ע וש"ך בהכרעתו כדבר

במאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

ויש בדבר ההוא ב' טעמים להטריף וטעם א' נסתר מדבר משנה וטעם הב' נסתר משיקול הדעת דסוגיין דעלמא, אם ידע החכם מהמשנה ולא הטריף רק מהטעם הב' אין זה כ"א טעות בשיקול הדעת ואין חבירו יכול להתיר אבל היכא דהוי איפכא שידע מסוגיין דעלמא והטריף מחמת הטעם אשר הוא טעות בדבר משנה הוי טועה בדבר משנה ויכול אחר להתירן והיכא דטעה בשניהם, הוה כטועה בשיקול הדעת. אחד ששלח שלוחו אל המורה והורה לו לאסור בהנאה וזרק שלוחו את המאכל לאיבוד ואח"כ נודע שטעה בדבר משנה שניהם פטורים⁴²⁸ (פ"ת).

(נז) ואפי' אם טעה בשיקול הדעת - נראה דוקא טעה בשיקול הדעת דהיינו דפליגי תרי תנאי או אמוראי או פוסקים ופסק האוסר כחד מינייהו וסוגיין דעלמא כאידך כמו שנתבאר בחו"מ (סי' כה ס"ב) אבל אם אינו יכול להתברר שטעה בשיקול הדעת אף על פי שהוא נושא ונותן עם המורה עד שהוא חוזר אינו יכול להתיר ואם יראה לשני שטעה הראשון ילך ויתווכח עמו אם יכול להוכיח שטעה בדבר משנה יחזירוהו ואם חולק עליו בשיקול הדעת שסברתו נוטה להתיר מה שאסר הראשון ואין יכול להוכיח מתוך המשנה או מדברי אמוראי יאמר "אני אומר כך, אבל אני מתיר מה שאסרת מאחר שיצא מפ"ך לאסור ושויתה חתיכה דאיסורא ואין בידי להחזירך מתוך דבר משנה או אמורא", אלמא דכל שאינו יכול להחזירו מתוך משנה או אמורא אף על פי שחוזר ומודה לשיקול הדעת שלו אינו יכול להתיר כיון דשויה חתיכה דאיסורא, ודוקא כשמברר שהוראתו היתה טעות בדבר משנה או שיקול הדעת בטעות כה"ג ליכא למימר שויה חתיכה דאיסורא דהא בטעות היה (ש"ך), עי' ש"ך (חו"מ סי' כה ס"ב ד"ה חוזר הדין אות טז-יח) שחזר מדבריו כאן והעלה דאין מחזירין הדין זולת במומחה וקיבל עליו ע"י גדול ממנו (רע"א).

(נח) ולכן אין איסור לשואל לשואל לשני - כן יש לגרוס (ט"ז).
(נט) ואפילו אם התיר הראשון וכבר חלה הוראתו כו' - אפילו להחמיר לא יורה השני והיינו דוקא כשכבר חלה הוראת הראשון לקולא קודם שנחלק השני עליו אבל אם לא חלה עדיין יכול לחלוק להחמיר ולשון רמ"א אינו מכונן שהיה לו לכתוב "אם חלה" ולא "וכבר חלה" והך "חלה" נראה לי דהיינו שנעשה איזה מעשה להקל, כגון שאכלו קצת ממנו או נתערב בין דבר היתר, אבל משום קבלת ההוראה ממנו לחוד לא מהני, שלא יהא השני רשאי לחלוק להחמיר משקול הדעת. ופירוש שקול הדעת עיין בחו"מ (סי' כה ס"ז) (ט"ז), וי"א דדוקא להתיר מה שכבר אסר אינו יכול, אבל יכול לאסור מה שהתיר אף שכבר חלה הוראתו דלא משום כבודו של חכם נגעו בה אלא משום דשויה חתיכה דאיסורא משמע דיכול לאסור מה שהתיר חבירו (ש"ך), וי"א שמדויק לשון השו"ע דבתחילה כתב "חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר", היינו דאין בכחו להתיר, ואף דיעבד לא מהני, דכבר נעשה חתיכה דאיסורא, אבל כאן "ואפילו התיר וכו' אין לשני לאסור", ולא כתב "אין רשאי", אלא דאין מהראוי לעשות כן, מפני כבודו של הראשון (רע"א), וי"א דאם טעה בשיקול הדעת והתיר מחזירין הוראתו ואוסרים אפילו בעל כרחו דאין חכמה ואין עצה נגד ה', ואפילו המתיר בעצמו אינו רשאי לנהוג קולא בדבר כיון דלדעת הרוב טעה בשיקול הדעת (פ"ת).

(ס) אבל במעשה אחר כו' - ואם החכם הראשון אסר מחמת חומר או גדר וסייג אינו יכול להתיר אפילו במעשה אחר (ש"ך), וזה דוקא אם נשאל החכם השני עליו אז רשאי לפסוק מה שנראה אליו במעשה אחר, אבל להיות קופץ מאליו להתיר מה שאסר חכם אחר לא שמענו (פ"ת).

משנה בכל ענין. ואם אין כאן הכרעה אין להוציא ממון, ומ"מ אם פסק כבהגהת רמ"א להוציא ממון אין מחזירין, דאל"כ למאי נ"מ כתבו רמ"א. ואם יש מחלוקת בין הסמ"ע והש"ך, לא גרע כח הש"ך לדעתי במקום שחולק על הסמ"ע לפסוק כוותיה אף להוציא, וה"ל גם כן כדבר משנה דקי"ל כבתראי, אף כי שמעתי שקשה מאד לפסוק להוציא נגד הסמ"ע, והיה לנו לומר דעכ"פ לא ה"ל הפוסק כסמ"ע כטועה בדבר משנה, מ"מ נ"ל כמו שכתבתי, אם לא שהדיין או הדיינים יודעים ומכירים שהש"ך עבר הדרך על הסמ"ע בטעם נכון. ע"ש עוד שכתב דלא ידע בזמנינו זה היכי דמי טעה בשיקול הדעת ודיתברר ודאי שטעו, אחר דקי"ל כל מה שנזכר בספרי פוסקים ה"ל כטעה בדבר משנה כו' (פ"ת).

⁴²⁸ שכן הרב הוא גרם האיסור, והשליח חשב שזה טוב לעשות.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(לב) ¹¹³² הרב המובהק שמחל על כבודו בכל הדברים האלו, או באחד מהם, לכל תלמידיו או לאחד מהם, כבודו מחול. ואף על פי שמחל, מצוה על התלמיד להדרו. ¹¹³³ (ואסור

לזנות): @NO MB

(לג) ¹¹³⁴ יהי כבוד תלמידך (סא) חביב עליך בשלך:

(סא) כבוד תלמידך - מה שמצינו לפעמים בש"ס כמה קנטורים וזלזולים כמו דא"ל רבי ללוי כמדומה לי שאין מוח בקדקדו וכן כד ניים ושכיב אמר להא מלתא זה אינו לגנאי רק שבח גדול ומופלג שלפי מעלתו ומדרגתו של רב א"א לומר עליו שטעה בטעות כזה אם לא שאמרו כד ניים ושכיב. ומ"ש רב כמדומה לי שאין מוח בקדקדו, היינו שמותר לרב להוכיח לתלמידו בדברים קשים כדי לזרזם שיענינו וישגיחו וישמרו מן הטעות והשגיאה ומדברי רבי אלו יצא להרמב"ם מ"ש שחייב הרב לכעוס על תלמידו אם רואה שמתרשלים (עי' לקמן סי' רמו סי"א) מפני שרבי ידע בלוי שאדם גדול ומופלג הוא ולא היה ראוי שיטעה אם לא ממינוט עיון והשגחה לכן דיבר אליו קשות חלילה לא מכעס או מגובה רוחו (פ"ת * חו"י).

(לד) ¹¹³⁵ אבידת אביו ואבידת רבו (סב) (המונהק(סג)), אבידת רבו קודמת. ואם היה אביו שקול (סד) כנגד רבו, אבידת אביו קודמת. היה אביו ורבו נושאים משאוי, מניח של רבו ואח"כ מניח של אביו. היה אביו ורבו עומדים בבית השבי, פודה את רבו ואח"כ פודה את אביו. ואם היה אביו תלמיד חכם, פודה את אביו (סח) ואחר כך פודה את רבו. הגה: ¹¹³⁶ וכן מפרק (סו) משאו קודם לרבו, ואף על פי שאינו שקול בחכמה כרבו, אבל אין מחזיר אבידת אביו (סז) קודם, עד שיהא שקול כנגד רבו. ¹¹³⁷ ו"א הא דרבו קודם לאביו היינו שלומד עמו בחנם, אבל אם אביו שוכר לו רב (סח) ומלמדו, אביו קודם לכל דבר. וכן נראה לי עיקר:

(סב) ואבדת רבו - לפניו להשיב ואינו יכול להשיב כי אם אחד מהן, ואם אפשר להחזיר את שניהם חייב להחזיר את שניהם, ועי' בחו"מ (סי' רסד ס"ב) ⁴²⁹ (ש"ך), ו"א דאם אביו משכיר לו מלמד אביו קודם וכן אם אחר נותן השכירות לרבו אבידת הנותן קודם, וי"א שזה סברא נכונה אבל לא מצאנו כך בפוסקים (רע"א).

(סג) המובהק - אבל אינו מובהק אביו קודם אפילו אינו חכם כלל (ש"ך).
(סד) שקול כו' - אבל אם אינו שקול כנגד רבו אף על פי שהוא ג"כ חכם אבדת רבו קודמת (ש"ך).

(סה) פודה את אביו כו' - ע"ל (סי' רנא ס"ט וסי' רנב ס"ט) (ש"ך).
(סו) וכן מפרק כו' - אם אינו שקול, רבו קודם ויש חולקים (ש"ך), ומה שירצה הבן יעשה (פ"ת * רדב"ז).

(סז) אבל אין מחזיר אבידת אביו כו' - הטעם דבפדיון ופירוק משא דיש צער הגוף מועיל לאביו כשהוא חכם אף על פי שאינו שקול כרבו, אבל לענין אבידתו שהוא ממון אין מועיל להקדימו עד שיהיה שקול כרבו (ט"ז).

(סח) אבל אם אביו שוכר לו רבי כו' - אבידת רבו קודם לאבידת אביו דזהו כשאין אביו משכיר לבנו רב אבל כשאביו משכיר לבנו רב והרב לא היה מלמדו בחנם, אז אבדת אביו קודמת ואם הרב לא היה רוצה ללמדו אלא בשכירות ויהודי או יהודים נותנים לו השכירות ללמדו, אז אבידת הנותן קודם (ש"ך).

(לה) ¹¹³⁸ אבידתו (סט) קודמת לשל אביו ושל רבו:

(סט) אבדתו כו' - עי' חו"מ (סי' רסד ס"א) אף על פי כן יש לו לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק ולומר שלי קודם אם לא בהפסד מוכח כו' ⁴³⁰ (ש"ך).

(לו) ¹¹³⁹ האומר לחבירו: איני מקבל ממך אם היית כמשה, מלקין אותו משום בזיון (ע). הגה: ¹¹⁴⁰ ותלמיד חכם שאמר דבר הלכה דבר הדין, ¹¹⁴¹ אם אמרה קודם מעשה שומעין לו,

⁴²⁹ ז"ל השו"ע: פגע באבידת אביו ובאבידת רבו, אם היה אביו שקול כנגד רבו, של אביו קודמת. ואם לאו, של רבו קודמת.

⁴³⁰ המשך לשון השו"ע: ואם תמיד מדקדק, פורק ממנו עול גמילות חסדים, וסוף שיצטרך לבריות. מאיר המשפט: ולא לדקדק ולומר שלי קודם - פירוש, מפני דבכל דבר הצלת ממון חבירו יכול אדם למצוא לו צד היתר ולומר, אני קודם לילך ולטרוח על שלי, פן אפסיד חובי או אתבטל ע"י השבה זו מעסק פלוני שיהיה לי מזה ריוח ממון, משו"ה קאמר דזה לא יעשה אם לא בהפסד המוכח והברור (סמ"ע).

באיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

ואם לאו, אין שומעין לו.¹⁴² ודוקא שאמר: כך קבלתי, אבל אם אומר דבר מסביר ומראה פנים לדבריו והוא נראה, שומעין לו.¹⁴³ אבל אין שומעין לדידיה(עא), דלמא מדמי דברים להדדי שאין דומים. אבל אם הוא פשוט(עב), שומעין לו:

(ע) משום בזיון – וי"א דראוי להחמיר עליו בתענית שני וחמישי ושני שיזהיר בלשונו, ולפי דבריו אם אומר כמו יהושע גם כן מלקין אותו, ואינו עיקר (ט"ז).
(עא) אבל אין שומעין לדידיה – פי' מה שמהני אם אמר דבר מסביר, היינו בלי סמיכה כלל עליו, אלא שנראה מעצמו לומר כן, אז אין שומעין לדידיה, כלומר לסמוך על סברת אותו החכם בזה שהוא מדמה מילתא למילתא, דשמא טועה בזה הדמיון, אלא אם כן הדמיון הוא פשוט בעיני כל, אז סמכין על הדמיון ולא על המורה, אבל אם אומר שמועה בשם חכם והוא חי עדיין אפילו בשעת מעשה שומעין לו, משא"כ אם הוא מת (ט"ז)
(עב) אבל אם הוא פשוט – בש"ס או בפוסק אחד (ש"ך).

קיצור הנהגת הוראות איסור והיתר לש"ך:

(א) חכם שאסר וחלה הוראתו ונתפשטה, מותר לשאול לשני, רק שיודיעוהו שאסר הראשון. ואם מברר שהראשון טעה בדבר משנה או שטעה בשקול הדעת ועל דרך שנתבאר בח"מ (סימן כה) יכול להתיר. אבל אם אינו יכול לברר שטעה, רק שיש לו קבלה להתיר, או שהוא חולק עליו בשקול הדעת, אפילו הראשון חוזר ומודה לדבריו, אינו יכול להתיר ואם התירו אינו מותר, דשויה חתיכה דאיסורא. ויש אומרים שאפילו השני גדול ממנו בחכמה ובמנין⁴³¹, אינו יכול להתיר ויש מתירים בגדול ממנו. ואם התיר הראשון יכול השני לאסור. ואם שניהם יושבים בבה"מ ולא חלה עדיין הוראת הראשון, יכול השני להתיר. וכל זה באותו דבר עצמו, אבל במעשה אחר, יכול להורות היתר, אם לא שהראשון אסרו משום חומרא או משום סייג וגדר:

(ב) שני ת"ח שחלוקים זה עם זה בטומאה וטהרה או באיסור והיתר, אם הוא דבר תורה הלך אחר המחמיר, אפילו הוא קטן ממנו בחכמה ובמנין, פירוש שאין לו כל כך תלמידים כמו חבריו, ואם הקטן הוא תלמידו, אין הלכה כתלמיד במקום הרב, אף על פי שהוא מחמיר באיסור תורה. ואם נתחכם התלמיד כרבו, שוה הוא לו. ואם הוא דבר דרבנן, אם שניהם שוים, שלא נודע איזה מהן גדול, הלך אחר המיקל. ואם אחד מהן גדול בחכמה או במנין, והוא מיקל, אפילו עשו מעשה להחמיר כדברי הקטן, מחזירים את הדבר. ואם הגדול מחמיר, סומכין על הקטן בשעת הדחק. ואם אחד מהן גדול בחכמה והשני במנין, דהיינו שיש לו תלמידים הרבה, אפילו אינם אומרים דעתם, וכ"ש אם רוב תלמידים אומרים כמותו, נקרא זה שגדול במנין, גדול נגד חבריו. ואם אחד מהם גדול בשנים, לא נקרא גדול בשביל זה. וכן סומכים על התלמיד במקום הרב באיסור דרבנן, אם הוא שעת הדחק, וכן במקום מחלוקת. יחיד ורבים, אם עשה כיחיד להחמיר, מחזירים הדבר, ואם הרבים מחמירים, סומכים על היחיד באיסור דרבנן ושעת הדחק:

(ג) ושעת הדחק היינו דוקא במקום הפסד מרובה⁴³² או בהפסד מועט לעני בדבר חשוב או לעשיר לכבוד שבת ויום טוב או לכבוד אורחים. ובכל האיסורים חוץ מין נסך, אם יכול למכור לעובד כוכבים ואין הפסד מרובה, לא מיקרי הפסד מרובה, אף על פי שמפסיד כל הריוח כיון שאין מפסיד בקרן:

(ד) וכל זה שכתבו היינו בסתם אבל אם תמצא לפעמים עוד צד היתר אחר, הן מן הש"ס או שקול הדעת וכיוצא בזה, יש לעשות כפי מה שיראה בעיניו. ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות, אם הוא בר הכי, שיודע להכריע ולהבין ולהורות. ומטעם זה אם תמצא באיזה מקומות בש"ס ופוסקים דברים הסותרים לכללים אלו, הוא מפני שיש שם איזה צד או טעם אחר:

⁴³¹ פי' מספר התלמידים.

⁴³² עי' פ"ת (יו"ד סי' לא ס"א ד"ה הפסד מרובה): "א כלל בזה דהפסד יותר משתות בקרן מקרי הפסד מרובה, ועיקר דאין לזה דבר קצוב כלל והכל לפי ראות עיני המורה ולפי העת והזמן ולפי האדם שההפסד הוא שלו אם לגביה הוא הפסד מרובה. ועוד, לא הותר בהפסד מרובה אלא לבעל הבהמה ולבני ביתו משום הפסדו אבל אחרים למה יקנו ממנו לכתחלה וקרוב ודאי שמחוייב להודיעם ואם לא הודיעם ומכר סתם אפשר הוה מום במקח וחוזר אלא דאם לא נמצא בעיר בשר אחר כשר כ"א מבהמה זו שהותר בהפ"מ הותר לכל. ויש חולקים דגם בטבח המוכר לאחרים מתירין בהפ"מ."

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ה) זה שתמצא⁴³³ בכמה מקומות בדברי המחבר והרב או שאר אחרונים שמביאים בתחילה סברא אחת בסתם ואחר כך "יש מי שמתיר" או "יש מי שאוסר" או "יש מתירין" או "יש אוסרים" או "יש מי שחולק" או "יש חולקים", הוא מפני שנראה להם עיקר כהסברא שכתבו בסתם והסברא האחרת היא טפלה בעיניהם⁴³⁴, ועל כן צריך עיון וישוב הדעת, מפני מה היא טפלה, אם מפני שהוא כקטן נגד גדול, או תלמיד נגד הרב, או יחיד במקום רבים, ועל הדרכים שאמרנו. ואם הוא דבר דרבנן, יש לסמוך על הטפלה להחמיר בשעת הדחק. ואם היא טפלה, מחמת שהיה בעיניהם בחזקת קטן נגד גדול, כיון שאינו בבירור קטן נגד גדול, לא מחזירים הדבר, אם עשה להחמיר באיסור דרבנן. ואם הוא איסור תורה אין להורות כסברא הטפלה לא להחמיר ולא להקל אפי' בשעת הדחק, ויש לבעל נפש להחמיר לעצמו באיסור תורה⁴³⁵.

(ו) אם הרב והתלמיד מסכימים לדעת א' מונים להם שנים באיסור והיתר, אפילו הוא צריך לסברת הרב ובשעה שמלמדו הרב הדין הוא סומך על פיו:

(ז) אם אין הרבים מסכימים מדעת א', אלא כל אחד יש לו טעם בפני עצמו, והם מסכימים לענין הדין, אין לסמוך עליהם להחמיר באיסור תורה או באיסור דרבנן [ויש חולקים כרמ"א סי' כה ס"ב – פ"ת]:

(ח) כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם חולקים אחר האחרונים. אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרנו על ספר, ונמצא אחרים חולקים עליו, אין צריך לפסוק כהאחרונים, שאפשר לא ידעו דברי הגאון ואם היה ששמעו מזה היו חוזרים בהם, ויש חולקים שאין שומעים לאחרונים נגד גדולי הראשונים ויש להחמיר. ומכל מקום אם האחרון מביא דברי הראשון וחולק עליו, אם הוא מפורסם בכך, שהוא ראוי לחלוק, יכול לסמוך עליו וצריך להתישב בדבר. מיהו אם יש ביד המורה להכריע, יכול לפסוק כאיזה שירצה. ומכל מקום אין לחלוק על הגאונים הקדמונים. ומקודם הרי"ף כבר פסקו דורות הגאונים:

(ט) כשם שאסור להחמיר את האסור כך אסור לאסור את המותר אפילו בשל עובד כוכבים ואפילו במקום שאין הפסד מפני שעל הרוב יש בו צד הקל במקום אחר מחמת שנאסר והוי חומרא דאתי לידי קולא ואע"פ שלפי הנראה לא יבא מזה צד קולא אסור שאפשר שיתגלגל ויבא קולא עד אחר מאה דברים. לפיכך אם הוצרך לאסור מחמת ספק או מחמת חומרא בזה שאין האיסור ברור כשמש צריך המורה לומר שאין האיסור ברור אלא שאנו מחוייבים להחמיר וכל שכן אם המורה מתיר בשעת הדחק וכיוצא בו שיאמר לו כן:

(י) בית דין אחד בעיר אחת שנחלקו בדבר אסור להורות מקצתן כך ומקצתן כך משום לא תתגודדו⁴³⁶ לא תעשו אגודות אגודות ודבר זה גורם מחלוקת בישראל והתורה נעשית

⁴³³ החת"ס ציין לדברי החלקת מחוקק (אה"ע סי' א ס"ח ד"ה ו"א): היכא דהמחבר מביא שני סברות בשו"ע והסברא השניה מביא בשם "א" אין הדבר כמסופק אצלו בין הסברות רק דעתו לפסוק כסברא הראשונה וה"א מביא רק לחלוק כבוד לבעל הסברא ההיא.

⁴³⁴ הא דאמרין לפסוק כדעה הראשונה שהביא תחלה בסתם היינו היכא דמפורש דעת הראשונים להדיא משא"כ כשכתב תחלה הדינים המוסכמים אליבא דכ"ע, ואחר כך מביא "א, אז משמע שדעתו לסתום כדעת ה"א (רע"א * מנח"י כלל מו סק"ג).

⁴³⁵ עי' ש"ך (י"ד סי' סא סכ"ג ד"ה א"צ להחזיר), שכאשר הרמ"א כותב "א זה לא הכרעה נגד השו"ע אלא רק כאשר הוא כותב "וכן הלכתא" וכן הוא בדבריו (י"ד סי' שטו ס"א ד"ה וכן הלכתא), ועי' כללים בהוראת איסור והיתר לפמ"ג (ריש י"ד) אות ב', אחרי שהביא דברי הש"ך הנ"ל: ומיהו עדיין צ"ע דשמה הרמ"א ודאי בא לחלוק ומה שלא הכריע הוא דספק הוא ומן התור הלחומרא ומדרבנן לקולא, וסי' סא ענין ממונא שהוא קולא לנתבע.

⁴³⁶ עי' רמ"א (או"ח סי' תצג ס"ג): ולא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה, משום לא תתגודדו (דברים יד, א). ועי' שם במג"א: דבר שאינו אלא מנהג לא אמרין ביה לא תתגודדו ובדבר שהוא אסור אף שהוא מצד מנהג שייך לא תתגודדו ובדבר שיש לתלות שאין מתכוין לאיסור כגון מלאכה אין בו משום לא תתגודדו. מיהו "ל דלהמסקנה בכל דבר שייך לא תתגודדו בב"ד א' בעיר א'. ואם נתקבצו בני פולין ובני מדינה אחרת למקום א' מותרים כל אחד לעשות כמנהגו [בענין תענית מסוים] ואין בזה משום לא תתגודדו אבל בדבר שמחולקים בדבר כגון שאלו אוכלין חלב בני רינ"ס ואלו אין אוכלין אם נתקבצו למקום א' צריכים לעשות מנהג שוה משום לא תתגודדו, ע"כ. ועי"ש בפמ"ג שזה איסור תורה. ועי' ברע"א שם שציין למעיל צדקה, ועי"ש שנקט דבריו הראשונים של המג"א אבל כל דבר שגורם למחלוקת הוא בכל אזהרת ולא דאורייתא דלא תתגודדו, וזה אסור אפילו ליחיד לעשות לחומרא לעצמו, אבל זה דווקא בדבר הוראה המפורסם אצל המון אסור לחכם לשנות מפני המחלוקת אבל בדבר שאינו ידוע ומפורסם היאך נפסוק הלכה

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

כשתי תורות וכן אסור לעשות כל כת וכת מהם כדבריו או לנהוג כן אף על פי שאין מורין כן להדיא אף על פי ששניהם שוים בחכמה ובמנין אלא ישאו ויתנו בדבר הרבה עד שיסכימו כולם לדעת אחת ואם אי אפשר בכך אם הוא דבר תורה יעשו הכל כדברי המחמירים ואם הוא דבר דרבנן יעשו הכל כדברי המקילים ושתי בתי דינים בעיר אחת יכולים להורות אלו כן ואלו כן ודוקא בשני בתי דינים ידועים אבל אם אין ידועים שני בתי דינים בעיר אסור לנהוג מקצת העיר כן ומקצת העיר כן ואף על פי שעל ידי מחלוקת זה נעשו שני בתי דינים אסור מכל שכן שדבר זה מרבה מחלוקת ואם כ"ד אחד גדול מחבירו דינן כשני ת"ח החולקים בדבר ואחד מהן גדול מחבירו ועל דרך שנתבאר למעלה:

סימן רמג – ת"ח (היה) פטור ממס, ומכירת סחורתו מוקדמת, ובו ט' סעיפים:
(א) ¹¹⁴⁴תלמידי חכמים [אין] (לא היו) יוצאין בעצמם עם שאר העם לעשות בבנין ובחפירות העיר וכיוצא בזה, שלא יתבזו בפני עמי הארץ, ¹¹⁴⁵וכיון שהם פטורים אפילו אחרים במקומם אין שוכרין⁴³⁷ @NO MB@
(ב) ¹¹⁴⁶במה דברים אמורים, כשכל אדם יוצא בעצמו. אבל אם אין יוצאין בעצמם, אלא שוכרים אחרים במקומם או גוברים ממון מבני העיר לעשותו, אם דבר שצריך לחיי האדם כגון בארות מים וכיוצא בהם, חייבים לתת חלקם. ¹¹⁴⁷(ואם נתחלה הלכו בעצמם, ולאח"כ) נמלכו לשכור אחרים, ת"ח חייבים ליתן חלקם. אבל דבר (ב) שהוא צריך לשמירת העיר, כגון חומות העיר ומגדלותיה. ושכר השומרים (ג), לא היו חייבין לתת להם כלום, שאין צריכין שמירה, שתורתן שמירתם. ¹¹⁴⁸ולכן (היו) פטורים מכל מיני מסים (ד), בין מסים הקצובים על כל בני העיר, בין מס שהוא קצוב על כל איש לבדו, בין הקבועים בין שאינם קבועים (ה), וחייבים בני העיר לפרוע בשבילם אפילו הקבועים על כל איש ואיש. הגה: ¹¹⁴⁹ואפילו אם אמר ההגמון שת"ח עלמס יתנו, חייב הכזור לתת בעדו. ואם החרימו הכזור (ו) על תלמיד חכם ליתן, אין זכרם שלהם כלום. ותלמיד חכם היה יכול להחריס ולקטת הכזור שיתנו בעדו למיו. ¹¹⁵⁰ואין חילוק אם הת"ח עשיר או עני. ודוקא תלמידי חכמים שתורתם אומנותם, אבל אין תורתם אומנותם, חייבים. ומיהו אם יש לו מעט אומנות, או מעט משא ומתן (ז) להתפרנס בו כדי חיונו (ח) ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא פגוי מעסקיו חוזר על ד"ת ולומר תדיר, נקרא תורתו אומנותו. הגה: ¹¹⁵¹ואין חילוק בין שהוא תופס ישיבה או לא, רק שהוא מוחזק לת"ח בדורו שידע לישא וליתן בתורה, ומבין מדעתו כדרכו מקומות התלמוד ופירושו וצפסקי הגאונים, ותורתו אומנותו כדרך שנתבאר. ¹¹⁵²ואף על גב דאין בדורינו עכשיו חכמים (י) לענין שיתנו לו ליטרא דהבא אם מצייקו, מ"מ לענין לפטור ממס מקילין להם בזה, רק שיהא מוחזק לת"ח (ט), כמו שנתבאר. ¹¹⁵³ומ"מ יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס, ויש מקומות שנהגו שלא לפטור:

(א) ואח"כ – פי' נתפשו הקהל ונמלכו לשכור אחרים כו' (ש"ך).

(ב) אבל דבר כו' – עי' בחו"מ (סי' קסג ס"ד-ה) ⁴³⁸(ש"ך).

בזו רשאי הת"ח להחמיר לעצמו אף שפשוט המנהג להורות להקל או איפכא באם נראה לחכם בראי' ברורה שיתנו עידיהן להיתר איזה דבר שנוהגין בו להורות לאיסור מותר להורות כן גם לאחרים אם אינו מפורסם האין מורין בדבר הזה מקדם אבל בדבר המפורסם אסור להורות שלא כמנהג שקצתין מורין. לאו דלא תתגודדו אינו נוגע כל שאין החלוקה נרא' לעינים כמו אותן המתפללים ז' ברכות דיה"כ למחרתו ושאר העם י"ח.

ועי' מג"א (סי' תרכד סק"ז): העושים שני ימים י"ה"כ אף אם הם י' לא יתפללו רק התפלה של חול ופי' ב"י הטעם דהוי לא תתגודדו דכב"ד א' בעיר א' דמי ונ"ל דיניחו גם כן תפילין מה"ט.

ועי' ערה"ש (או"ח סי' לא ס"ד): כל אחד יחזיק במנהגו ועכשיו רבו גם בין האשכנזים שלא להניחם ואין להאריך בזה מיהו עכ"פ בבהמ"ד אחד לא יעשה זה בכה וזה בכה משום לא תתגודדו.

⁴³⁷עי' ש"ך סי' רמו סק"י(ח). עי' לקמן הערה 458 מצות דביקות בת"ח, אמנם שם מדבר באדם שאיננו תלמיד, אפילו עם הארץ.

⁴³⁸עי' מלואים אות ד.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

(ג) ושכר השומרים - במקרה שהבעלי בתים אומרים "אין אנחנו צריכין שומרים כי עניים אנחנו" והחכמים צועקים לאמר "תעמידו שומרים" כל שהם בעצמם מודים שצריכים שמירה, חייבים החכמים להשתתף בהוצאות, ואין הבעלי בתי פטורים בגלל עניותם, ואף על פי שיש טעם אחר כי מסופק אני אם יש עתה מאן דלא בעי נטירותא איני נכנס בחקירה זו עתה כי דברי יעציבו את קצת חכמים ולכן השתיקה טובה מהדבור, אבל כל שהחכמים טוענים "אנחנו לא צריכים שמירה" או ששתקו, החכמים פטורים ואם ח"ו נתרבה עין הגנבים בשביל החכמים שאין לבושם כלבוש הבעלי בתים ונראין מכובדים יותר מהם וכ"ש שיש בדבר ספק נפשות כאשר הוא מפורסם ואין ראוי שיהיה בדבר התרשלות (פ"ת * רדב"ז).

(ד) מכל מיני מסים - וה"ה מכל מיני מכסים⁴³⁹ (ש"ך), ראובן חבר עיר [תלמיד חכם העוסק בצרכי צבור - רש"י מגילה כז ע"ב] ומלמד תינוקות בעיר מסוים ומושל העיר תופסו ואמר ש"אתה נפטרת מן המס כ' שנה וצריך אתה לפרוע לו ממה שעבר מכל אותן השנים", אע"פ שת"ח פטורים ממסים, היינו בת"ח שלומד לבד ולא משפיע, ואז אם זה המושל נטל שלא כדין, הצבור אינם אחראים וערבאים לתלמידי חכמים שלא תתבע מהם המלכות או שלא יטול מהם האנס דבר שאינו ראוי, אבל בתלמידי חכמים שרבים צריכים לו ולולי ששכרוהו, היה יוצא מביניהם והיה מבקש עסק להתעסק, והם שכרוהו עד ששב שכירם ופונה הוא מכל עסקיו ועוסק בעסקיהם ובצרכיהם, בזה פטור הוא אפילו בכסף גולגולת, לפי שכשהם שוכרים אותו מכלל שכרו הוא לפוטרו מכל דבר וכאלו קבלוהו עליהו, ואם בשביל אותו פטור אירע לו אונס חייבים הם לשלם לפי שהיה להם לברר למושל ולומר לו בכלל מה שאנו נותנים לך הוא המס של חבר עירנו, ואפילו לא פטרוהו בפירוש, כיון שמנהגן של ישראל בכל מקומות אלו לפטור חבר עירם, על סמך דבר זה השכיר עצמו אליהם, ואם לא היה כך בדעתם לפטרו היה להם לברר עליו שלא פטרוהו משום דבר (פ"ת * רשב"ש).

(ה) בין שאינם קבועים - יש בזה מח', שיש צד הסובר שאם אמר המלך ליתן כל א' וא' כסף גלגלתו אין ע"ה פורעים בשביל ת"ח ולא עוד אלא דמלכא לא טרח אלא אמר כך וכך אנשים יש כאן ואם תפס מיחיד או מרבים ע"י כלם באים ע"ה וגוברים מת"ח ופשיטא שאם הממונה הוא שגוב' כסף גלגלתא מכל א' וא' ליכא למ"ד שיבאו בני העיר לפרוע בעד ת"ח ולפטור, ולענין הלכה כיון דפלוגתא דרבוותא היא איכא למימר שיכולים הרבים ליקח מהם, דכל מילתא דספק הרבים גובים המס הם מוחזקים לענין גדר ת"ח לענין פטור המסים אין הדבר תלוי בחכם בעל הוראה ולא במי שהוא פרנס על הצבור אלא כל תלמיד ותיק שקורא ושונה ומשמש ת"ח ויש לו לב להשכיל ולדרוש ולחקור ולבו על למודו ומתישב בתלמודו אסור ליקח ממנו שום מס ופרעון משא מלך ושרים (רע"א * מהרי"ט).

(ו) ואם החרימו הצבור כו' - ואפילו הכריחוהו וקבל החרם ה"ז כנודרים להרגין ולחרמין כו' [עי' לעיל סי' ס"ו, ואינו חל בכלל⁴⁴⁰] (ש"ך).

(ז) משא ומתן - ואפילו הוא מלוה ברבית (ש"ך).

(ח) כדי חייו - לאו דוקא כדי חייו בצמצום, אלא כל שיהא מתעסק כדי להחיות נפשו, נחשב "כדי חייו" וזהו שכתב "ולא להתעשר" ולא כתב "ולא ליותר מכדי חייו", ודבר פשוט הוא שיבאו על האדם פתאום כמה מקרים מחלאים וזולתם, שיצטרך בהם להוצאה מרובה, ודבר שאין קצבה הוא. כלל הדבר דת"ח העושה תורתו קבע ואינו מתבטל מלימודו כי אם לזון את בניו ובני ביתו ולפרנסם ולהלבישם ולכלל הדברים הצריכים לאדם, ואף על פי שהוא עשיר, הוא פטור מכל מיני מסים וארנוניות. אמנם יש מקומות שלא נהגו לפטור רק ת"ח היושבים בראש הישיבה משום דשאר ת"ח אין נזהרין יפה שיהא תורתן אומנתן גם משמע שם מדבריו שנושאים ונותנים כדי להתעשר ואין חוזרים לתלמודם תמיד כשפונין מעסקיהן (ש"ך), אפילו אם הת"ח יש לו גנות ופרדסים שהיה חייב בעבורם אלפים זהובים בגלל המס שלהם, עכ"ז הוא פטור מתת בעבורם דבר מכל מה שזכרנו מפני שהיה ת"ח, ואפילו שהיה נותן במס ההוא אפילו עני שבישראל, ואפילו פירש המלך שהת"ח יפרעו חלקם במס חייבים הקהל לפרוע בעדם ואם הדור כפני הכלב ויעיזו פניהם ולא ירצו להברית זהרורי דמלכא מניה יכול הת"ח לנדות ולשמת על זה ואפילו החרימו הקהל לפרוע המס וכללו הת"ח בכלל החרם אין החרם חל דאורור בו שבועה ואין נשבעין לעבור

:Commented [O204]
הערה

:Commented [O205]
א ראיתי איך להביא את
הרמב"ן בש"ך סק"ג.

:Commented [O206]
ה זה משנה??

⁴³⁹ נ"ל שמס הוא לממשלה, ומכס הוא תשלום להוצאות צורך הקהילה לשמירתם.

⁴⁴⁰ האם גבו חייבים לשלם?

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

על המצוה, אבל ת"ח שאין עוסקין בתורה תדיר לפי כחן לא דייק לעשות במלאכתן כדי למצוא פרנסתן ופרנסת אנשי ביתם אלא שהם יגיעים להתעשר ומבטלים התורה כדי לקבץ ממון הרבה חייבים בכל חיובי צבור וכל המסייע לת"ח שתורתם אומנותם כמו שביארנו שלא יפרעו ומחזיקים על ככה הרי זה מכבד את התורה ועליו נאמר עץ חיים היא למחזיקים בה (ש"ך).

(ט) רק שיהא מוחזק לתלמיד חכם כו' - אפי' שלא יהיה כ"כ חשוב בין תלמידים חכמים אחרים שאינן בעירו מ"מ מאחר שביניהם ת"ח הוא ראוי להצילו מכל מס (ש"ך).

(י) דאין בדורנו עכשיו חכם - עי' ש"ך (חו"מ סי' א ס"ו ד"ה לפי כבודו) שיש דין ת"ח לענין ליטרא דהבא. ועי' סמ"ע (חו"מ סי' טו ס"א ד"ה להפך) שכתב דאין ת"ח בזמנינו לענין להפך בזכותו ויש חולקים עליו ובוזה"ז אין כל הלומדים פטורים ממס כ"א לפי ראות עיני טובי העיר, אמנם מי שהומחה לרבים ורבים קבלוהו עליהם להיות להם לרב וקובע מדרש ושיבה ודאי דין ת"ח גמור יש לו ואף לענין שיהא דן ביחיד בהמחזהו רבים רשאי לדון (פ"ת).

(ג) ¹¹⁵⁴ ותלמיד חכם המזולזל במצות ואין בו יראת שמים, הרי הוא כקל שבצבור ⁴⁴¹ NO @MB

(ד) ¹¹⁵⁵ תלמיד חכם (יא) שיש לו סחורה למכור, לא היו מניחין לשום אדם למכור מאותה סחורה עד שימכור הוא תחלה את שלו. ודוקא דליכא גוים דמזבני, אבל אי איכא גוים דמזבני, לא, דהא לית רווחה לצורבא מדרבנן, ואפסודי להנך בכדי, לא מפסדינן;

(יא) תלמיד חכם כו' - עי' רמ"א (חו"מ סי' קנו ס"ה) [שדברי המחבר מוכפל שם] ⁴⁴² (ש"ך).
(ה) ¹¹⁵⁶ תלמיד חכם שיש לו דין (יב) עם אחר ועומד לפני הדיין, ויש שם בעלי דינים אחרים שקדמו לפניו תחלה, מקדימים דינו, של ת"ח ומושיבין אותו (יג):
(יב) שיש לו דין כו' - עי' חו"מ (סי' טו ס"א) ⁴⁴³ (ש"ך).

⁴⁴¹ עי' לעיל רמב"ס? ועי' במקור השו"ע שהוא יותר גרוע מעם הארץ. ועי' ערך לחם: אין לקום מפני תלמיד חכם בעל מחלוקת.
עי' לקמן סי' שלד סמ"ב.

⁴⁴² ז"ל המאיר המשפט שם: ואין לפקפק ולומר, הרי אמרינן במסכת אבות כל המשתמש בתגא חלף כו', וא"כ בודאי הגאון בעי חיי ואינו רוצה ליהנות מתורתו. הנה זה הבל, אלא דבר זה שימכור סחורתו בראשונה הוא חלקו ונחלתו משלחן גבוה, כתרומה מן הגורן לכהן ומעשר ללוי, ועוד ראוי על כל אדם להנות הגאון הנ"ל מנכסיו ולהטיל מלאי לכיסו כדי לקיים מצות והגית בו יומם ולילה, דכן פסק בטור י"ד סימן רמ"ו, דמי שמספיק לאחרים מנכסיו מקיים בו והגית וגו' (ש"ך * רמ"א), כיון דאם שניהם ישראלים דינא הכי, גם כשהמוכר עכ"ם אנו צריכין לגדור גדר שלא יקנה שום יהודי מהעכ"ם, דאפילו אם זה היהודי שהביא סחורה למכור אינו תלמיד חכם, מ"מ זכה בדין שלא לקנות אותה סחורה מהעכ"ם, דלמדה תורה דאם באת לקנות קנה מיד עמיתך וכן למכירה כו', וזהו אפילו כשהעכ"ם מוכר יותר בזול. אמנם בסחורה שיכולין לקנותה בין עכ"ם בין ישראלים, ולכן אין בידינו לתקן כשנאמר שלא יקנו ישראלים ממנו, דמ"מ יקנו העובדי כוכבים, ונמצא אנו מפסידים לישראלים שאינם מוכרים סחורתם והתלמיד חכם אין לו רווח. אבל גבי ספרים וכדומה שאינם אלא לישראלים, יכולין לתקן שלא יקנה ישראל מהעובד כוכבים עד שמכר הת"ח. והא שיש לחלק אם הסחורה נקנה על ידי עכ"ם מיירי דוקא היכא שעיקר המשא ומתן והריוח הוא מקונים עובדי כוכבים, וקוני ישראל הם מיעוטא דמיעוטא, והתלמיד חכם שפתח חנותו על דעת של קוני עכ"ם פתח, משום הכי אמרינן כיון דעיקר הריוח הוא מקוני עכ"ם ואדעתא דידהו הביא סחורתו, משום רווחא פורתא מקוני ישראל לא נפסיד הפסד רב לסוחרי ישראל (פ"ת).

⁴⁴³ ז"ל: צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחלה אבל צריך להקדים דין של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף וכו' הגה: ואם הת"ח בעצמו לפני הדיינים, אפילו פתחו כבר בדין אחר, דנין אותו תחלה שלא יתבטל מלמודו. אבל אם קרובו בא לדין, אם פתחו בדין אחר אין צריכין לפסוק, ואם לאו, צריכין לדון אותו תחלה, משום כבוד החכם:
מאיר המשפט: לדון הדין שבא לפניו כו' - לא בביאה לבית דין תחילה תליא מילתא, אלא משעה שהעמיד עצמו לפני הדיין והדיין הכין את עצמו לשמוע טענתו, זהו נקרא "בא לפניו תחילה" (סמ"ע).

של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף - דלדיין יש עשה ד"את ה' אלהיך תירא", שדרשו "את" לרבות ת"ח, ולכן יש להקדים את הת"ח, וגם יש מצוה להקדים מי שבא קודם שנאמר "כקטן כגדול תשמעון", ועשה דכבוד תורה עדיף (סמ"ע).

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(יג) ומושיבין אותו - שאע"פ שבעלי הדינים צריכים לעמוד, מושיבים את הת"ח משום עשה דכבוד תורה, ועיין בחו"מ (סי' יז ס"ב) [תלמיד חכם ועם הארץ שבאו לדין מושיבים את החכם, ואומרים לעם הארץ: שב, ואם לא ישב, אין מקפידין בכך. הגה: ת"ח שבא לדין, מותר לעמוד לפניו ולא חיישינן שיסתתמו טענת כנגדו⁴⁴⁴] (ש"ך).

(ו) ¹¹⁵⁷עון גדול הוא לבזות תלמידי חכמים⁴⁴⁵ או לשנאות⁴⁴⁶, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא, והוא בכלל: כי דבר ה' בזה (במדבר טו, לא). הגה: ¹¹⁵⁸ואסור לשמש צמי ששונה הלכות, וכ"ש צמי ששונה תלמוד שהוא הגמרא, ויקדים לשמש צמי ששונה הלכות קודם שישמש צמי ששונה גמרא⁴⁴⁷: @ NO MB@

(ז) ¹¹⁵⁹מי שהעידו עליו שביזה ת"ח, אפילו בדברים (אפילו שלא בפניו), בית דין מנדין אותו (יד) ואין מתירים לו עד שירצה החכם (טו) שנידוהו בשבילו. ואם ביזה את החכם לאחר מותו, בית דין מנדין אותו והם מתירים לו משיחזור בתשובה. הגה: ¹¹⁶⁰אצל און דין ת"ח בזמן הזה לענין שיתן לו המצייץ ליטרא דהכח. ¹¹⁶¹ומ"מ יקנסו הכ"ז המצייץ לפי המצייץ והמתצייץ⁴⁴⁸ (טז). וכלל שלל יתחיל החכם במריצה לבזות צמי אדם שלא כדון ויגרום בזה שיבזוהו ויתרסו נגדו. ומ"מ אף אם התחיל החכם קצת, אין רשות לכל אדם להחליף נגדו לענות לו בעזות. והכל לפי ראות (ז) הדיינים⁴⁴⁹:

(יד) מנדין אותו – ברבים, עי' לקמן (סי' שלד סמ"ז) (ש"ך), המבזה את החכם אפילו לאחר מיתה מנדין אותו ב"ד [אבל כל נידוי של ב"ד צריך עדים] והם מתירים אותו כשיחזור בתשובה אבל אם היה החכם חי אין מנדין אותו עד שיראה אותו את החכם ואם רצה החכם למחול ולא נדהו הרשות בידו, ואם הוא עצמו נדהו אין צריך עדים, ואם נדה

⁴⁴⁴ ואם לא ישב אין מקפידין בכך - ואם ישב והעמידו השליח ב"ד, אין על הדיינים לחזור ולאמר לו "שב" (סמ"ע).

⁴⁴⁵ האומר לשון שנשמע לשתי דרכים, מאמינים למדבר שאמר לשבח, אמנם אפי' דלא נתכוון להקניט ולבזות דחייב נידוי כדהוכיח הרב ז"ל, דהתם הדברים מוכיחים שהיה שם זלזול מפורש, אלא שלא נתכוון לכך, ולגבי ביזוי תלמיד חכם לא בעינן כוונה, דומיא דאמרין בעלמא גבי מזיק דחייב בין שוגג בין מזיד, כה"ג הוי ביזוי ת"ח (מהר"ש הלוי י"ד י). אבל מי שאומר שלא חושש כלל על גזירת חכמים [החיים שגזרו על דבר] הוי בכלל מבזה ת"ח לגמרי (מהר"ק קפט). וזה לא רק שביזה, אלא אפילו שלא נהג בו כבודו כגון להראות לו סכין השחיטה לבדקו (ריב"ש תק).

⁴⁴⁶ עי' לקמן הערה 458 ובפרט בדברי החינוך שם.

⁴⁴⁷ עי' לעיל סי' רמב סי' ט שכל מלאכה שעבד עושה לרבו, תלמיד עושה לרבו, היינו ברבו מובהק, אבל תלמיד שאינו מובהק אסור להשתמש, אבל זה דוקא אם משתמש בו לצורך עצמו אבל אם משתמש בו בעת שמלמדו א"כ זה הוא לצורך התורה שיהא דעתו צלולה יותר ומה שאסרו להשתמש בשונה הלכות זה דוקא שמוש של עבדות כגון הך דריש לקיש כגון לישא על כתפו להישען עליו כשהולכים אבל שמוש בדברים שבדרך גמילות חסד רגיל אדם לעשות לחבירו אינו בכלל זה ועוד הך דאסור להשתמש בשונה הלכות הוא דוקא באם שואל ממנו שמוש אבל אם נדבה רוחו לשמשו מותר לקבל ממנו ו"א (ברכ"י סי' רמו) דאין שונה הלכות יכול למחול כבוד תורתו אבל אם קודם שישתמש בשונה הלכות מלמדו דבר מדברי תורה נראה דיכול להשתמש בו דכיון שלמד ממנו דבר א' צריך לנהוג בו כבוד, ואין עיקר כדבריו (בנין ציון סימן פג).

עי' לעיל סי' קנח ס"ב: מיני ישראל, והם שעובדים לעבודת כוכבים, או העושה עבירות להכעיס, אפילו אכל נבילות או לבש שעטנז להכעיס. הרי זה כופר. והאפיקורסים, והם שכופרים בתורה ובנבואה מישאל, היו נוהגין בארץ ישראל להרגן. אם היה בידו כח להרגן בסייף, בפרהסיא, הורגו. ואם לאו, היה בא בעלילות עד שיסבב הריגתו. כיצד, ראה אחד מהם שנפל לבאר והסולם בבאר, קודם ומסלקו ואומר: הריני טרוד להוריד בני מן הגג ואחזירנו לך, וכיוצא בדברים אלו. ועי"ש בש"ך: והם שכופרים בתורה כו' - וכן המבזה ת"ח או המבזה חבירו בפני ת"ח, עי' לקמן (סי' רמג ס"ו) שאין לו חלק לעוה"ב. ועי' ראנ"ח קיא שאפילו אם לומר לאדם פשוט שהוא שוטה, אינו "מחרף", שכל "חירוף" היא רק פגם משפחה או שהוא בעל עבירה, אבל "שוטה" לא, אבל כל דבר גנאי נחשב כבזיון אצל ת"ח.

⁴⁴⁸ עי"ש בריב"ש שאם החכם התחיל לבזות העם הארץ, אפילו אם הוא ת"ח הראוי ללטר אזהב, בזה שהוא התחיל, הוא מאבד את הזכות לזה. ועי' משפט שמואל צח: לכבוד תורתו יש לבית דין לצוות על שמעון בכח נדוי לרצות ולפייס את ראובן ולבקש ממנו בפרהסיא בנא ובמטו שימחול לו ולהרבות עליו רעים על זה, והמוחל גם כן לא יהיה אכזרי וראוי לו למחול.

⁴⁴⁹ עי' סי' שלד סמ"ז.

במאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

לכבודו מנודה לעם [פי' אלה שפחותים ממנו] ולא מנודה לרבו, אבל אם נדהו לכבוד שמים, אז מנודה לכולם (ש"ך * מהר"מ גלאנטי), יש מח' אם קונסים ליטרא זהב בזה"ז ולכו"ע אם הוא רב מובהק בדורו ומורה הוראות דומה לר"י ב"ר חנינא, חייב, ואם תורתו אומנותו וחכם קצת בית דין שמין לו דמי בושתו, וכדי שב"ד ינדו אותו צריכים עדים, אבל אם החכם מנדה על כבודו, אין צורך של עדים, אבל רק מנודה לאלה שהם פחותים ממנו, וי"א דזה מי שראוי להורות ויגע בתורה, ועיקר שמלכד מה שביזה הת"ח גם כן קלל לו ולתורתו, והקורא לת"ח עבד מנודה לכל העולם, ואם לא ישוב בתשובה שיקנסו המחרף לתלמוד תורה שבעיר (פ"ת * פרח מה אהרן).

(טו) עד שירצה החכם כו' - פי' שירצה, כלומר עד שיפייס החכם כו' ולא גרסינן עד שירצה, דמשמע דאפי' בקש ממנו מחילה כמה פעמים ולא נתרצה לו אין מתירין לו, ועי' לקמן (סי' שלד סמ"ז), ועיין בא"ח (סי' תרו ס"א) ⁴⁵⁰ (ש"ך).

(טז) המבייש לפי המבייש כו' - עי' חו"מ (סי' תכ סכ"ד) ⁴⁵¹ (ש"ך).
(יז) והכל לפי ראיות כו' - המחרף חכם בן חכם וחירף הוא ואביו, יתכן שהוא חייב לישב בנידוי ב' פעמים על חירוף כל א' כי אם איש א' יחרף ב' חכמים בבית א' אם ישב בנידוי פ"א כל א' יוכל לומר כי על מה שחרף אותו לבד היא שנידוהו ועיקר דכיון שבבית א' היה, קים ליה בדרכה מיניה, כיון שנתנדה על א' הגדול, יצא ידי חיוב האחר, ואם הם שוים וידוע כי על שניהם נתנדה, ועם כל זה צריך להודיע בעת הטלת הנידוי כי על שניהם נידוהו וכן הוא לפי הדין שצריך להודיע בשעת הנידוי על מה מנדין אותו (ש"ך * מבי"ט), עי' רמ"א (חו"מ סי' תכ סל"ח) שהקורא לרשע בן צדיק רשע בן רשע פטור. והיינו רק רשע בן צדיק היינו צדיק רוב זכיות אפי' בזכו' א' ומיעוט עונות אפי' הרבה ובכיוצא בזה הוא שאמר אפי' לרשיעא בר צדיקא אבל תלמיד חכם שיש לו בן רשע, ואפילו לצדיק כזה לא הותר לקראו רשע אלא בזמן רשעת בנו ומאריך ברשעתו אבל אח' שפי' שמא חזר בתשובה, ועוד גדר הרשע שמות' לקרא גם לאביו הוא ברשע ידוע ומפורסם ברשעו ואוחז ברשעותיו ואינו תלוי בדעת הקורא תגר עליו שגזל נכסיו או שעבר איזו עבירה (ש"ך * מבי"ט).

(ח) ¹¹⁶² החכם עצמו היה מנדה לכבודו (יה) לעם הארץ שהפקיר כנגדו, ואין צריך לא עדות ולא התראה, ואין מתירין לו עד שירצה החכם. ואם מת החכם, באים שלשה ומתירים לו. ואם רצה החכם למחול לו ולא נידהו, הרשות בידו. הגה: ¹¹⁶³ וי"א שזמן הזה אין ת"ח יכול לנדות לכבוד עצמו ¹¹⁶⁴ וללא לעשות דינא לנפשיה. ¹¹⁶⁵ ויש חולקים, וכלכל שיהא מוחזק וכלאו לכך (ועיין לקמן סוף סימן של"ד):

⁴⁵⁰ ז"ל סעיף א: עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו. אפילו לא הקניטו אלא בדברים, צריך לפייסו. ואם אינו מתפייס בראשונה, יחזור וילך פעם שנייה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים, ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו. (מיהו יאמר אח"כ לפני י' שבקש ממנו מחילה), ואם הוא רבו, צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס. הגה: והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה, ואם הוציא עליו שם רע, אינו צריך למחול לו.

משנה ברורה: רבו - אפילו אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו ד"ת.
לא יהא אכזרי מלמחול - דכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו ואם הוא לא ירצה למחול גם לא ימחלו לו.
לטובת המבקש וכו' - כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך ומ"מ נראה דמלבו צריך להסיר השנאה ממנו אחרי דבאמת ביקש ממנו מחילה.
מחילה - וה"ה אם מכין לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו היזק כשימחול, ע"כ לשון המשנה ברורה.

עי' ירושלמי ב"ק (פ"ח ה"ז): אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו וכו' ומניין שלא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וגו'. גמ' אבל הוציא לו שם רע אין לו מחילה עולמית. ועי' ס"ז (או"ח סי' תרו סק"ג): משמע פי' שאין המוחל אכזרי כשאין מוחל.

⁴⁵¹ כיצד משערין הבושת, הכל לפי המבייש והמתבייש, אינו דומה מתבייש מהקטן למתבייש מאדם גדול ומכובד שזה שביישו הקל בושתו מרובה. הגה: וכן המתבייש לפי מה שכבודו גדול בושתו מרובה, והמבזה כהן בושתו יותר גדולה מבאיש אחר, ע"כ. מאיר המשפט: שזה שביישו הקל בשתו מרובה - דבושת אדם בינוני מרובה משל אדם נכבד ומזולזל (סמ"ע).

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(יח) לכבודו - ה"מ היכא שביזהו וגניהו בדברים אשר הם גנאי לת"ח אבל אם לא ביזהו אלא שאינו מכבדו בקימה והידור, אין בזה כלום⁴⁵² (עי' ש"ך סי' שלד סי"ט ד"ה פירוש⁴⁵³), ועי' מו"ק (טז ע"ב) שכן נידו אשה שלא כבדה ת"ח (פ"ת * פנ"מ).

(יט) וראוי לכך - אין לעשות לכבודו אלא חכם אשר ראוי למנות פרנס על הצבור⁴⁵⁴ והצריכו בו תנאים. הא' שלמד כל התלמוד בענינים הנוהגים לאפוקי הלכתא למשיחא⁴⁵⁵. התנאי הב' שיהא תלמודו שגור בפיו וידע להוציא ממנו דינים על קו היושר [שאם למדה ולא ידע להוציא ממנו דינים וכשעייין בדברי הפוסקים לא ידע מוציא הדין בתלמוד, אינו בכלל זה, שהרי אמרו ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר – תשב"ץ]. התנאי הג' שלא פירש מתלמודו לעניני העולם שלא לצורך הכרחי לפרנסתו או לצרכי צבור המוטלים עליו שאם שנה ופירש יותר גרוע הוא מעם הארץ (עי' &). התנאי הד' שלא יהא סני שומעני [יצא עליו שם שהוא נואף (רש"י מגילה כה ע"ב), וה"ה לכל עבירה שמתחלל שם שמים בשבילו עד שאומרים הבריות אשרי בני אדם שלא למדו תורה, שלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה] שאם ה' כן אין ראוי לחוש לכבודו ואדרבה שרי לבזויה. מיהו י"ל שלא נאמר ב' תנאים הראשונים אלא בשיש שם חכמים גדולים ממנו, אבל אם אין שם גדול ממנו דיפתח בדורו כשמואל בדורו. וצריך תנאים הנ"ל לענין אם נדה לכבודו אבל אם נדה מפני עבירה שהיה חייב עליו נידוי אם נדה אותו אפילו קטן שבישראל אפילו עבד ואפילו שפחה נידוי נידוי. וכתב עוד שאין כח ביד הקהלות לגדור גדר למנוע החכמים שלא ינדו לכבודם (עי' רמ"א לקמן סי' שלד סי"ח) וכן אין כח בידם למנוע שום אדם שלא ינדה לאפרושי מאיסורא וכל כחן אינו אלא שלא יהא רשות ביד אחד העם לגזור על דבר עבירה אלא ביד חכמי המקום (פ"ת), קהלה עשה חרם לנדות כל מי שנדה איש מקהלם, והרי הוא לעבור על ד"ת ואינו חל כלל. וכיון שלא ביאר בתקנתם בפ"י שגם החכמי' הסכימו בהסכמה הזאת יש לנו לפרש שלא היתה כוונתם אפי' בת"ח המנדה, ולכן יש לנו לפרש סתם דבריהם שלא יהיו מעשיהם שלא כדת ולהעמיד דבריהם בסתם אנשים דעלמא. דלא אמרו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול אלא דוקא במילי דלית ביה בזיון. כגון באותם דברים שחייבו בהם לעשות מפני תורתו. כגון לעמוד מפניו וכיוצ' בזה, אבל על בזיונו אינו יכול למחול, אדרב' אסור לו למחול, וכל כה"ג אפי' מחל אין כבודו מחול, מ"מ הנדוי שקבלו על עצמן חל עליהם. ואף על פי שמה שאין מקיימין הוא מפני האסור אומרים לו יתנדה ולא יעשה אסור. וזה רק בנדוי חדש שינודה שום א' מהקהל הנז' אבל בענין חרמות של צבור שהחרימו על דברים אשר גבלו ראשונים ועבר שום אחד מהקהל הנזכר ועשה מאחת מתנה, והחרימו אותו הב"ד האיש ההוא. לא נכלל בכלל הסכמת הקהל הנז' שאין כאן נדוי על האיש ההוא מהב"ד ההוא, אבל הוא מוחרם מצד עצמו על שעבר על החרם. והב"ד אינו אלא כמודיע ומפרסם האיש ההוא. ואף על פי שעם הכרזת הבית דין ינהגו בו דין מוחרם ובלתי הכרזה לא היו נוהגים בו כן מפני המנהג שנהגו שלא לנהוג העובר על החרם דין מוחרם עד שיכריזו עליו (פ"ת * מים עמוקים).

(מ) ¹¹⁶⁶אף על פי שיש רשות לחכם לנדות לכבודו, אינו שבח לת"ח שינהיג עצמו בדבר זה. בד"א, שחירפוהו בסתר.¹¹⁶⁷ אבל אם חירפוהו בפרהסיא, אסור לו למחול על כבודו, אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש, עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו⁴⁵⁶.

Commented [O207]

ה סותר את דבריו
בשורה הראשונה (מים
עמוקים ח"ב סי' טו)

⁴⁵² עי' לעיל הערה 445.

⁴⁵³ זה תמצית דבריו: שנדהו לפי שלא היה מכבדו כראוי בקימה והידור ולפיכך אין נידוי נדוי דהא דמנדין לכבוד הרב ה"מ שביזהו וגניהו במידי שהוא גנאי לתלמיד חכם אבל לא להגדיל כבודו, וי"א שנידהו לפני רבו (וכנ"ל ס"ט) ועוד תירץ דמיירי דנידה אותו בשביל שמעכב ממנו שלא כדין אף ע"פ שכהלכה נידהו אין נידוי נדוי.

⁴⁵⁴ עי' אור"ח ועי' עוד אור"ח לענין ברכת אשר חלק מחכמתו.

⁴⁵⁵ קשה מאד על הפ"ת שכן הלשון של התשב"ץ אחר כך היא: הכל לפי התורה שכל שהוא גדול בדורו הוא ראוי לכל מה שראוי גדול שבגדולים.

אדם שאינם עומדים מפניהם, ובתשו' הרדב"ז

(ח"ח סי' קס"ז) כתב "וכדי להסיר מכשול, כל זקן

שאני רואה אני אומר לו¹²⁴ שימחול על כבודו

⁴⁵⁶ לעולם".

במאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

סימן רמד - ⁴⁵⁷קימה והידור בפני חכם אפילו אינו רבו, ובו י"ח סעיפים:
(א) ¹¹⁶⁸מצות עשה לקום מפני כל חכם⁴⁵⁸, אפילו אינו זקן (א) אלא יניק וחכים, ואפי' אינו רבו, ¹¹⁶⁹רק שהוא גדול (ב) ממנו ולחוי ללמוד ממנו. ¹¹⁷⁰וכן מצוה לקום⁴⁵⁹ מפני שיבה, דהיינו בן שבעים שנה⁴⁶⁰, ¹¹⁷¹ואפילו הוא עם הארץ (ג), וכלל שלל יהיה רשע⁴⁶¹:
(א) אפילו אינו זקן - דזקן דקרא דריש זה שקנה חכמה (ט"ז), והאי יניק פי' שלא הגיע לכלל מצוה (ט"ז, ש"ך).
(ב) רק שהוא גדול כו' - י"א שיהא מופלג בחכמה, אמנם אין זה מופלג דלקמן (סעיף י) דהתם הוא מופלג בחכמה יותר משאר חכמי דורו, ולכך דינו כרבו מובהק, אלא כאן "מופלג בחכמה" היינו שהוא מופלג בחכמה יותר משאר העם, דאל"כ ע"ה או מי שהוא קטן בתורה יהא חייב לעמוד בפני כל אדם, ואינו, ואפשר שאפילו בשנים פטור, וי"א דבאינו מופלג מהחכמים שבדור ואינו רבו כלל, אפילו גדול ממנו פטור, והרמ"א חולק וסובר דחייב דראוי ללמוד הוי כרבו, מיהו היינו ברבו שאינו מובהק (ש"ך)⁴⁶².
(ג) אפילו עם הארץ - זהו זקן אשמאי המוזכר בגמ' (ט"ז).

Commented [O208]:

**אפי' זקנה ואף נשים
תקימה - שנשים
יקומו או לקום בפני
נשים?**

457

⁴⁵⁸ צ"ע המקום הכי מתאים למצות דביקות בת"ח. עי' כתובות (קיא ע"ב): ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. וכי אפשר לדבוקי בשכינה, והכתיב, כי ה' אלהיך אש אוכלה. אלא, כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה. ועי' רמב"ם (דעות פ"ו ה"ב): מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם כענין שנאמר ובו תדבק, וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה, אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו הדבק בחכמים ותלמידיהם, לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בתלמיד חכם וישא בתו לתלמיד חכם ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכם ולהתחבר להן בכל מיני חבור שנאמר ולדבקה בו, וכן צו חכמים ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם.
ועי' מ"ב (סי' קנו סק"ד) שמביא את הרמב"ם הנ"ל ומוסיף ואמרו חז"ל (ברכות סד ע"?) כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה. ועי' ספר החינוך (מצוה תלד): והעובר על זה ואינו מתחבר עמהם ולא קובע בלבו אהבתם ולא משתדל בטובם ותועלתם בעתים שיש סיפק בידו לעשות כן, מבטל עשה זה, וענשו גדול מאד, כי הם קיום התורה ויסוד חזק לתשועת הנפשות, שכל הרגיל עמהם לא במהרה הוא חוטא.
עי' לקמן הערה 464.

בפני אשה לא מצינו חיוב לעמוד (שבט הלוי ח"ב סי' קיד ותשובות והנהגות ח"ב סי' תנא), אבל אשה חייבת לעמוד בפני ת"ח או זקן ולכבד בכך תורה, ואף שפטורה מללמוד תורה, לא נפטרה מלכבד תורה והיינו כיבוד ת"ח, ואם לא נהגו כן, ראוי להזהיר על כך (תשובות והנהגות ח"ב סי' תנא).

עי' ספרא קדושים (פ"ג פ"ז סי' יד): והדרת פני זקן, איזהו הידור לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו, וכו'.
וצריך לעמוד מלא קומתו לקמן סק"ח.

אין לעמוד מפני זקן בכניסתו לבית אלא רק בתוך ד' אמות (שכנה"ג הגה"ט אות ו'), אם בא חכם או זקן לביתו עומד מפניו ומכבדו לישב ואולי אין לו לישב עד שישב החכם או בעל השיבה או אפשר דבביתו שהוא הבעה"ב יוכל לישב מקודם אבל בבית אחר וודאי דאין לו לישב עד שישב הוא (ערה"ש ס"ד).

⁴⁵⁹ וצריך לעמוד מלא קומתו לקמן סק"ח.

⁴⁶⁰ ואין לקום בפני חילוני תינוק שנשבה אלא להדרו בדברים (שבט הלוי ח"ט סי' קצח).
היושב באוטובוס ונכנס ת"ח, חייב לעמוד וליתן לו מקומו, אבל באדם זקן שיש רק דין קימה ואין מתבטל מללאכתן עברו [עי' לקמן הערה 460], יכול בעל אומנות לטעון שבמקום חסרון כיס שמפסיד זמן אינו מחוייב להמתין לעוד אוטובוס ובה מפסיד זמן אומנותו, ולכן כה"ג בחסרון מקום אינו מחוייב לסבול כדי לכבדו, אמנם ממדת החסד ודרך ארץ הוא לעמוד תמיד לפני זקן ולתת לו מקום, וראוי לחנך ילדים וצעירים לתת מקומם לזקנים, וכעין חילול השם איכא (תשובות והנהגות ח"א סי' תקלג). יש לציין שמר"ר ז"ל שהיה איש זקן וחלש כאשר אמר לי את זה, עלה באוטובוס ומישהו הקים ילד עברו, והוא שאל מה"ת מותר להקים אדם, הרי הוא שילם על המקום, וזה גזל לקחתו ממנו.

461

⁴⁶² עי' לקמן סק"ט.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

(ב) ¹¹⁷²מאימתי חייב לקום מפניהם, משיגיע לתוך ארבע אמותיו(ד) עד שיעבור מכנגד פניו. ורוכב במהלך דמי⁴⁶³:

(ד) ארבע אמותיו - דבעינן קימה שיש בה הידור והיינו בתוך ארבע אמותיו שמוכח שמפניו הוא עומד (ט"ז), אפילו הוא סומא חייב לעמוד מפניו (פ"ת * בית הלל), ועיין מה שכתבתי לעיל (סי' רמ סק"יט) (פ"ת).

(ג) ¹¹⁷³אסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ארבע אמותיו, כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ארבע אמותיו: @NO MB@

(ד) ¹¹⁷⁴אין עומדים מפניהם(ה) לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ, דכתיב: תקום והדרת (ויקרא יט, לב). קימה שיש בה הידור⁴⁶⁴. ¹¹⁷⁵ולוקא צנית הפנימי טל מרחץ, אצל צנית החילון(ו), עומדים):

(ה) אין עומדין בפניהם - אפילו ברבו מובהק, וי"א דדוקא ברבו שאינו מובהק או בשאר חכם או שיבה יש אלו דינים, אבל ברבו מובהק שהוא בכלל מורא, צריך לקום בפניו גם בבית המרחץ וכן באביו. וגם מה שאין בעלי אומניות חייבים או רשאים לעמוד היינו דוקא מפני חכם או רבו שאינו מובהק אבל מפני רבו מובהק צריכים לעמוד ולכן לא הביא הרמב"ם דינים אלו בפרק דלעיל דמיירי ברבו מובהק וכן הטור והש"ע כתבו דינים אלו בסימן רמ"ד ולא בסימן רמ"ב עכ"ד ע"ש: (פ"ת).

(ו) אבל בבית החיצון של מרחץ כו'. משמע דאפילו בבית האמצעי של מרחץ עומדים כיון דיש שם שאילת שלום וכמ"ש בא"ח סימן פ"ד (ש"ך).

(ה) ¹¹⁷⁶אין בעלי אומניות חייבים לעמוד בפני תלמיד חכם בשעה שעוסקים במלאכתו. ואם הוא עוסק במלאכת אחרים ורוצה להחמיר על עצמו לעמוד מפניו, אינו רשאי⁴⁶⁵: @NO MB@

(ו) ¹¹⁷⁷אין ראוי לחכם שיטריח(ז) על הצבור לכוין לעבור לפניהם שיעמדו מפניו, אלא ילך לו בדרך קצרה, כדי שלא ירבו לעמוד. ואם יוכל להקיף הדרך כדי שלא יעבור לפניהם, זכות הוא לו:

(ז) אין ראוי לחכם שיטריח כו' - היינו דוקא בזמן הש"ס או במקומות שעוד היום יושבים על הקרקע וכדלקמן (סעיף טו) וה"ה בכל מקום שיש טירחא, אבל במקום שיושבים על הספסלים ואין טירחא בדבר, אין קפידא, מכל מקום לא יכוין לעבור לפניהם כדי שיעמדו מפניו (ש"ך).

(ז) ¹¹⁷⁸אפילו חכם שהוא ילד, עומד בפני הזקן המופלג בזקנה. ואינו חייב לעמוד מלא קומתו(ח), אלא כדי להדרו. ואפילו זקן גוי, מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו:

(ח) ואינו חייב לעמוד מלא קומתו - כיון שהוא ילד חכם וצריכין לנהוג בו ג"כ כבוד, אין לו להתבזות לקום מפני הזקן, אלא יעשה לו הידור. אבל שאר אדם צריך לעמוד מפני הזקן מלא קומתו כמו מפני החכם (ט"ז), כלומר ילד שהוא חכם יותר מהזקן אינו חייב כו' אבל אם אינו חכם יותר אף שהוא שוה לו בחכמה חייב לקום מפני הזקן (ש"ך).

(ח) ¹¹⁷⁹שני חכמים ושני זקנים, אין אחד צריך לקום מפני חברו, אלא יעשה לו הידור. ¹¹⁸⁰ואפילו הרב לתלמידו יעשה לו הידור קלת): @NO MB@

(ט) ¹¹⁸¹הרואה חכם(ט) עובר, אינו עומד עד שיגיע לתוך ארבע אמותיו, וכיון שעבר מלפניו(י) יושב. ¹¹⁸²ואם הוא רבו מובהק, עומד מלפניו מלא עיניו(יא) ¹¹⁸³ואינו יושב עד שיתכסה מעיניו או עד שישב במקומו:

(ט) הרואה חכם כו' - פי' שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו כנ"ל ברמ"א (סעיף א) (ט"ז), משמע דאסור לעמוד עד שיגיע לתוך ד' אמותיו דאי לאשמועינן דאינו חייב כבר נתבאר לעיל סעיף ב' ואף על גב דבנשיא ואב ב"ד ורבו מובהק עומד כמלא עיניו אלמא דאיכא

⁴⁶³ עי' לעיל סי' רמב ס"ח. הנמצא ברכב ורואה רבו מובהק או חכם צריך לקום (שבט הלוי ח"ו סי' קמה).

⁴⁶⁴ עי' רמ"א (סי' שעו ס"א): אין אבל או חולה חייבים לעמוד, אפילו מפני נשיא. ועיי"ש ברע"א: לא הו' קימה שיש בה הידור, ומטעם זו גם בט' באב הכי הוא.

⁴⁶⁵ אין חייבין בכבוד הזקן במקום שיש חסרון כ"ס (שכנה"ג הגה"ט אות ז).

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

הידור אפי' במקום רחוק התם ודאי כיון דחייבין לעמוד מפניו כמלא עיניו איכא הידור אבל בחכם דעלמא כיון דליכא חיובא לא מוכחא מילתא שמפניו הוא עומד אלא נראה כאלו עומד לצרכו (ש"ך).

(י) וכיון שעבר מלפניו כו' - וי"א דאינו יושב עד שיעבור ממנו ד' אמות השניות (ש"ך).

(יא) מלא עיניו - וי"א ברבו מובהק כמלא רס"ו אמות (ש"ך).

(י) ¹¹⁸⁴אם הוא מופלג בחכמה (יב), אפילו אינו רבו, דינו כרבו מובהק, (מי שחול גדול הדור ומפורסם גדורו ככך, נקרא מופלג בחכמה):

(יב) מופלג בחכמה כו' - ע"ל סק"ב? (ש"ך) ⁴⁶⁶.

(יא) ¹¹⁸⁵אפילו בשעה שהוא עוסק בתורה, צריך לעמוד מפניו ⁴⁶⁷@NO MB:

(יב) ¹¹⁸⁶חכם, אפילו מופלג בחכמה, רשאי לעמוד (יג) בפני מי שהוא בעל מעשים ⁴⁶⁸:

(יג) רשאי לעמוד - פירוש ואין בזה איסור משום זקן ואינו לפי כבודו (&), וי"א דצריכין לעמוד מפניו ועיקר להחמיר (ט"ז, ש"ך), דווקא שמוחזק בבעל מעשים ואין ספק בעיניו חייב (ב"מ).

(יג) ¹¹⁸⁷ראה אב בית דין (יד), עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיעבור מלפניו ארבע אמות:

(יד) אב"ד כו' - בזמנינו אין נשיא ואב ב"ד ואף על פי שמקבלים בקהלות ראשי ישיבות ואב ב"ד אין להם אלא דין חכם ומה"ט לא נהגו עכשיו לעשות שורה לאב ב"ד כדלקמן (סעיף טו) ועכשיו נהגו שלא לקום אלא מפני ראש ישיבה ואב"ד ואפשר שלא לחלק בין חכם לחכם השווה מדותיהם שכל שהוא תופס ישיבה או אב"ד נקרא חכם לעמוד מפניו וצ"ע (ש"ך) ⁴⁶⁹.

(יד) ¹¹⁸⁸ראה את הנשיא, עומד מלפניו מלא עיניו, ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו. ¹¹⁸⁹וכולם שמחלו על כבודם, כבודם מחול (טו), ואעפ"כ מצוה לכבדם ולקום מפניהם קצת ⁴⁷⁰:

466

95. שו"ת דבר משה ח"ג אור"ח סי' ח' [וכן נראה בערוה"ש סי' ג], הביאו בברכי" אור"ח סי' 467 א' מרבתי שאל, איך אתה רואה אותי.

וכן מצדד בתשובות והנהגות ח"א סי' תקל"א.

468

זבת שם]. וכתב בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' רי"ח שלפ"ז מה היינו שהיה ירא חטא. וע"ע שם בח"ה סי' ער"ה שמי שעוסק במצוות

לכבוד, חזין שיש ענין כבוד לעשירים. ועי' קיצושו"ע סי' ב"ט סעי' ג' שמביא ג"כ שיש לכבוד עשירים "ותחשוב להיות כי השי"ת נתן לו עושר מסתמא ראוי הוא לכך", ובעיניו בפלא יועץ (ערך חטפה). ובס' אורח מישרים סי' ר' סק"ג מסמיק לזה הפסוק "פור נתן לאביונים וגו' קרנו תרום בכבוד" שיש לכבוד העשירים העוסקים בגמ"ח. וע"ע שו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סי' נ"ו. 112. וראה פדפרת נאה במנהגי מהר"ל (בסוף הספר אורח ליה, ציינו עי' סי' שסא ס"ד וט"ז שם סק"ב).

⁴⁶⁹ כיון שהש"ך בעצמו סיים בצ"ע אנו חוזרים להלכה פסוקה לקום בפני כל חכם באמת, ומכ"ש חכם מופלג אף על פי שאינו לא תופס ישיבה ולא אב"ד, ואפילו לדעת הש"ך יראה דעכ"פ הדור חייב לעשות (שבט הלוי ח"ו סי' קמו).

ח"י הגר"ז הל' ת"ת פ"ה הי"א.

470

שהר"מ היה נהג לעמוד בשעת הברית גופא מפני 'עושי מצוה' ע"ש. 118. כן משמע מלשון השו"ע שכולם שמחלו כבודם מחול, וכמ"ש בשו"ת או נדברו ח"י סי' ל' ובשו"ת אור לציון ח"א יו"ד סי' ט. וכן מפורש בשו"ת הרדב"ז ח"ח סו"ס קס"ו. אמנם בתורה תמימה שמות ל"ג אות ט' מצדד שזקן אינו יכול למחול על כבודו.

שו"ת בנין ציון סי' פ"ג, '

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' - סי' רסט')

Commented [O210]:
ה זה משנה

(טו) מחול - ת"ח היודע נגן בכמה מיני כלי זמר הרשות בידו לנגן בכנור לפני חתן וכלה ומצוה עבד אחרי שהכל יודעים שאין לו שכר בעמלו ושהוא עושה לש"ש שזה מצוה שבין ישראל למקום כ"ש מצוה שהזמן **גרמא** אין בו משום ביזוי כבוד זקנה ותורה וכל הנוהג קלות בעצמו לצורך גבוה ומצות ה' אף שאינה מצות עשה ממש רק גמילות חסד הרי זה משובח ותבא עליו ברכה, שונה מהשבת אבידה (עי' סי' ?) (פ"ת).

(טז) ¹¹⁹⁰ כשהנשיא נכנס לבית המדרש, עומדים ואינם יושבים עד שיאמר להם: שבו. כשאב בית דין נכנס, עושים לו שורות עומדים מכאן ומכאן, עד שישב במקומו. כשהחכם נכנס, כל שיגיע לו בארבע אמותיו עומד מלפניו, אחד עומד ואחד יושב, עד שנכנס במקומו: @NO MB@

(טז) ¹¹⁹¹ בני חכמים (טז) ות"ח, בזמן שהרבים צריכים להם, מפסיעים על ראשי העם ונכנסים למקומם. ¹¹⁹² ואין שבח לתלמיד חכם שיכנס באחרונה (יז). יצא לצרכיו (יח), נכנס וחזר למקומו:

(טז) בני חכמים כו' - היינו אם הבנים של החכמים או התלמידים של החכמים הולכים באיזה עסק, אז אם אותו עסק הוא לצורך רבים, יש להם רשות לפסוע, ובה אין חילוק הן אם היה העסק ההוא קודם כניסתן לבית המדרש, שיש להם רשות ליכנס ולפסוע, והן אם היו כבר שם ויוצאין לעסק זה וחוזרין, שיש לפסוע (ט"ז, ש"ך), ואפשר שהלשון היא בנים של חכמים ובנים של תלמידי חכמים (ש"ך).

(יז) שיכנס באחרונה - הרשות בידו לעשות כן והקהל מחויבים לסבול דבר זה ממנו, אבל הוא עצמו ימנע מלעשות כן, דוגמא דקימה אף על גב דמצוה היא אפילו הכי אמרינן שלא יטריח הצבור ⁴⁷¹ (ט"ז).

(יח) יצא לצרכיו - משמע אף על פי שהוא חכם אינו מפסיע אא"כ ביוצא לצרכיו זהו כיון שכבר היה שם ויצא (ט"ז).

(יז) ¹¹⁹³ בני חכמים שאבותיהם ממונים פרנסים על הצבור, בזמן שיש בהם דעת לשמוע, נכנסים ויושבים (יט) לפני אביהם והופכים פניהם כנגד אביהם. ואם אין בהם דעת לשמוע, הופכים פניהם כלפי העם:

(יט) נכנסים ויושבים כו' - אין פירושו שיפסיע על ראשי עם קודש, אלא שיש לאביהם רשות ליקח בניהם עמהם בשעת כניסתן, ולהחזיק בניהם אצלם במקום מושבם, ואף במשתה מושיבין הבנים בצד הזקנים משום כבוד אביהם (ט"ז).

(יח) ¹¹⁹⁴ היו ביהר, חכם שמופלג בחכמה והוא בחור וזקן שמופלג בזקנה והוא חכם קצת, בישיבה של דין או של תורה, הולכים אחר החכמה להושיב החכם בחור בראש ולדבר תחילה ⁴⁷². ובמסיבה של משתה או של נישואים (כ), הולכים אחר הזקנה להושיבו בראש.

⁴⁷¹ עי' לעיל סק"ז (ז).

⁴⁷² וה"ה להקדימו להיות ש"ץ (מ"ב סי' נג סק"ו), ואפילו בימים נוראים אם מזדמן לו שנים אחד שהוא בן תורה וירא חטא ואין לו אלו הפרטים והשני הוא איש פשוט והוא נשוי ויותר מבן שלשים הבן תורה קודם (מ"ב סי' תקפא סק"ג).

ועי' אר"ח (סי' קסה ס"ב): אם רבים מסובין בסעודה, הגדול נוטל ידיו תחילה וכו', מ"ב: דכן הוא כבודו.

ועי' אר"ח (סי' קסז ס"ד): אם המסובים רבים, גדול שבכולם בוצע. הגה: ואם הם שוים ואחד מהן כהן, מצוה להקדימו. ואם הכהן עם הארץ, ת"ח קודם לו. ואם הכהן ג"כ ת"ח, אלא שהוא פחות מן השני, טוב להקדימו אבל אין חיוב בדבר וכו'. מ"ב: גדול שבכולם - בחכמה מפני כבודו: בוצע - ומוציא האחרים בברכתו ואפילו במקום דהמנהג דכל אחד מברך לעצמו על ככרו מ"מ המנהג דגדול בוצע תחלה וכו'. להקדימו - דכתיב וקדשתו ואחז"ל לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון: ת"ח קודם לו - ואסור להת"ח להקדימו לפניו ומבזה בזה את התורה וכו' אבל אם נותן לו רשות לברך שלא מחמת כהונה רשאי: טוב להקדימו - ואיתא בגמרא שמי שנזהר בזה [להקדים הכהן - מחה"ש] מאריך ימים בכך:

ועי' אר"ח סי' קע ס"ב: שנים שיושבין על השלחן, הגדול פושט ידו תחלה. והשולח ידו בפני מי שגדול ממנו, הרי זה גרגרן. מ"ב: הגדול פושט וכו' - אפילו בדאיכא קערות טובא לא יפשוט ידו לקערה שלפניו עד שהגדול יפשוט תחלה לקערה שלפניו וה"ה במניחין פירות לפני כאו"א שיפשוט הגדול ידיו תחלה:

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

¹¹⁹⁵ ואם החכם מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה, בכל מקום הולכים אחר החכמה. ואם הזקן מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה, בכל מקום הולכים אחר הזקנה, הואיל והוא חכם קצת. ואם אין שום אחד מהם מופלג, לא זה בחכמה ולא זה בזקנה, הזקן קודם בכל מקום (כא):

(כ) או של נשואים כו' – אם אחים או אחיות יעשו להם נשואים אף על גב שא' גדול מחבירו בחכמה לא יקדימו לעשות נשואים לקטן בשנים מפני שהוא גדול בחכמה אלא יקדימו לעשות נשואים לגדול בשנים כו' (ש"ך).

(כא) הזקן קודם בכ"מ – והוא שיהא חכם קצת והיינו שהבחור חכם ממנו דאל"כ זה פשוט (ט"ז וש"ך). ובשניהם אינם מופלגים, הולכים אחר השנים, דהיינו למי שיש לו יותר שנים ואפי' אינו זקן בן ע' שנה. וטעם שהזקן קודם בזה שאין בזה פחיתות להחכם שאינו מופלג במה שחולקין כבוד לשכנגדו בשביל שנותיו (ט"ז), ויש חולקים דהיכא דאין אחד מופלג הוי ליה כאילו תרוייהו מופלגים ובישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה הלך אחר הזקנה (ש"ך).

סימן רמה – חייב כל אדם ללמד לבנו ולהעמיד תלמידים, ובו כ"ב סעיפים:

(א) ¹¹⁹⁶ מצות עשה על האיש ⁴⁷³ ללמד את בנו תורה ⁴⁷⁴. ואם לא למדו אביו, חייב ללמד לעצמו. (וע"ל סי' רמ"ו סעיף ו') @NO MB

(ב) ¹¹⁹⁷ היה הוא צריך ללמוד, ויש לו בן ללמד, ואין ידו משגת להספיק לשניהם, אם שניהם שווים הוא קודם לבנו. ¹¹⁹⁸ ואם בנו נבון ומשכיל מה שילמד יותר ממנו, בנו קודמו. ואף על פי כן לא יבטל הוא (א):

(א) לא יבטל הוא – פי' שלא ילמד הכל עם בנו אלא קצת עם עצמו (ט"ז).

(ג) ¹¹⁹⁹ כשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד את בן בנו, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד, ט). ¹²⁰⁰ ולא לבן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד

ועי' אר"ח (סי' רא ס"א): גדול מברך, אפילו בא בסוף. ואם רצה ליתן רשות לקטן לברך, רשאי. והני מילי כשאין שם אורח, אבל אם יש שם אורח, הוא מברך אפילו אם בעל הבית גדול ממנו, כדי שיברך לבעל הבית וכו'. מ"ב: גדול מברך – היינו הגדול בחכמה שבכל המסובין הוא יהיה המברך בהמ"ז לכולם ואף דהשתא המנהג שכל א' מברך לעצמו בלחש וכדלעיל בסימן קפ"ג מ"מ מנהג ד"א לכבודו שיהיה הוא המזמן.

א' קנה בדמים יקרים לולב ונתנו לרבו, ורבו אמר לו במצות ה' אין חולקין כבוד לרב דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות מצוה שצוה הקדוש ברוך הוא משום אדם, וזה לא נאמר אלא על מצוה המוטלת על כל איש מישראל אבל במצוה המשותפת לצבור כגון קריאת התורה וכל כיוצא בזה שאין המצוה שכל עדת ישראל יעשו אותה כל א' לעצמו שאין סגנון המצוה כך רק שיעשוה קצת אנשים מן הצבור ואז פשיטא שיש להקדים הת"ח ואנשים מכובדים לשאר כל אדם (שע"ת סי' תרנח סק"ב). וצ"ע בכתיבת אות אחרון בספר תורה.

⁴⁷³ עי' לקמן סעיף ו' ברמ"א, ועי' ספר החינוך (מצוה תיט): ועובר על זה ולא לימד את בנו תורה עד שידע לקרות בספר תורה ויבין פירוש הכתובים כפשטן, ביטל עשה זה. וכן כל מי שיש סיפק בידו ללמוד בשום צד, הוא בכלל עשה זה, ועונשו גדול מאד אם לא יקיימו, כי המצוה הזאת היא אם לכולן, ע"כ. ועי' פסחים (קיג ע"ב): שבעה מנודין לשמים, אלו הן: וכו' ומי שיש לו בנים ואין מגדלן לתלמוד תורה. ועי' ספרי דברים מו – כאילו קוברו.

ויש להדגיש מש"כ בגמ' (ברכות יז ע"א): אמר ליה רב לרבי חייא: נשים במאי זכיין. באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גבריייהו בי רבנן, ונטרין לגבריייהו עד דאתו מבי רבנן. [אמר רב לרבי חייא, נשים במה הם זוכים [לעולם הבא]. בזה שקוראות [פי' מביאות] בניהם לבית הכנסת [ללמוד], ובזה שמתנות לבעליהם [ללכת] לבית המדרש [פי' נותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת], וממתינות לבעליהן עד שבאים מבית המדרש. ועי' מ"ב (סי' מז סק"י): ותמיד תהיה תפלת האב והאם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו וכן כשאומר בובא לציון למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה.

⁴⁷⁴ הקטן פטור מכל המצוות וגם האב אינו חייב שהקטן יעשה מצות דהא דקי"ל שחייבין לחנך את הקטן זהו מדרבנן, אבל מן התורה אין שום חיוב לחנכו וכו' בשלמא מצות יקיים כשיגדיל אבל אם לא ידע בתורה כלל עד שיגדיל אז כשיגדיל יהיה כפרא אדם ויצא לתרבות רעה דבאין תורה אין מצות לפיכך חייבתו תורה ולמדתם אותם את בניכם להרגילו בתורה (ערה"ש ס"ה).

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

לתלמידים⁴⁷⁵, שגם הם נקראים בנים, אלא שמצוה להקדים בנו לבן בנו⁴⁷⁶, ובן בנו לבן חבירו(ב)⁴⁷⁷:

- (ב) ובן בנו לבן חבירו – עי' ש"ך סק"ג (ג) דה"ה בן בתו, וכל הקרוב קרוב קודם כמו שאמרו בענין צדקה (עי' רנא ס"ג) (פ"ת).
- (ד) ¹²⁰¹חייב להשכיר מלמד לבנו(ג), ללמדו. אבל לבן חבירו, אינו חייב להשכיר. הגה: ¹²⁰²וכופין ליה לשכור לבנו מלמד. ואם אינו צעיר, ויש לו נכסים, אם אפשר לאודועי ליה מודיעים ליה, ואם לאו, יורדים(ד) לנכסיו ושוכרים מלמד לבנו:
- (ג) חייב להשכיר מלמד לבנו – ה"ה לבן בנו. ובן בתו קודם לבן חבירו (ש"ך).
- (ד) ואם לאו יורדים כו' – וכמו שנתבאר בחו"מ (סי' קו ס"א) לענין בע"ח (ש"ך).
- (ה) ¹²⁰³מאימתי מתחיל ללמד לבנו, משיתחיל לדבר מתחיל ללמדו: תורה צוה לנו וגו'⁴⁷⁸ (דברים לג, ד), ופסוק ראשון מפרשת שמע (דברים ו, ד), ואח"כ מלמדו מעט מעט, עד שיהא כבן ששה או כבן שבעה(ה), ואז מוליכו אצל מלמדי תינוקות:
- (ה) או כבן שבעה – היינו בכחוש לגמרי אבל בכחוש קצת מכניסין אותו כבן שש שלימות כדלקמן (סעיף ח) (ש"ך).

⁴⁷⁵ עי' חת"ס (חו"מ סי' קסד): מחוייבים לקיים והגית בו יומם ולילה ויהיו עושים [פרנסתם] רק כדי חיותם יום יום ומוציאים שארית היום בעבודת השם וכו' ובתוך אותו הזמן המיוחד לתורה ועבודה אם יבוא אדם ללמוד ממנו דבר או לשפוט בין אדם לחבירו או להורות לו מחויב לעשות בחנם ואינו רשאי ליטול שום שכר ואף על פי שמפסיד לימודו של עצמו עי"ז כי בזה של חבירו קודם לשל עצמו אמנם בזה שעשה לחיותו ולאשתו ולבני' הקטנים המוטלי' עליו לפרנסם, שלו קודם לשל חבירו, ואינו צריך להתבטל ממלאכתו אם לא יעמידו אחר במקומו או ישלמו לו פרנסת יומו וזה נקרא שכר בטלה דמוכח, ע"כ.

דברי חתם סופר (הנ"ל וכן תורת משה קדושים) על מה שאר"ע ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה, הוא בתורה ומצות דוקא דבעניני עוה"ז הא דרש ר"ע דחייך קודמין תמוהין מאד דבתורה ודאי תורתו קודמת, שאף מלמוד תורה של בנו הוא עדיף וכ"ש מלמוד תורה דאחרים, ובתורה ברור שאף מי שיודע כבר מסכת אחת ואפילו סדר שלם הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מלמוד האחרים אף אותה המסכת, אך כל ת"ח אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו, ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה ואולי יכול להוסיף עד חומש וצ"ע לענין השיעור (אג"מ אה"ע ח"ד סי' כו אות ד), וזה אפילו אם אין לרב שום תועלת מללמוד לתלמיד (דברות משה קידושין סי' נ הערה ט).

⁴⁷⁶ צ"ע אם זה עיקר המצוה או משום מצוה בו יותר מבשלוחו (עי' מג"א סי' רנ סק"ב).

⁴⁷⁷ בכתובה שאני שהרי זהו עיקר קיום התורה ולא מיבעיא תורה שבכתב אלא אפילו תורה שבע"פ אחר שהתירו לכותבה הוי כמלמד תורה לרבים שהרי עיקר קיום התורה היא ע"י כתיבה ואלמלי כתיבה כבר נשתכחה תורה מישראל ולכן כיון שבעת הכתיבה מהרהר בלבו ומוציאה לחוץ ע"י כתיבה הוי כדיבור וחייב לברך (ערה"ש אות י').

ועי' חתם סופר (ח"א אר"ח סי' רח): מחברי ספרים החדשים אומר, כל המחבר ספר ומתערב במחשבתו לגדל שמו, רבצה בו האלה האמורה במילי דאבות [פ"א מ"ג] נגיד שמא אבד שמא, ולא תעשה ידיו תושיה להוציא מחשבתו אל הפועל כי יבואו מבקרי מומין ויחפשו וימצאו, מלבד שהוא עובר איסור דאורייתא דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתובן ולא הותר אלא משום עת לעשות לה' [גיטין ס' ע"א] ואם איננו עושה לה' הרי איסורו במקומו עומד. ולעומת זה, היודע בעצמו כי כל מגמתו לשם ה"ת להגדיל תורה ולהאדירה ורק מונע בר מפני חשש מבקרי מומין ומלעיגים ומלעיבים במלאכי ה', עבירה היא בידו, וכשם שיקבל עונש על הדרישה הנ"ל, כן יענש זה על הפרישה, אחז"ל [נדרים ס"ב ע"א] עשה דברים לשם פעלן ודבר בהם לשמן,

⁴⁷⁸ בדבר הצלחה בחינוך הבנים ליכא כלל בדבר איך להתנהג, שתלוי לפי מדות הבן והבת שחנן אותם השי"ת, שיש שטוב לילך בתקיפות ויש שיותר טוב לילך ברכות ובעימות, וברוב הפעמים בנעימות ורכות הוא יותר טוב, ועיקר החינוך צריכים לחנכו באמונה בה' ית' ובתורתו, ושכל דבר שנותנים לו הוא מתנה מהשי"ת, שאז יקנה אהבה להשי"ת ולאביו ואמו השלוחים משמים ליתן לו, ואז יעשה באהבה כל מה שיאמרו לו שכן הוא רצון השי"ת ולא יצטרכו לענשו רק לפעמים רחוקות, וכשיענשוהו יבין איך שהיה זה לצורכו ולטובתו. וגם טוב לענין החינוך שיהיו האב והאם בדעה אחת, וגם צריך לדור במקום שומרי תורה, ואחר כל אלה צריך להתפלל אל השי"ת שיצליחו בחינוכם וכשיעשוין לשם שמים ודאי יעזרהו השי"ת, וזמני החינוך למעשה הוא כדקבעו חז"ל בכל דבר ודבר, ולחנך לאמונה ליכא זמן דלפעמים אף קודם שיכול לדבר צריך לחנכו באמונה אם כבר יש לו הבנה להכיר אמו ואביו והרגילין אותו (אג"מ יו"ד ח"ג סי' עו).

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ו) ¹²⁰⁴היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכרו, חייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה(ז). ואינו חייב ללמדו, בשכר, משנה וגמרא. ¹²⁰⁵והני מילי דלא אפשר, דדחיקא ליה שעתא, אבל אם אפשר(ח) ליה, מצוה לאנמוריה משנה וגמרא(ט), הלכות ואגדות:

(ו) שכר כו' - ע"ל (סי' רמו ס"ה) (ש"ך).
(ז) תורה שבכתב כולה – כולל נביאים וכתובים (ט"ז וש"ך), וי"א דווקא חומש, ועי' לקמן (סי' רמו ס"ד) (ט"ז), מנהגן של ישראל תורה היא, ואנן סומכין על זה, ש"ס בבלי שכלול במקרא ומשנה וש"ס, ועי' רמ"א לקמן (סי' רמו ס"ד) (ש"ך) ⁴⁷⁹.
(ח) אבל אם אפשר כו' - וכל פרנסותיו של אדם קצובים לו מר"ה חוץ מהוצאות שבתות ויו"ט ⁴⁸⁰והוצאות בניו לתלמוד תורה שאם מוסיף מוסיפין לו (ש"ך) ⁴⁸¹.
(ט) משנה וגמרא - סדר הלימוד לבן שיצא בלימודו: מדרש רבה וספר עין יעקב הם יפים לבחורים כפרפראות לפני הסעודה וגם המה להוד והדר באזני השומעים ממנו איזה פשט או דרוש וכו' אף כי לא זו הדרך וגדר למדן האמתי אשר זה קנה חכמה ועלה ונתעלה עד שנקוה בו שיורה הוראות וחקים טובים וישרים בישראל ונפשו מלאה בשר ויין גופי התורה וכו' מה יעשה אחד מעיר לשנות ולתפוס סדר ההגון נגד כל חבריו ואף אם ישכיר אביו לו לבדו מלמד הלא הצורך הגדול אל הלימוד דיבוק חברים ואין תקנה לזה רק אם יתאספו חמשה או ששה ב"ב יחד וישכרו מלמד לבניהם, והנה [בעצם מה ללמוד] קשה מאד לקרב איזה לימודים ולרחק קצתן כאשר כלם אהובים כלם ברורים כלם עומדים ברומם של עולם והכנות להמציא תכלית המבוקש שהוא השלמות הנפש, תלמוד אין לך מדה טובה הימנה אכן הוא דרך רחוק מאד מאד כי אם ילמד עם גפ"ת? הקבוע שם

⁴⁷⁹ האדם לא רק שרשאי אלא גם מחוייב לעשות מסחר ועבודה לפרנסתו ואסור לו לומר שאף אם לא יעשה כלום יזמין לו הש"ת פרנסתו באיזה אופן, אף שהוא צריך לידע שכל מה שמרויח מעבודתו ומסחרו הוא רק מהש"ת כפ"מ שנקצב לו מר"ה, אבל מ"מ כך נגזר מהש"ת שרק ע"י איזה מעשה עבודה ומסחר ישלח לו הש"ת פרנסתו מצד שנאמר בזאת אפיך תאכל לחם, ואף לר' נהוראי (קידושין פב ע"א?) שאומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, היינו כיון שרוב בנ"א בקטנותם א"א להם ללמד תורה כראוי אם ילמדו אז גם אומנות אף בזמנם, והתורה חייבה להאב ללמד את בנו תורה בע"כ שיכול לסמוך ע"ז שיזמין לו הש"ת איזה עבודה בגדלותו בשעה שיצטרך להרויח לפרנסתו ופרנסת אשה ובנים, ובקטנותו משמע שהרמב"ם פוסק כר' נהוראי שאין האב חייב ללמד אומנות לבניו כי לא מצינו ברמב"ם דין זה שמחוייב האב ללמד אומנות לבנו. ועי' רמב"ם (שבת פכ"ד ה"ה) שמנה ג"כ בחשבונות של מצוה שמותר בשבת הא דללמדו אומנות משום שהוא מחשבונות של מצוה [וכן הוא במשנה ברורה ומ"א סי' &] הרי נמצא שפסק הא דצריך האב ללמדו אומנות, אבל מכיון שלא הזכיר הדין רק כאן אגב גררא יש לפרש בתינוק כזה שאין לו הכח ללמד תורה או שללמדו אומנות לא קאי על תינוק אלא על גדול שצריך לפרנסה (אג"מ א"ח ח"ב סי' קיא).

⁴⁸⁰ עי' גמ' (&) שגם ר"ח בכלל.
⁴⁸¹ ועי' ברכת שמואל (קידושין סי' כז) חיוב על כל איש מישראל לראות שיהיו בניו ת"ח וגאונים בתורה, והוא כנראה פירוש של דברי הגמ' קידושין דף ל ע"א: עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה. אמר רב יהודה אמר שמואל, כגון זבולון בן דן, שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד, הלכות ואגדות. מיתיבי, למדו מקרא, אין מלמדו משנה. ואמר רבא, מקרא, זו תורה. כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן, כזבולון בן דן, שלמדו אביו אביו, ולא כזבולון בן דן, דאילו התם מקרא, משנה ותלמוד, הלכות ואגדות, ואילו הכא מקרא לבד, ע"כ. ומזה שהש"ע מביא "דחיקא ליה שעתא" היינו שב"ד כופים לכל א' וא' ללמד לבנו תנ"ך אבל אם אפשר חייב ללמדו כל התורה כולה, וכנראה שכלול בזה עיון.

יש חיוב ממצות למוד התורה ללמוד כל התורה כולה וגם לידע אותה כהא דאיתא (קידושין ל ע"א): תנו רבנן, "ושננתם", שיהו דברי תורה מחודדים בפיק, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, ע"כ. פי' רש"י: יהו מחודדין בפיק - חזור עליהם ובדוק בעומקם שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם אלא שתוכל לומר מיד, ע"כ. והרי זה אי אפשר אם לא שילמד כל התורה כולה, אלא שיש חיוב על כל אחד מישראל שילמד כל התורה שבכתב וכל התורה שבעל פה בעומקם עד שלא יצטרך לגמגם בהם. ועי' מנחות צט ע"ז? כל המשכח דבר א' מתלמודו עבור בלאו, ואם כן חוץ מזה שיש חיוב ללמוד כל התורה כולה, יש חיוב שידע אותו שיחזור עליו תמיד, אבל חיוב זה אינו מפורש, ולכן הנשבע שלא ילמד פרק זה היום, אע"פ שהוא מבטל מצות עשה, הוא מצות עשה שלא מפורש בתורה, ומש"כ שיפטור עצמו בק"ש או בפרק א' שחרית וערבית, היינו ביום שהוא טרוד מאד במלאכתו, עכ"ז הוא חייב בקצת (דברות משה נדרים פ"א הערה מג).

בלימוד הכללי [ואם יתעכב על הלימוד באיתיות] נמצא יבלה כמה שנים עד שיתקיימו בידו ד' ה' מסכתות גדולות. ולימוד הטורים והסמ"ע ראיתי רבים מבחורים שוגים בזה ששומעים בכל יום שיעור מאלה ואינו תכלית כללי, רק לדיני ממונות שהוא על צד הסברא. אמנם חובב' היום שראוי לדעת כל איש ישראל והוא חלק או"ח ואחריו חלק יו"ד שג"כ מה טוב ומה נעים שידע להבין ולהורות בביתו דברים קלים שהם כביעותא בכותחא וכו' ודקדוקיהן כפלי כפלים ממה שימצאו בח"מ, אף כי בכללם אין בהם חובת ידיעה המגיע לחובת מעשה. והנה בדורות הראשונים לפי מה ששמעתי היו שומעים ולומדים בבחורות ספר העקידה והעקרים והכוזרי ודוגמתן מפני שהיה כל מגמתן להשלמת נפשם שהוא האמונה בשרשי הדת לכן למדו ספרים המדברים וחוקרים בזה. ובזה יפה עושיין דורות הללו שמתרחקים מאותן הלימודים כי טוב ויפה לנו ולבנינו להאמין האמונות המוטלים עלינו בלי חקירה ועיקר פרי כל לימוד הוא המעשה וכל לימוד המביא לידי מעשה יש בו מעלה יתירה כפול ומכופל מלימוד אחר, ולימוד חכמת הדקדוק מיעוטו יפה ומוכרח לכל בר דעת לדעת הכללים הן בכינויים יחיד ורבים זכר ונקבה, עבר הווה ועתיד, נוכח ונסתר, מדבר בעדו, ואותיות המשמשות ומקומן, אבל לבלות ימיו בבניינים שונים שזכרו המדקדק' כולו שלא לצורך, וכן בנקודות דגש ורפה וכללותיהן מוטל על איש באשר הוא אדם ונפש חיה כתרגומו לידע. אמנם לידע כל סעיפים וסעיפים סעיפים והיוצאים מן הכללים אין לבלות הזמן בהם כי ידיעתם רבית המבוכה ומעט התועלת. והנה לימוד המשניות הוא מובחר שירגיל אדם את בנו מעת שזכה לקרא הלכה ברוב הש"ס שילמד עמו רבו פרק א' משניות בכל יום ובפרקים החמורים וארוכים חצי פרק וישגיח שיחזור תמיד עליהם בלי התרשלות ובלי ליאות ובקל יוכל לקבל זה עם לימוד גפ"ת? והוא תועלת ותכלית גדול לכל לימודיו אח"כ ומה גם עתה שזכינו לפי' הרע"ב שהוא ש"ס ממש. ומש"כ במשנה באבות (&) בן עשר למשנה בן ט"ו לתלמוד הוא רק בדורות ההם לא היו דברי המשנה בכתב והי' איסור לכותבם כ"ש שלא הי' דפוס, ומ"מ לא היו מתחילין ללמוד עמהם דיוקי המשניות ודקדוקיהן ומה שנתחדש מרמיותן ומשינוי לשונם עד שלמדו כל או רוב המשניות, ואין לימוד מוטעם ונכון מלימוד הרא"ש אחר שבדורו הרי"ף, ואל יבלה בנך זמנו בחילוקים ובחריפות של הכל אשר בעו"ה נתפשט מה שלא מצינוהו כלל בדברי הקדמונים, רק הרגל בנך לדקדק בגפ"ת הדק היטב היטב הדק בחסר יתור וחליף במקומו וממקום אחר וזהו חריפות של אמת (פ"ת * חו"ד)⁴⁸², וענין החילוקים, יהיו בטלים ומבוטלים, ומי יתן שלא היו בעולם. ואף אם יאמר האומר שהוא מגיד קרוב לפשוטו ומגיד הרבה עניינים אמתיים, מכל מקום כשמעורב בו אפילו דבר אחד שאינו אמת, אוסר במשהו, ומי יוכל לשער העון פלילי להפוך דברי אלקים תורת אמת, והנה, יש כת משוגעים האומרים החילוק מחדד. האומר כן ראוי לנזיפה (פ"ת * של"ה), צריך ללמוד בספר מוגה דשבשתא כיון דעל על (פ"ת).

(ז) ¹²⁰⁶ מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר. ¹²⁰⁷ וכל עיר שאין בה מלמד תינוקות, מחרימין אנשי העיר עד שיושיבו מלמד תינוקות. ¹²⁰⁸ ואם לא הושיבו, מחריבין העיר, שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן⁴⁸³. (ועיין צח"מ סי' קסג ס"ג(י):

⁴⁸² לענין סדר לימוד וכו' עי' ע"ז (יט ע"א): כי אם בתורת ה' חפצו, א"ר, אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ, שנאמר, כי אם בתורת ה' חפצו. פי' רש"י: ממקום שלבו חפץ - לא ישנה לו רבו אלא מסכת שהוא מבקש הימנו שאם ישנה לו מסכת אחרת אין מתקיימת לפי שלבו על תאותו. ועי' ח"א למהר"ל: לא ילמד תורה אלא ממקום שלבו חפץ. הטעם לדבר זה מפני כי התורה יש לו יחוס אל המקבל כי הוא נקרא תורתו כאשר מקבל אותו, ולפיכך אין לו ללמוד אלא ממקום שלבו חפץ, שדבר זה מתיחס אליו עד שנקרא תורתו.

⁴⁸³ עי' מבי"ט (ח"ב סי' קעא): בית המדרש קרוי מקום שלומדים בו בכל יום בקבע ת"ח ד' אמות של תורה ג"כ מקום שלומדים הנערים בקבע שם שאינו מקום דירה אלא מקום למוד יקרא גם כן בית המדרש כי הבל פי תורת הקטנים עדיף שאין בו חטא וגם מהם מקום שלומדים הלכה ויש בו קדוש' תורה שבכתב ושבעל פה. ועי' לבושי מרדכי (או"ח ח"ב סי' מ): ביהכ"נ של עזרת נשים יש מחלוקת בשו"ת אחרונים אם יש בזה קדושת בית הכנסת, משום דכמה מצות שאינן נעשים בעזרת נשים, כגון תקיעת שופר וכי"ב, וגם אין מקום לומר שם דבר שבקדושה שצריך עשרה, וי"א דיש בה קדושה כמו ביהכ"נ, כיון דמיוחד לתפילה עכ"פ, ולפי"ז בחדר תלמוד תורה אשר בלא ספק אינם בר מצוה כמו עשרה, וגם בשום פעם אין אומרים בו קדושה, לא שייך האי טעמא.

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(י) ועיין בחשן המשפט סימן קס"ג סעיף ג' – ז"ל הרמ"א [במקום שבני העיר מושיבין ביניהם מלמד תינוקות, ואין אביהן של תינוקות יכול לשכור לבניהם, ויצטרכו הקהל ליתן השכר, גובין לפי ממון] (ש"ך).

(ח) ¹²⁰⁹ מכניסים התינוקות (יא) להתלמד, בן חמש שנים שלימות, ובפחות מכאן אין מכניסין אותן. ואם הוא כחוש, מכניסין אותו בן ו' שנים שלימות. הגה: ¹²¹⁰ ומ"מ מיד קיהיה בן ג' שנים שלימות (מלמדן אותו לוחות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה:

(יא) מכניסים התינוקות – מתחילין מספר ויקרא, לפי שאמר הקדוש ברוך הוא יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות וכן נהגו עכשיו. ועוד מנהגים שנהגו כשמכניסין התינוק ⁴⁸⁴, ולא נהגו עכשיו באותן מנהגים ובמקום שנהגו אין לשנות (ש"ך).

(יב) בן ג' שנים שלימות – ורמז לדבר ג' שנים ערלים יהיו וגו' (ט"ז).

⁴⁸⁴ ז"ל הכל בו [שהוא מקור לדברי הש"ך]: נהגו כשאדם מכניס בנו לתלמוד תורה שכותבין לו האותיות על קלף או על לוח ומרחיצין אותו ומלבישין אותו בגדים נקיים ולשין לו חלות בדבש וחלב ומביאין לו פירות ומיני מגדים ומוסרין אותו לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר ומכסה אותו תחת כנפיו ומוליך אותו לבית הספר ומאכילין אותו מן החלות בדבש וחלב ומן הפירות ומיני מגדים ומקרים אותו האותיות ואחר כך מחפין אותו בדבש ואומרין לו שילחוך הדבש מעל גבי האותיות ואחר כך מחזירין אותו לאמו, וכשמתחיל לתלמוד תורה מתחילין לו תורת כהנים בספר ויקרא ועושין לו סעודה של שמחה לפי שדומה לאביו כאלו מקריבו לפני ה' סיני כדכתיב ביום הזה באו מדבר סיני אמרה תורה כל יום ויום יהיו בעיניך דברי תורה כאלו היום נתנו כדכתיב (שמות יט, א) ביום הזה ולא כתוב ביום ההוא, ומה שמאכילין אותו פירות ומיני מגדים זכר למעדרים שנתעדרו ישראל במדבר כגון מן ובאר ושליו, ומה שלשין בו חלות בדבש וחלב זכר לויניקהו דבש מסלע (דברים לב, יג) וכתיב (שיר השירים ד, יא) דבש וחלב תחת לשונך, ומה שמתחילין לו בספר ויקרא שכן אמרו ז"ל מתחילין לתינוקות בספר ויקרא לפי שאמר הקדוש ברוך הוא יבאו טהורים ויתעסקו בטהרות ומעלה אני עליכם כאלו הקרבתם לפני קרבן, ויש שמחזירין לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר שכן במתן תורה חזר הקדוש ברוך הוא על משה שהיה אדם גדול וענו מאד ומה שמחפה אותו תחת כנפיו לחנכו בתורה דרך ענוה וצניעות שכן כתוב (שמות כ, יז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכל כך למה כדי שתתקיים התורה לדורות עולם שמעשיהם של צדיקים קיימים לעולם, ומה שמחפין האותיות בדבש אחר שקרא אותן ומלחכין אותן אליו שיהיו דברי תורה בפיו כדבש למתוק, ויש שמקפידין שאין מניחין ללוש החלות אם לא בתולה כמו שמצינו שהקפיד הקדוש ברוך הוא בפולטת שכבת זרע בנתינת התורה דכתיב (שם יט, טו) שלשת ימים אל תגשו אל אשה, ומה שמפתין אותו בתחילה ואחר כך מכין אותו ברצועה שכן במתן תורה בתחילה כתוב (שם יט, ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים כלומר אין עליכם אלא קבול שכר ולבסוף כתיב (שם כב, יט) זובח לאלהים יחרם, מחלליה מות ימות (שם לא, יד) ושאר עונשין, ומרגילין התינוקות לנענע גופן בעת הלמוד כמו שכתוב במתן תורה וירא העם וינועו וזהו שאמר דוד (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה וכן אמר שלמה כמו שכתוב (שיר השירים ה, יג) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר ואמרו ז"ל אל תקרי שושנים אלא ששונים ואל תקרי מור עובר אלא מר עובר שצריך התלמיד שיהיה עומד באימה וביראה לפני הרב, ומנין שכל המעשים האלו תלויין בנתינה שנאמר (דברים ד, ט) והודעתם לבניך, וכתיב (שם ד, י) יום אשר עמדת מלמד שביום שאדם מכניס בנו לתלמוד תורה הוא לפני ה' כיום שעמדו ישראל בחורב.

וז"ל הרוקח: מנהג אבותינו שמושיבין התינוקות ללמוד בשבועות לפי שניתנה בו תורה רמז שמכסין הנער שלא יראה כלב ביום שמחנכין אותו לאותיות הקדש גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא. כעלות השחר יום עצרת מביאין הנערים על שם בהיות הבקר ויהי קולות וברקים. ומכסים אותו תחת המקטורין מביתם עד בית הכנסת או עד בית הרב על שם ויתיצבו בתחתית ההר. ונותנין אותו בחיקו של הרב המושיבם ללמוד על שם כאשר ישא האומן את היונק ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו. ומביאים הלוח שכתוב עליו אב"ג תשר"ק תורה צוה לנו תורה תהא אומנותי ויקרא אל משה וקורא הרב כל אות ואות מן א"ב והתינוק אחריה וכל תיבה של תשר"ק והתינוק אחריה וכן תורה צוה וכן תורה תהא וכן ויקרא ונותן על הלוח מעט דבש ולוחך הנער הדבש שעל האותיות בלשונו ואחר כך מביאין העווגה שנילושה בדבש וכתוב עליה ה' אלהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים ה' אלהים פתח לי אזן ואנכי לא מריתי ואחור לא נסוגתי וקורא הרב כל תיבה של אלו פסוקים והנער אחריה ואחר כך מביאין ביצה מבושלת וקלופה הקליפה ממנה וכתוב עליה ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיק תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק. וקורא הרב כל תיבה והנער אחריה ומאכילין לנער העווגה והביצה כי טוב הוא לפתיחת הלב. ואל ישנה אדם מן המנהג.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ט) ¹²¹¹אפילו תינוק שאינו מבין לקרות, לא יסלקוהו משם אלא יושב עם האחרים, אולי יבין⁴⁸⁵ @NO MB
(י) ¹²¹²לא יכה אותו המלמד מכת אויב(יג), מוסר אכזרי, לא בשומים ולא במקל, אלא ברצועה קטנה⁴⁸⁶:

⁴⁸⁵ עוד עיקר יש לידע שכל יתיאשו כשרואין שאיזה תלמיד אינו לומד כראוי ואף כשאנו מתנהג כראוי, כי אם אינו מקלקל את האחרים צריכים להחזיקו ולהתגלגל עמו, דאולי יתחיל לשמוע ולהטיב דרכו, ובכל אופן שהיה איזה שנים בישיבה בקרב מורים יראי ה' ובקרב חברים המקשיבים להמורים ודאי ישפיע גם עליו לכל הפחות במקצת גם על כל ימי חייו. ואל יתחשבו המורים עם קושי העבודה כשצריכים עם תלמידים שאין מקשיבים כראוי שצריכים המורים לידע שעבודתם הוא מלאכת הקדש ואין זה כעבודת חול שהעבודה היא רק למשכירו בשביל שמשלם לו שלכן יש לו להתחשב איך היא עבודתו אם קלה אם כבדה אבל מלאכה זו היא להשי"ת שיש לו לעבוד באמונה לפי צורך התלמידים לא לפי התשלומין, וחזינן מהקרא דהשי"ת רוצה שנהיה עמלים בתורה ובמצות ואין לדמות קיום מצוה שבא בקלות כמי שנזדמן לו אתרוג וקנאו בלא טורח למי שטרח להשיג אתרוג וכדומה בכל מצוה ומצוה ולכן גם בלמוד עם התלמידים אם עמל ביותר הוא חיוב ומצוה דיליה ואף שמצד התשלומין לא היה לו לעמול כל כך אבל מצד חיוב דידיה להשי"ת אחרי שקבל עליו המשרה מחוייב הוא לעמול כפי יכלתו באמת. אבל אם התלמיד מקלקל את אחרים צריך לסלקו אבל צריך לדון זה בכבוד ראש ובעיון רב כי הוא כדיני נפשות. ואם אשה הביאה ילדה ללמד ואינה רוצה שילבש ציצית אף שיש ללמוד מה שאפשר, שהילד אינו פושע כלום, אבל הוא רק ללמד עמו ביחידות, אבל לקבלו בהישיבה במקום שנמצאים הרבה תלמידים אי אפשר כי אף אם הוא באופן שלא יתקלקלו אחרים ע"ז, הוא קלקול ממילא, שכל אחד ירצה לומר דעות בהלמוד ובהנהגה מכיון שעשו רצון מרשעת זו, כן יחשבו שיעשו רצון כל אחד שלדעתו אין ללמד זה, ואין לומר זה להילד, וגם ברוב הפעמים הוא קלקול לתלמידים אחרים, ולכן אין לקבל לתלמיד כזה בהישיבה ואף שידוע שלא תשכור עבורו מי שילמוד עמו בעצמו ויהיה ילד זה לבטלה והפקר מ"מ הפסד תלמידים האחרים והפסד הישיבה בכללה עדיף. ואם מסכימה שבישיבה ילמדו אותו גם ללבש ציצית ולקיים כל דבר, רק שיודעין שבביתה לא תניח לו ללבש הציצית ולילך בכיפה, צריכים לקבלו כי מזה שאמו לא מניחתו בביתה לא יהיה קלקול להישיבה ואף לא להתלמידים כיון שרואין שהמורים מזהירים ללבש ציצית וללכת עם כיפה וכדומה ידעו שאמו של ילד ההוא היא מרשעת ואין ללמד ממנה. וצריך לראות מורים יראי השי"ת ואוהבי תורה ומדקדקים במצות, וכן צריכים להיות המנהלים, יש עוד חוב עליהם שיהיו בשלום ושלחה ביניהם ויתנהגו כבוד זה בזה ולדון על כל דבר ודבר ביחד כי אם אין שלום אין כלום (אג"מ יו"ד ח"ג סי' עא).

⁴⁸⁶ הנה בדבר מלמד שרוצה לענוש תלמיד אחד שהותרה לו הוא רק על דבר ברור שעשה התלמיד מה שצריך לעונשו ולא על חשד בעלמא, ואף שיש לו אומדנא לפי דעתו שנער זה עשה הדבר, לא שייך לשום אדם בעולם שיוכל לסמוך על גודל דעתו ולענוש אף עונש כל דהו בלא ידיעה ברורה דעדים, ומש"כ בגמ' שאפילו אם התלמיד לומד מותר להענישו, הוא דוקא אם אפשר לפי כשרונותיו ללמוד יותר בטוב ומתעצל לעיין היטב יכול לענושו, אף שבעצם הוא גמיר ואינו מבטל בזמן דגם זה שמחסר בעיונו הוא עצלות וראוי לענושו, וזה ודאי הוא רק כפי דעת המלמד שזה נחשב כדבר ידוע לפניו מצד שהוא מומחה ויכול לדון בזה, וכשיודע בברור ויראה שיש צורך לענוש רשאי לענושו בשוב הדעת ולא בכעס ורוגזה. ובדבר אם רשאי המלמד לומר לתלמידים שאם יודעין מי עשה את דבר הגנאי יודיע לו, הוא דבר מכוער לעשות כן דזה יגרום שיקילו בלשון הרע, אע"פ שזה היה מותר אם עשו לשמה, אבל אין להחשב כך בקטנים וכו', ואין להעניש את התלמידים בביטול תורה, שהקלקול הוא ודאי, והתועלת מזה הוא רק ספק ולפעמים הוא רק ספק רחוק (אג"מ יו"ד ח"ב סי' קג). מלמד שאמר לתלמידו לגלות לו דבר גנאי מי עשה, המלמד צריך להקדים ולומר לתלמידו שאיסור לשון הרע חמור מאד, אולם כשזהו לתועלת אין איסור לשון הרע, וכאן שזהו לטובת חינוך התלמיד, אין בזה חשש לשון הרע, אלא אדרבה כשם שיש איסור לספר רע על חבירו, כך יש חיוב להודיע לרב שיכול להוכיח לפעול ולעשות ולא נקרא לשון הרע כלל (תשובות והנהגות ח"א סי' תתלט).

עי' רע"א לעיל (סי' רמ סק"מב).

עי' מג"א סי' קנו סק"ב: חייב אדם לזהר ביתומים ואלמנות אפי' הם עשירים גדולי' וכל המקניטן או מבעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממונם עובר בל"ת וכו' המכה אותן או המקללן שנ' כל אלמנה ויתום לא תענון בד"א בזמן שעינה אותן לצרכו אבל עינה אותן הרב כדי ללמדן תורה או אומנות או להוליכן דרך ישרה מותר ואעפ"כ לא ינהג בהן מנהג כל אדם אלא יעשה להם הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים אחד יתום מאב וא' יתום מאם, ועוד אימתי נקראים יתומים לענין זה עד שלא יהיו צריכים לאדם להסמך עליו ולאמנן ולהטפל בהן אלא יהיה עושה כל צרכיו לעצמו כשאר כל הגדולים.

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' - סי' רסט')

(יג) מכת אויב - מלמד שהכה לתלמידו ושבר את רגלו חייב בחמשה דברים ומנדין אותו עד שיפייס להנחבל (פ"ת)⁴⁸⁷.

(יא) יושב ומלמד כל היום וקצת מהלילה, כדי לחנכם ללמוד ביום ובלילה: NO @ MB

(יב) לא יבטלו התינוקות כלל, חוץ מערב שבת וערב יום טוב (יד) בסוף היום: (יד) ועיו"ט - גם ביום טוב מבטלין⁴⁸⁸ (ט"ז, ש"ך), עי' לעיל (סי' קעט ס"ב) דנהגו להתחיל ללמוד בר"ח היינו מסכת חדשה (פ"ת).

(יג) אין מבטלין התינוקות, אפילו לבנין בית המקדש: @NO MB (יד) אין קורין לתינוקות בשבת מתחלה, מה שלא למדו (טו), משום טורח שבת. אבל מה שקראו (טז) פעם אחת, שונים אותו להם בשבת:

(טו) שלא למדו - כ"ש שלא ישנה להם דבר ישן מה שלמדו כבר (פ"ת). (טז) מה שקראו - ר"ל מה שכבר קראו ראשונה חוזרין אותו בשבת, לפי שאין בזה טורח כל כך (פ"ת * ריב"ש).

(טז) כ"ה תינוקות, מספיק להם מלמד אחד. היו יותר על כ"ה (יז), עד מ', מושיבין אחר לסייעו בלימודם. הגה: ¹²¹⁸ ואפילו שכרו הקהל מלמד לכל תינוקות סתם, הוא מוסיף אחר לסייע בעדו, והם יתנו לו שכר. ¹²¹⁹ וא"ל דאם אין צעיר כ"ה תינוקות, אין צני העיר חייבים (יח) לשכור להם מלמד. ¹²²⁰ וי"א דאפילו צפחות מזה, חייבים (יט). היו יותר מארבעים, מעמידים שנים:

(יז) היו יותר על כ"ה כו' - י"א דעד ארבעים אין צריך אחר לסייע וממ' עד נ' צריך אחר לסייעו ונ' צריך שני מלמדים ועיקר דהולכין בזה אחר המלמד ואחר הנערים, ואם הם לומדים מעט או הרבה והכל לפי הענין (ש"ך).

(יח) אין בני העיר חייבים כו' - כלומר אין כופין זה את זה לשכור מלמד (ש"ך). (יט) בצפחות מזה חייבים - ועיקר כסברא הראשונה. שיעור כ"ה תינוקות לא היה שייך רק בדורות התלמוד משא"כ בדורות הללו שנתמעטו הלבבות וא"א למלמד אחד בסך כ"ה והלואי שיצא ידי חובתו בסך עשרה וכ"ש י"ב, ולכן בישב אחד שהיה בו ששה בעלי

⁴⁸⁷ זה תמצית לשונות של הפ"ת (ח"מ סי' תכד ס"ז): החובל בבניו כו' - מלמד שכעס על תלמידו והכה אותו בשביל לימודו עד שחבל בו, פטור מד' דברים, כדאמרין גבי רץ בערב שבת בין השמשות, ולא דוקא בנו ותלמידו אלא אפילו לכל אדם שכפוף תחת ידו ראוי להכותו להפרישו מן העבירה, וכ"ש בשביל ביטול תורה, אף על גב דקיי"ל דיש להכותו בסרוך נעלו ולא באכזריות כדאיתא ביו"ד (סי' רמה ס"י), מ"מ דיעבד אין לקנסו בשביל כך. שליח ב"ד שהכה מפני כעס וחומה חייב, מ"מ בת"ח דאורייתא מרתחא ליה, בפרט שהוא צער גדול כשלומד עם התלמיד ואינו משים לב על לימודו, יש לפוטרו מכל, אבל מ"מ כדי שלא יהא רגיל לעשות כן ולמיגרד מילתא שישלם שכר הרופא.

להכות לתלמידים, יש ליזהר בזה מאד, שלפעמים מכה מתוך כעס וכשמגיע לכלל כעס מגיע לכלל טעות, א"כ אינו עושה מלאכתו באמונה, וגם עלול לגרום לחילול השם. אם הילד רק אינו שומע לרבו או שאינו משתדל להבין לא יכה אותו במקל, אבל אם מבין רק רואים שהולך בדרך רע ח"ו ועלול להשפיע על כל דרכו, שרואים שהוא בעל תאוה וכדומה ודבוק בה אזי הותר גם להכותו, והיינו שאם התרו אותו ועדיין עומד בסורו ואין עצת אחרת כה"ג שרי נמי להכותו, ועיקר דברי חז"ל שמזהירים לא להכותו היינו במה שנוגע לעצם הלימוד כשאינו שומע או שאינו חוזר על תלמודו ולא כשהוא רע או מפריע. אכן גם באופן שמוותר להכותו אין עונשין אלא אם כן מזהירים קודם לכן ולא שומע, וכמו בכל עונשין שבתורה שמענישין רק באזהרה קודם והיינו שמאיים עליו בעונש חמור כהנ"ל, ולא מתחיל במכות, אלא מענישו באופנים שנהגו בהם המלמדים, כגון שתחילה מזהירו ומסלקו מן ה"חדר" (באופן שלא יסתובב ח"ו ברחובות) ונשאר בחוץ לזמן, או שמחייבו לפני כולם לכתוב כמה וכמה פעמים שמעכשיו יהיה טוב וכדו', ופשוט שצריך לשתף וליידע את ההורים בכל זה, ואם כל זה לא יועיל והוא עדיין רע או מפריע אזי מכה או מסלקו לגמרי מן הת"ת, ואין למהר לסלקו, שאין לך רשות לסלקו אלא ישב בחבורה עם חבריו וסוף אפשר שיתן אל לבו. ומ"מ היינו דוקא כשאינו רע או מפריע לאחרים, אבל ברע יש לנהוג כהנ"ל להכות לאחר שהוזהר, ואם גם זה לא יועיל ונשאר רע או מפריע ומזיק לאחרים מתור לסלקו. ומ"מ פשוט שאם שומעים אותו מדבר ניבול פה או מביא דברים פסולים לכיתה יש לסלקו מיד שבזה מקלקל האחרים כחולה המדבק שאסור להיות בסביבתו (תשובות והנהגות ח"ג סי' רפ). ⁴⁸⁸ לא שבת, ולא בחול המועד?

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

בתים ויש להם כעשרה או י"ב ילדים ואינם רוצים לשכור להם מלמד, יכולים לכופ זא"ז (פ"ח).

(טז) ¹²²¹ מוליכים הקמן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו, בין במקרא בין בדקדוק. במה דברים אמורים, כשהיו שניהם בעיר אחת ואין נהר מפסיק ביניהם. אבל מעיר לעיר, או מצד הנהר לצדו באותה העיר, אין מוליכים אותו אלא אם כן היה גשר בנין בריא, שאינו ראוי ליפול מהרה: @NO MB@

(יז) ¹²²² מלמד תינוקות שמניח התינוקות ויוצא, או שעושה מלאכה אחרת עמהם, או שמתרשל בתלמודו, הרי זה בכלל: ארור עושה מלאכת ה' רמיה (ירמיה מח, י). לפיכך אין להושיב מלמד, אלא בעל יראה, מהיר לקרוא ולדקדק ⁴⁸⁹. הגה: ¹²²³ ואין למלמד לנעור כלילה יותר מדאי, שלא יהיה ע"ל ציוס ללמד. וכן לא יתענה (כ), או לעצור צמאכל ומשקה, או לאכול ולשתות יותר מדאי, כי כל אלו הדברים גורמים שלא יוכל ללמד היטב. וכל המשנה, ידו על התחתונה ומסלקין ליה. ושאר דיני מלמד, עיין בחו"מ סימן של"ד ושל"ה:

(כ) לא יתענה - אף למי שמחמיר בתלמיד חכם שחטא שיתענה, מ"מ אין להחמיר במלמדי תינוקות דחשיבי טובא וגם גזול את הרבים (פ"ח).

(יח) ¹²²⁴ אם יש כאן מלמד שמלמד לתינוקות, ובא אחר טוב ממנו, מסלקין הראשון (כא) מפני השני:

(כא) מסלקין הראשון - אף שכבר היה מלמד, כשבא אחר שלומד טוב ממנו מסלקין הראשון. אבל גבי א' קורא הרבה כו' בסעיף י"ח, דכתב שלוקחין למי שמדקדק יותר, משמע דאם כבר לקחוהו לא מסלקין אותו (פ"ח), השוכר מלמד ואחר כך מצא טוב ממנו, אינו נותן לו מלאכה אחרת, כי מלאכת התלמוד יש תועלת גם למלמד, ולפיכך אינו יכול לשנותו למלאכה אחרת. ואם השכירו לבניו, אינו יכול ליתן לו אחרים, דיכול המלמד לומר אלה קשי ההבנה יותר מהאחרים, ואטרח יותר ולא אצלית. אבל אם שכרו סתם ללמד נערים, נותן לו נערים שירצה, ואם לא מצא נערים, נותן לו שכרו שלם כי המלמד אינו מרויח בזה להיות בטל שהוא מתקלקל (פ"ח * רדב"ז).

(יט) ¹²²⁵ אם יש כאן שני מלמדים, האחד קורא הרבה ואינו מדקדק עמהם להבינם על נכון, ואחד אינו קורא כל כך, אלא שמדקדק עמהם להבינם, לוקחין אותו שמדקדק יותר (כב):

(כב) שמדקדק יותר - דשבשתא כיון דעל, פירוש ולא יפסוק ממנו (ט"ז).

(כ) ¹²²⁶ מי שאין לו (כג) אשה, לא ילמד תינוקות, מפני שאמותיהם מביאות בניהם. ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר, אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו:

(כג) מי שאין לו כו' – עי' באה"ע (סי' כב ס"כ) [מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם ונמצא מתגרה בנשים. וכן אשה לא תלמד קטנים, מפני אבותיהם שהם באים בגלל בניהם ונמצאו מתייחדים עמה. ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר, אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו] (ש"ך).

⁴⁸⁹ עי' אג"מ לעיל הערה 485.

⁴⁹⁰ ז"ל המאיר העזר: לא ילמד תינוקות וכו' - המחבר פוסק אפילו היה לו אשה ואינה שרויה עמו אסור להיות מלמד ויש חולקים, שרווק היינו מי שלא נישא אף פעם אבל מי שנישא אי פעם ⁴⁹⁰ אפילו אם אין אשתו שרויה עמו מותר להיות מלמד (ב"ש), וי"א שה"ש חולקים" בב"ש סוברים שאם אין לו אשה עתה אף שהיתה לו אשה ומתה אסור להיות מלמד, אבל אם יש לו אשה ולא שרויה עימו מותר להיות מלמד (רע"א).

לא ילמד תינוקות – בין זכרים או נקבות וכן אשה לא תלמד בין ילדים או ילדות (ב"ש). ונמצ' מתגרה בנשים - כאן כתב מתגרה ובאשה כתב מתייחדת עמהם, דתחילה נקט לבית הספר שם מתקבצים מלמדים הרבה ואין שם יחוד רק גירוי אבל באשה שהיה בביתה יש חשש יחוד (ט"ז), וי"א דבאיש, אפילו אם אין יחוד אסור משום גירוי בנשים, אבל בנשים לא שייך גירוי ואין אסור אלא אם מתייחדת (ב"ש).

וכן אשה לא תלמד קטנים - מדלא קאמר וכן אלמנה משמע דבכל אשה מיירי כל שאין בעלה בעיר חוששין לה שמא תתיחד, אבל גבי איש שאין האיסור משום יחוד, רק שלא יתגרה בנשים ע"כ איסורו דוקא כשאין לו אשה, אבל יש לו אשה, אף שאשתו במקום אחר, פת בסלו מיקרי ואין יצרו מתגבר עליו, ומיהו מדסיים א"צ שתהא אשתו עמו שרויה בבית הספר, משמע דבעיר מיהו

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

(כא) ¹²²⁷לא תלמד אישה תינוקות, מפני אביהם שמביאים בניהם(כד):
(כד) שמביאים בניהם - הטעם בזה ומתייחדים עמהם ולא מהני כאן אם יש לה בעל בעיר
אא"כ הוא דר עמה באותו בית, דאז אין איסור יחוד (ט"ז).
(כב) ¹²²⁸אחד מבני החצר או מבני מבוי שביקש ליעשות מלמד תינוקות, אין שכניו
יכולים(כה) למחות בידו. ¹²²⁹וכן מלמד תינוקות שבא חבירו ופתח בית ללמד תינוקות
בצדו, כדי שיביאו לו תינוקות אחרים או כדי שיבואו התינוקות שאצל זה לזה, אין יכולים
למחות בידו, שנאמר: ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיהו מב, כא). הגה:
¹²³⁰רצ הוסף צעירו ולומד לרבים, יכול חכם אחר(כו) לבא וללמוד גם כן שם, אפילו מקפח
קאכוז(כז) פרנסת הראשון, כגון שהקהל קבלו הראשון עליהם לרצ ונטל פרס מהם על זה, אפילו
הכי יכול השני לבא לדור שם ולהחזיק רבנות בכל דבר, כמו הראשון, אם הוא גדול וראוי לכך.
¹²³¹אבל אם בא(כח) חכם אכסנאי לעיר, אין לו לקפח שכר הרב הדור שם לעשות חופות(כט)
וקידושין וליטול השכר הבא מהם, הואיל והוא פרס הרב הדור שם, אבל מותר לעשות החופה ולתת
השכר לרצ הקבוע. ¹²³²וכן מותר לו לדון בין שני צדדי דינין שבעיר הבאים לפניו לדון, דלמא הרב
שבעיר אין ממוצע להם. אבל אין לו להורות איסור והיתר, או לדרוש לנהוג שררה, באתריה
דחצריה. ¹²³³מי שהחזיק לרצ בעיר, אפילו החזיק בעצמו באיזה שררה, אין להורידו מגדולתו אף על
פי שבא לשם אחר גדול ממנו. ¹²³⁴ואפילו בנו וכן בנו לעולם קודמים לאחרים, כל זמן שממלאים
מקום אבותיהם צירא והם חכמים קצת. ¹²³⁵וצמקום שיש מנהג לקבל רב על זמן קצוב, או שמנהג
לבחור צמי קיראו, הרשות בידם. ¹²³⁶אבל כל שקבלו הקהל עליהם, וכל שכן אם עשו צרכו
השררה(ל), אין לשום גדול בעולם להשתרר עליו ולהורידו⁴⁹¹:

(כה) אין שכניו יכולים כו' - עיין בחור"מ (סי' קנו ס"ג) ⁴⁹²(ש"ך).

(כו) יכול חכם אחר כו' - אפילו חכם הראשון זקן ממנו (ש"ך).

(כז) אפי' מקפח קצת - כגון בשכר חופות וקידושין, שהם שכר בטלה, ולא בהיתר ברור,
אבל פרס שהוא בהיתר ברור, אין לו לקפח הפרס ההוא, מיהו כל זה מדינא אבל מצד
המנהג אפשר שיש למחות בזה (ש"ך), וי"א דאין אלו הדברים נאמרים אלא בימיהם שלא
קיבלו הרב כפועל, אלא כל ת"ח הנהיג בני עירו [שהיה דר שם וממילא היה לו פרס

Commented [O211]

הם שכר בטלה היא
תוספת שלי

בעי שתהא אשתו מזומנת לו (ח"מ), אפילו נשואה משום גבי איש כיון דאשתו עמו, היא משמרתו,
לפי שדרכה להיות תמיד בביתה, אבל אין דרך איש להיות תמיד בביתו, והיינו הואיל ודרכו ליסע
למקום אחר, משום הכי אסור. אבל אם הוא בעיר מותר ואפילו אם בעלה באותו בית אסור כיון
שדרכו ליסע למקום אחר דלא כט"ז ביר"ד, ולפי מש"כ מהני כשאשתו עמו בעיר ולא חיישינן
משום גירוי ולטעם זה אין חשש משום יחוד, ואפילו אין אשתו שרויה עמו בבית הספר, מ"מ בכל
עת תבא אליו ושייד לומר היא משמרתו. ואם הוא בעיר אחרת אסור (ב"ש), [כהערה על הח"מ]
וי"א להקל אף אם אין אשתו עמו (רע"א).

⁴⁹¹כותבין זמן בשטר הרבנות לטובת הרב המשכיר שיהיה יכול לחזור בו אחרי כלות הזמן ואינו
קעבד עברי, אבל הקהל אין בידם לחזור אפילו ככלות הזמן אלא במקום שנהגו, ולא נשמע מעולם
במדינות הללו שהסירו הרב והורידוהו מכסא רבנות שלו, ואפילו אב בית דין שסרח אין מעבירין
אותו ואין מנדין אותו (עי' לקמן סי' שלד סמ"ב) מתקנת אושא (חת"ס אור"ח ח"א סי' רו).

⁴⁹²ז"ל השו"ע: וכן יש לו ללמד תינוקות ישראל תורה בתוך ביתו, ואין השכנים יכולים למחות
בידו ולומר לו: אין אנו יכולים לישן מקול התנוקות של בית רבן. והוא הדין לכל מילי דמצוה,
שאינם יכולים למחות בידו:

מאיר המשפט: תינוקות ישראל כו' - מדסתם משמע, דאינו מחלק ואפילו הן רבים שרי, אפילו
ביותר מחמשים (סמ"ע).

ואין השכנים כו' - דוקא בני המבוי או בני החצר שדרים יחד במבוי אחד או בחצר אחת ואינם
דרים יחד בחדר אחד או בבית החורף אחד, אבל אותם הדרים בבית חורף אחד כנהוג במדינות
אלו מחמת דוחק דירה, נ"ל ודאי שכל אחד יכול למחות בחבירו אפילו להיות מלמד תינוקות של
ישראל תורה באותו בית החורף שהוא דר שם עמו, שזה ודאי אין דעת רוב העולם סובלתו, ועל
דעת זה לא נשתתף עמו בדירה זו, אם לא שהתנה מתחילה (פ"ת).

ביאור המשפט: וה"ה לכ מידי דמצוה - מה שכתוב בסעיף ג' מילי דמצוה כגון לחלק צדקה או
להתפלל בעשרה, להורות דדוקא בענין מצוה התלוי בצירוף אנשים כמו אלו דחשיב, משא"כ
כשאפשר לו לילך לבתי האנשים שצריכין לכך, מעכבין עליו שלא ליעשות מוהל, אם הוא בענין
שיבואו הרבה אנשים לביתו (ט"ז).

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

הקצוב מחופות וקידושין וכדומה אף על גב כי דין תורה הוא שת"ח הממונה פרנס על הציבור בני עירו עושין לו מלאכתו ומחוייבים ליתן לו פרנסתו מ"מ כיון שלא שכרוהו כפועל אלא שבח שבא ממילא א"כ אם יבוא לשם אחר וינהיג גם הוא רבנות מי ימחה בידו, אבל בזה"ז שמקבלים רב ועוקר דירתו ובא לכאן וקוצבים שכירתו כפועל ובתוך הקצבה היא שכרו מחופות וגטין וכדומה, א"כ הוא אינו נוטל פרס שלא כדין כלל, אולי הקהלות פעלו און שהטילו פרנסת הרב על אלו היחידים ואין בושה כאן על נטילת פרס זה אם יטלנו בדרך כבוד, וכבר זכה זה הרב בכל רווחי דעבידא דאתי בגבולו ואסור לשום אדם לקפח פרנסתו בזה והרי זה כגזול ממש (פ"ת).

(כח) אבל אם בא כו' – כלומר דוקא כשהחכם אחר בא לדור שם בקביעות אבל בא דרך עראי אכסנאי אין לו לקפח שכרו כלל (ש"ך).

(כט) לעשות החופה – כבר נהגו הרבנים שאין אחר יכול לסדר אף שיתנו השכר לרב הקבוע וכל זה אם הרב היה שם אבל כיון שהמתין ולא בא אין להשגיח על כבוד הרב בזה במקום שהוא עשה שלא כהוגן שלא בא בזמנו וגם לא שלח אחר בשליחותו והרב שרוצה לענוש החכם אכסנאי שסידר קדושין אחר שהמתין עליו ולא בא ראוי הוא לענוש על שרוצה לענוש שלא כדת (פ"ת).

(ל) ברצון השררה – עי' חו"מ (סי' ג' ס"ד ברמ"א)⁴⁹³, ועי' באורים שם: גזרנו ונידינו וחרמנו בשמתא ובשם מיתה שלא יהיה אדם רשאי ליטול שררה על הציבור לא ע"י מלך וכו' כי לענוש וכו' אם לא שימנו אותם רוב הקהל מפני חשיבותם, והעובר על זה וכו' פתו פת כותי וכו' ושומר [נפשו] ינוח ברכות על ראשו, ובעו"ה פשטה נגע צרעת ממארת הזו בזמנינו, וכמה כרכים נחרבו וכמה בתי המדרשות נדלדלו ע"י כן, וחובה על רבני זמן לעשות גדר בזה (פ"ת).

סימן רמו – שחייב כל אדם בת"ת, והיאך לומדים בשכר, וכו' סעיפים:

(א) כל⁴⁹⁴ איש ישראל חייב בתלמוד תורה⁴⁹⁵, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו¹²³⁸ בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול⁴⁹⁶. ¹²³⁹ אפילו עני המחזור על הפתחים, אפילו בעל אישה

⁴⁹³ ז"ל הרמ"א: רשות שנותן המלך בזמן הזה אינו כלום, ומיהו אם קבלוהו הקהל על פי כתב המלך, יכול לדון. וי"א דאם גמיר וסביר מהני ליה רשות המלך או השר הממונה בעירו, דזהו בכלל דינא דמלכותא להושיב דיינים ושופטים מי שירצה, ומכל מקום מי שעושה זה בלא רשות הקהל, מצער הצבור ועתיד ליתן את הדין:

מאיר המשפט: ומיהו אם קבלוהו הקהל ע"פ כתב המלך – דסלקא דעתך אמינא כיון שלא מרצונם קיבלוהו אינו יכול לדון, קמ"ל. וכל שכן אם קיבלוהו מרצונם בלא כתב המלך, ועמ"ש לקמן (סי' כה) (ש"ך).

יכול לדון – אבל אינו פטור מתשלומין אם טעה. מיהו אי גמיר וסביר מהני קבלתם על פי המלך לפטור מתשלומים (ש"ך).

דאם גמיר – ואף על גב דכתב הרמ"א לעיל סעיף ב' דלכתחילה אין מומחה בזמן הזה, מ"מ אם גמיר וסביר מהני ליה רשות המלך אף בזמן הזה לענין שיכול לדון. ומ"מ נראה דלענין שידון ביחידי לא מהני (ש"ך).

מהני ליה רשות המלך – אף לפוטרו אם טעה, כמו רשותא דריש גלותא דלקמן (סי' כה ס"ב) (ש"ך), רב שנתנו לו שולטנות משר או מלך של אומוות אמרינן בזה דינא דמלכותא דינא, מיהו צריך להיות ראוי לכך והוא מרצון הקהלות שנתמנה עליהם, אבל מי שנתמנה שלא מרצון הקהלה עתיד ליתן את הדין אם הוא הגורם, היינו שנתן שוחד לקבל המשרה (ש"ך * רמ"א).

להושיב דיינים ושופטים מי שירצה – מיהו צריך שיהא גמיר וסביר וכמ"ש לפני זה (סמ"ע).

מצער הצבור – כאשר השר מינה א' לדון בכפיה ולהיות מושל העיר ואינו נוטל משכורת מהקהל, הוא בכלל דינא דמלכותא, רק שאינו מדרך המוסר שהרב יקבל ממשלתו בלי רצון הציבור, אך לכוף הציבור ליתן לו משכורת והספקתו והכנסתו, זה אינו מדינא דמלכותא, כי אילו יכוף שר לשכור לו דוקא פועל זה למלאכתו ולא פועל אחר, זה אינו מחוק המלך, וא"כ כל פרוטה שנוטל הרב מהכנסות הרבנות ע"פ כפיית השר גזל הוא בידו (פ"ת).

⁴⁹⁴ כל מה שלא מצאנו בשר"ע שמנו במלואים אות א.

⁴⁹⁵ עי' ערה"ש ס"א: לימוד התורה היא המצוה הגדולה יותר מכל המצוות כולן וגם שכרה יותר גדול משכר כל המצוות וכו'. מי יכול לספר גודל החיוב וגודל המצוה וגודל מתן שכרה ולהיפך גודל עונשה בביטול ת"ת ח"ו וכו'. ועיי"ש (ס"ב): אפילו כל העולם כולו אינו שווה לדבר אחד של תורה ואפילו כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד של תורה. ועיי"ש (ס"ה): ואין שום תרופה

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

ובנים, חייב לקבוע⁴⁹⁷ לו זמן(א) לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: והגית בו יומם ולילה⁴⁹⁸ (יהושע א, ח).¹²⁴⁰ ובשעת הדחק(ב), אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית, לא ימוסר מפיד⁴⁹⁹ (יטעיהו נט, כא) קרינן ביה.¹²⁴¹ ומי שא"א לו ללמוד⁵⁰⁰, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים⁵⁰¹. הגה: ¹²⁴² ותחשך לו כאילו

לשבירת היצר הרע לבד התורה. ועיי"ש (ס"ו): ואם אין ת"ת אין מעשה המצוה דלא עם הארץ חסיד.

⁴⁹⁶ אין אדם למד תורה אלא במקום שלבו חפץ, ר"ל עם הרב שלבו חפץ, ואפשר שגם במאמר הזה נכלל הלמוד שהוא במקום שלב הלומד חפץ בו (שיירי כנה"ג הגה"ט אות ב). מקורו בע"ז יט ע"א ועיי"ש ברש"י: ממקום שלבו חפץ - לא ישנה לו רבו אלא מסכת שהוא מבקש הימנו שאם ישנה לו מסכת אחרת אין מתקיימת לפי שלבו על תאותו. ועי' תז"ח כה ע"ג שזה גם נוגע לנגלה ונסתר, שאם אדם רוצה ללמוד בנסתר שילמד נסתר ואם נגלה נגלה. ועי' לעיל סי' רמ סכ"ה. ועי' רדב"ז (ח"ג סי' תעב) אין ראוי לאדם שיתפלל אלא במקום שלבו חפץ. כי היכי דאמרינן אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ. וטעמו של דבר כי בהביט האדם אל מי שדעתו נוחה בו, נפשו מתעוררת אל הכוונה השלימה ודעתו מתרחבת ולבו שמח, ונחה עליו אז רוח ה' כענין שאמרו בנבואה. עוד אמרו בספרי החכמה כי בהיות האדם מתכוון אל רבו ונותן אליו לבו תתקשר נפשו בנפשו ויחול עליו מהשפע אשר עליו ויהיה לו נפש יתירה וזה נקרא אצלם סוד העיבור בחיי שניהם וזה הוא שנאמר והיו עיניך רואות את מוריד וזהו והתיצבו שם עמך ואצלתי מן הרוח וכו' וכן התהלל רבינו הקדוש שאם היה רואה את פני רב היה מגיע למדרגה עליונה וכ"ש אם הרב מתכוין גם הוא וקרא זה אל זה להשפיע וזה לקבל ומש"ה אמר ר' יוסי לא מן הכל אדם זוכה ללמוד תורה ומכאן התיירו שילך אדם למקום אחד ללמוד תורה אף על פי שאביו אומר לו שלא ילך ועובר מצות אביו שלא מן הכל אדם זוכה ללמוד תורה.

ועיי"ש (סי' תקיט): לא נאמר זה [אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ] אלא במי שלומד תורה בקבע אבל במי ששומע דרשה פעם אחת בשבת ולפעמים בחדש.

ועי' מב"ט (ח"ג סי' סו): כמו שאמרו חכמים אין אדם לומד תורה כי אם במקום שלבו חפץ שר"ל עם הרב שלבו חפץ כן אין אדם לומד תורה בכוונה כי אם במקום מיוחד שהוא חפץ בו ואפשר שגם במאמר זה נכלל מקום הלימוד שהוא במקום שלב הלומד חפץ בו. ועי' אפיקי ים (ע"ז שם): לעולם ילמוד אדם במקום שלבו חפץ וכו' כי היא התורה שקיבל חלקו מסיני והיא ארוסה לו.

⁴⁹⁷ בתור נדרי זריזין?

⁴⁹⁸ עי' לעיל סי' רלט סק"כד), ועי' ט"ז (או"ח סי' מז סק"ו) שכל שעה אדם חייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה. ועי' מג"א (סי' קנו סק"ב) מי שאינו צריך לכך [פי' לכסף שהוא עובד עבודו] חייב לקיים והגית בו יומם ולילה [כפשוטו כל רגע ורגע].

עי' שו"ע (או"ח סי' מז ס"ד) שהמהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך, ועיי"ש בבהגר"א ד"ה וה"ה: וכי ליכא מצוה בהרהור והלא נאמר והגית בו כו' ר"ל בלב כמ"ש והגיון לבי וכו'. ואפשר דכל דברי השו"ע הם רק לענין ברכה, שלא תקנו ברכה אלא דבר במעשה.

וז"ל השנות אליהו (פאה פ"א מ"א): ות"ת נמי אין לה שיעור לא למטה ולא למעלה דכתיב והגית בו יומם ולילה וכו' והא דאיתא בגמ' קרא ק"ש ערבית ושחרית כאילו קיים והגית בו יומם ולילה וכו' כיון שיוצא בתיבה א' היינו דאילו לא הוי כתיב והגית ה"א שאינו צריך אלא תיבה א' ולא יותר אף שיש לו פנאי ללמוד לכך נאמר והגית כו' לומר שחייב אדם ללמוד תורה יום ולילה אך אם צריך לעסוק במצוה או בדרך ארץ שהוא ג"כ מצוה אזי הוא פוטר את עצמו בתיבה אחת.

ועי' משנה ברורה (קנה סק"ד): וכשיש לו פנאי והוא מבטל מלמוד תורה מרצונו הוא קרוב למה שאחז"ל [סנהדרין צ"ט] על הפסוק כי דבר ה' בזה זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק.

ועי' שו"ע או"ח סי' קנה ס"א: יקבע עת ללמוד וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירו אף אם הוא סבור להרויח הרבה: הגה ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבה"מ ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיועד ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים.

⁴⁹⁹ עי' ד"מ שהוא מביא הפסוק לא ימוש מיהושע, וכן הוא במנחות, וכנראה שזה טעות מה שכתוב לא ימוש, שלא מצאתי שום דרשה בנוגע לענין מהפסוק ההוא.

⁵⁰⁰ עי' שו"ת הרא"ש סי' י שמשמע מי שלא יכול ללמוד תמיד, כמ"כ בהערה ⁴⁹⁸, יפרנס מי שעושה כך, ונחשב כאילו הוא עשה כך. ועי' לעיל סי' רמג ס"ב מהו תורתו אומנותו. לא מצאתי משהו בפירוש בענין יששכר וזבולון בדיוק מהו.

⁵⁰¹ עי' ערה"ש (סעיף ט) ואל יאמר האדם כשלומד בעצמו שוב אינו צריך לתמוך ביד לומדי תורה דאינו כן דאדרבא כיון שהוא יודע כח התורה החיוב עליו יותר להיות מתמכין דאורייתא וליתן נדבות על הישיבות ועל מקומות שמרביצין התורה

ועי' אהבת חסד (ח"ב פ"כ אות ד בשם השיטה מקובצת), שאין חסרון לתת יותר מחומש על זה.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

לומד בעלמו. ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימלא לו פרנסה ויחלוק עמו הקצנה),⁵⁰² אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור(ו) לו חלקו] בשביל ממון שיתנו לו⁵⁰²:

(א) חייב לקבוע לו זמן - מי שיש לו שיעור קבוע ללמוד כל יום איזה דפין ולסיבת איזה אונס נתבטל יום או יומים י"א שמחויב להשלים ליום אחר ללמוד יותר בכל יום כפי יכולתו בכדי להשלים נדרו וצריך ללמוד דבר זה קודם שאר למודו כדי שלא יתירשל ויבא לעבור על נדרו⁵⁰³ וי"א שרק חייב להשלים באותו הלילה (פ"ת), עי' או"ח (סי' קנה ס"?) דן את הדין בלא נטילת שכר עולה לקביעת עתים אבל בשכר וכן מלמד תינוקות בשכר אינו עולה. וע"ש שמסופק מי שלומד בישיבה בעת קבוע ומקבל פרס אם עולה. וע"ש שמה שאמרו כל השונה הלכות כו' מיעוט הלכות שתיים. בשעה שלומד הברכות בגמרא י"א שיאמר בלי הזכרת השם, ויש חולקים, ועיקר שלא יאמר⁵⁰⁴ (פ"ת).

(ב) ובשעת הדחק כו' - ודבר זה מצוה לומר לפני עם הארץ (ש"ך)⁵⁰⁵.

(ג) ויחלוק עמו בשכר - כלומר שכר תורה ושכר מה שירויח זה יהיה בין שניהם ביחד (ש"ך).

(ד) אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור כו' - והעוסק אבד שכרו שכבר ביטל חלקו (רע"א), מי שהוא נוהג להתענות שני וחמישי ובסוף אותו הזמן אמר קבול שכר התענית הזה יהיה לפלוני מתנה, דברים אלו דברי הבל שאין לסמוך עליהן ואיך יעלה על לב כי שכרו של זה של מעשים טובים שעשה זה לזה וכשם שאין אדם נתפס בעון זולתו כך אין אדם זוכה בזכות זולתו. וזה השוטה שמכר תעניתו אכלה כלבא לשירותיה מה שכר יש לו לפני השם ית' וכבר נטל דמים זה לא ליי' ישב בתענית אלא סגף עצמו ונפשו באותן הדמים והוא קרוב לקבל פורענות מלקבל שכר, כי עשה שם שמים פלסתר וכקרדום לאכול בה לחם. אבל מי שנותן שכר למלמד ללמד מה שהן צריכין ומלמדין יש לו שכר גדול בכך והמלמד עצמו פעמים יש לו שכר פעמים אין לו שכר וכן מי שמאכיל עני או חכם לברכו יש לו שכר על כך ויש לו הנאה בכך כברכת אותו עני או אותו חכם וכן המסעד מקיימי מצות כדי שיוכלו לקיים יש לו שכר על כך ולהם וביותר מי שעוזר עוסקין בתורה ובמצות להפנות לבותם לעסוק בה יש לו שכר והשכר שיש לו על פעלתו הוא. ומי שמשיא עצמו לקנות שכר חבירו בדמים או במתנה לבויו הוא ולעג וכל הון יקר וחמודות אין אדם קונה בו שכר חבירו (רע"א * מהר"ם אלשאקר)⁵⁰⁶, וה"ה חלק כל דהו אינו יכול למכור (פ"ת).

⁵⁰² עי' שות אבקת רוכל סי' ב' ז"ל: אף על פי שכתבתי דמההיא דהלל ושבנא משמע דאי קודם שעסק זה בתורה התנו לחלק זה במה שירויח זה וזה בעסק התורה של זה שרי ואף על פי שהיה בריוח יותר מכדי פרנסתו איכא למימר דהיינו דוקא כשהתנו לחלוק זה בריוח זה וזה בעסק תורתו של זה אבל היכא שלא התנו כן אלא שזה נותן לו הכי לזכות בשכר עסק תורתו נראה שאם הוא מרויח כדי פרנסתו אסור לו לקבל דגריעא מקורדום לחפור בהן. ובעיני גדול עונו מנשוא שנראה שהוא בזה שכר עסק התורה שהוא מוכרו בלא צורך פרנסתו ומטעם זה נראה לי שאפי' במתנים מעיקרא לא הותר אלא למי שאינו מרויח כדי פרנסתו ואם לא יתנה עם זה יצטרך לחזור אחר פרנסתו ויתבטל מדברי תורה לגמרי ולכן הותר לו לתת חצי חלק שכר עסק תורתו לחבירו כדי שיתן לו חצי מה שהוא מרויח והרי זה דומה לעוסק בתורה חצי היום ועוסק במלאכה חצי היום אבל אם הוא מרויח כדי פרנסתו אסור להתנות ואם התנה הרי הוא בכלל בזה דבר ה' כדאמרן עי' שו"ת מנח"י (ח"ו סי' ק): רבינו ירוחם כתב וז"ל העוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון, וכו', ויחלוק עמו בשכר הוא לאו דווקא שוה בשוה.

⁵⁰³ עי' נדרי זריזין לעיל &.

⁵⁰⁴ עי' משנה ברורה

לא עשיתי כל הפ"ת לעבור בפנים עוד פעם

⁵⁰⁵ עי' לעיל הערה 481 בשם הדברות משה.

⁵⁰⁶

וכתב שם ומסתמרה שהעוסק אבד שכרו שכבר ניטל חלקו, כן כתבו המפרשים,

עכ"ל. ועיין בתשובות הר"ם אלשאקר סימן ק"א בשם רבינו האי גאון. ועיין בספר

אש דת להרב מו"ה חיים אלפאנדרי פרשת וילך:

אש דעת צריך אוצר החכמה

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ב) ¹²⁴⁴למוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה(ה), שאם ישא אשה תחילה א"א לו לעסוק בתורה מאחר שרחיים בצוארו. ואם א"א לו בלא אשה, מפני שיצרו מתגבר עליו, ישא אשה תחילה:

(ה) ואחר כך ישא אשה כו' - עיין מדינים אלו באה"ע (סי' א ס"ג) ⁵⁰⁷(ש"ך).

(ג) ¹²⁴⁵עד אימתי חייב ללמוד, עד יום מותו, שנאמר: ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך (דברים ד, ט). וכל זמן שלא יעסוק בתורה, הוא שוכח: @NO MB@

(ד) ¹²⁴⁶חייב אדם לשלש למודו, שליש בתורה שבכתב, דהיינו הארבעה ועשרים, שליש במשנה, דהיינו תורה שבעל פה, ופירושי תורה שבכתב בכלל זה, שליש בתלמוד, דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מתוך דבר, וידמה דבר לדבר וידון במדות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך עיקר המצות והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה, דברים שלמד מפי השמועה. כיצד, היה בעל אומנות ועוסק במלאכתו ג' שעות ביום וט' בתורה, קורא ג' מהם בתורה שבכתב, ובג' תורה שבעל פה, ובג' יבין דבר מתוך דבר. ¹²⁴⁷במה דברים אמורים, בתחילת לימודו של אדם. אבל כשיגדיל בתורה ולא יהא צריך ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה, כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו. הגה: ¹²⁴⁸וי"א שכתלמודו (ו) צכלי שהוא צלול במקרא, צמקנה וגמרא, אדם יולא ידי חובתו בצכיל הכל. ¹²⁴⁹ואין לאדם ללמוד כי אם מקרא, משנה וגמרא והפוסקים הנמשכים אחריהם, וזוהי יקנה העולם הזה והעולם הבא, אצל לא צלמוד שאר חכמות(ז)(ח). ¹²⁵⁰ומ"מ מותר ללמוד באקראי צארכ חכמות, וצלצל שלא יהיו ספרי מינים ⁵⁰⁸,

⁵⁰⁷ עי' מלואים אות ה.

⁵⁰⁸ ז"ל הרמב"ם (הלכות ע"ז פ"ב ה"ב) ספרים רבים חברו עובדי כוכבים בעבודתה היאך עיקר עבודתה ומה מעשיה ומשפטיה צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים כלל ולא נהרהר בה ולא בדבר מדבריה וכו' שנאמר אל תפנו אל האלילים ובענין הזה נאמר ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו שלא תשאל על דרך עבודתה היאך היא אע"פ שאין אתה עובדה שדבר זה גורם להפנות אחריה ולעשות כמה שהן עושין שנאמר ואעשה כן גם אני.

ועי' אג"מ (יו"ד ח"ב סי' קיא): קריאה בספרים חיצוניים שלהבין ולהורות ליכא איסור שה"ה על ספרי ע"ז, ומסתבר שגם הלאו דאל תפנו אל האלילים איכא בקריאה דספרי כפירה אף שלא הוזכר שם עניני ע"ז, אבל מצד היתר זה אין להתיר אלא לגדולי הדור וביראת שמים ולא לסתם בנ"א. אבל לקרא מספרים שמבינים משם שהם דברי הבל ושטות שכותבים שם ששטות זה עשו וכדומה וכן ללמד בהקורס (אולי קורן??) באופן זה אין בזה שום איסור.

ועי' שו"ת הריב"ש סימן מה ז"ל, כדי להשיב את האפיקורס, עשה [הרמב"ם] ספר המורה נבוכים, לסתור המופתים והראיות שהביא הפילוסוף לקיים קדמות העולם, וכן בענין ההשגחה. ולפי שהיו בזמנו הרבה מישראל נבוכים בעקרי התורה, מפני מה שלמדו מן החכמה ההיא.

עי' קוב"ש (ח"ב סי' מז): שאלה, אם מותר להתעסק בחכמות חיצוניות, ובאיזה אופן יתקיים ההיתר הזה. אם ההתעסקות הזאת מביאה לקריאת ספרים שיש בהם מינות אסור, והקורא בספרים כאלו עובר בל"ת ד' ולא תתורו אחרי לבבכם" ו"אל תפנו אל האלילים", וק"ו לספרי כפירה החמורה יותר מע"ז, שהרי ע"ז נידון בב"ד וצריך התראה והרודף אחרי ע"ז לעובדה לא ניתן להצילו בנפשו, ואילו כופרים מצוה על כל אדם להורידן, ואינו צריך התראה ולא ב"ד. אם הלימוד אינו מביא לקריאה בספרי מינות ולהתחבר לנכרים ולומד חכמה חיצונית לשם אומנות כדי להתפרנס ממנה, אין שום איסור בזה, ולימוד אומנות כדי להתפרנס היא מצוה, אבל אם רואה אדם בבנו שנפשו חשקה בתורה והוא מוכשר להיות גדול בתורה, בזה אמר ר' נהוראי [עי' לעיל הערה 479] מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. היכא שאין צריך ללומדה בתורת אומנות, אלא שרוצה להשתעשע בה, יש מקום לאסור משום ביטול תורה, ונראה דבזה מיירי הרמ"א יו"ד סי' רמ"ו דכתב ומותר ללמוד באקראי בשאר חכמות, בשארי לימודים צריך ללומדן דוקא שלא לשמן אלא לעשותן קרדום לחפור בהן.

עצם למודי חול אף כשליכא למודי כפירה וגם לא תערובות נשים, הוא איסור דמניחין חיי עולם שהוא איסור אף לאחר שנתגדלו בתורה במדרגה גדולה, אבל לבחורים ואברכים צעירים שעדיין לא למדו כל הצורך ובה שייכנסו עצמן ללמודי חול הרי לא שייך שיגיעו למדרגת ת"ח שיוודע התורה בדור הזה דצריך לזה כל כחות הנפש שחננו השי"ת בדעת ובהבנת הדברים, ויבזבז כחותיו גם ללמודי חול, ובמשך הזמן יעשו למודי החול אצלו עיקר בהכרח כי הרי כח עצת היצר שבשביל

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

וזהו נקרא בין החכמים טיול צפרדס. ואין לאדם לטייל צפרדס רק לאחר שכלל כריסו צקר ויין, והוא לידע איסור והיתר ודיני המלות:

(ו) ויש אומרים שבש"ס כו' – יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גמ' רש"י ותוס' ולא שאר פוסקים, אבל יש ללמוד ספרי הפוסקים דיני התורה, דזהו שורש ועיקר לתורתנו ואינם יוצאים כלל בלימודם (ט"ז וש"ך), ומ"ש כאן ש"ס בבלי כלול כו' היינו למי שלומד ט' שעות ביום דכיון שיש לו פנאי גדול ללמוד בש"ס, אבל הנך בעלי בתים שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות לא ילמדו בש"ס לחוד (ש"ך).

(ז) אבל לא בלימוד שאר החכמות – כגון ספרי הפילוסופים ותכונה וחכמת הקבלה וכיוצא בהן וקשה לשון הרמ"א בהמשך "וזהו נקרא בין החכמים טיול צפרדס כו'", שהוא עניני מעשה בראשית ומעשה מרכבה⁵⁰⁹, ואין ראוי לטייל צפרדס אלא מי שנתמלא כריסו⁵¹⁰ לחם ובשר ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצוות⁵¹¹. ואף ע"פ שנגלה נחשב כ"דבר קטן" כלפי נסתר (עי' ב"ב קלד ע"א), אף על פי יש להקדים לימוד

זה התחילו לבטל למוד התורה וללמד למודי החול באיזה משך זמן יאמר לו אחרי עבור קצת זמן שצריך יותר זמן ללמודי חול אם אתה חושב להתפרנס, ואפילו בלא זה לא שייך להתגדל בתורה ואפילו להיות קצת תלמיד חכם ובן תורה אי אפשר בגזילת הזמן וגזילת העמילות בכשרונותיו מתורה ללמודי החול, ותחת להתגדל ירד מטה מטה (אג"מ יו"ד ח"ג סי' פב).

ועי' חתם סופר (ב"ב כא ע"א): אין לתינוקות ישראל ללמוד שום אומנות ושום חכמה כ"א תורת ה' דקיי"ל כו' (אילעי) [נהוראי] סוף מס' קידושין מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה ולכשיגדל ולא הצליח בתורה אז יטריח עמו ללמוד אומנות כדעביד רב לבריה (פסחים קיג ע"א).

⁵⁰⁹ עי' ליקוטי הש"ס מסכת חגיגה וז"ל: מעשה בראשית הם דרושי עולם התורה שזה הי' בבראשית קודם התיקון. מעשה מרכבה הם דרושי התיקון והתלבשות הפרצופים זה בזה, ע"כ. אבל לפי מש"כ בתיקו"ז (טו סע"ב) משמע שמעשה בראשית נוק' ומעשה מרכבה היא ו"ק.

עי' גר"א סק"ח: אבל לא ראו את הפרדס לא הוא [הרמ"א] ולא הרמב"ם. ולשון הרב אינו מתוקן שאם זהו פרדס היאך אמר "אבל לא כו'", אין לך קיבול שכר יותר מזה כמ"ש (סוכה כח ע"א וב"ב קלד ע"א) דבר קטן הוויות דאביי ורבא דבר גדול כו', ועי' ש"ך, ואמת שאין לאדם לטייל כו' כמ"ש בחגיגה (יג ע"א) אין מוסרין סתרי תורה כו' [אלא למי שיש בו חמשה דברים: שר חמישים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש, ועי"ש יד ע"א: שר חמישים אל תקרי שר חמישים אלא שר חומשין זה שיועד לישא וליתן בחמשה חומשי תורה דבר אחר שר חמישים כדרכי אבהו דאמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידין מתורגמן על הצבור פחות מחמישים שנה ונשוא פנים זה שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא למטה כגון רבי אבהו בי קיסר יועץ שיועד לעבר שנים ולקבוע חדשים וחכם זה תלמיד המחכים את רבותיו חרשים בשעה שפותח בדברי תורה הכל נעשין כחרשין ונבון זה המבין דבר מתוך דבר לחש זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש] וכנ"ל. ועי' עבודת הקודש (ח"ד פ"ב): שר חמישים הכוונה בו כפי אחת הלשונות, שצריך שיהיה בן חמישים שנה, וטעם זה כי הוא בדוגמא עליונה בזה הזמן וראוי הוא למסור לו סוד מעשה בראשית שבו נכללים חמישים שערי ב"נה וצריך לשמור היחס בדברים העליונים. ונשוא פנים שיהיה בעל מעשים גדולים בקיום המצוות בפועל לשמן בכוונה הראויה, עד שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה, כגון רבי חנינא בן דוסא ע"ה שהיה שלם מאד בעבודה ובייחוד עד שהיה אהוב למעלה, כי כן כתוב אני אהביה אהב והוא המיוחד האמיתי כמו שהתבאר במקומו בסייעתא דשמיא, ולא היה בדורו כמוהו בענין זאת האהבה והשלמות. יועץ אמרו בו זה שיועד לעבר שנים ולקבוע חדשים, וטעם זה לפי שיש בשנים אלה דמיון ויחס עם מעשה בראשית ומעשה מרכבה. חכם זה המחכים את רבותיו, וידוע בגדרו שהוא חכם בתורה ובעל פלפול וסברה עד שמחכים את רבותיו בשני פנים האחד שמתוך משאו ומתנו עמהם יתנו לב להתבונן ולעיין.

עי' ב"ע רכז ע"א: חכם ומבין מדעתו שיש בו רזא דחב"ד שהוא סוד המוחין שבאו אחר התיקון והוא רזא דמתקלא כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בנתיים.

⁵¹⁰ עי' רמב"ם (יסודי התורה פ"ד ה"ג): אמרו ארבעה נכנסו לפרדס, ואף על פי שגדולי ישראל היו וחכמים גדולים היו לא כולם היה בהן כח לידע ולהשיג כל הדברים על בורין, ואני אומר שאין ראוי לטייל צפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר, ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצוות וכו'. וצ"ע אם הלשון "ואני אומר" היא שאין לו מקור לזה, וצ"ע גדול.

⁵¹¹ עי' שומר אמונים הקדמון ויכוח א' אות כה שזה ידיעת עמקות הלימוד, שהלומד בפשטות לא יבין כלום בענין נסתר.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

נגלה, ויש שכתבו שלא ללמוד קבלה עד שיהא בן ארבעים שנה⁵¹², וצריך קדושה וטהרה וזריזות ונקיות לזה, ורוב המתפרצים לעלות בחכמה זו קודם הזמן הראוי קומטו בלא עת⁵¹³ (ש"ך), עיין בשלטי הגבורים (ע"ז &) על האגדה הרחק מעליה דרכך (ב"מ). (ח) שאר חכמות – יש לרחק לימוד הקבלה כי ידיעתנו קצרה ואונס רחמנא פטריה, לענין לימוד חכמת התכונה שיש לרחקה מחמת רוב ספקותיה (עי' ש"ך לקמן סי' שלד סקע"ט?) ולימו דחכמת הדקדוק מיעוט יפה ומוכרח לכל בר דעת לידע הכללים, אבל לדעת כל סעיפים וסעיפים מיעוט היוצאים מן הכללים אין לבלות הזמן בהם כי ידיעתם רבות המבוכה ומעט התועלת (פ"ת), אשר שאל בנוסח "לשם יחוד" אשר חדשים מקרוב נתפשט ונדפס בסידורים, הנה בזה אני משיב, עד שאתה שואלני נוסח אמירתו, יותר ראוי לשאול אם נאמר כי טוב באמירתו. ולדעתי זה רעה חולה בדורנו ועל הדורות שלפני זמננו שלא ידעו מנוסח זה ולא אמרוהו. והיו עמלים כל ימיהם בתורה ובמצות, הכל ע"פ התורה וע"פ הפוסקים, אשר דבריהם נובעים ממקור מים חיים ים התלמוד, עליהם נאמר תומת ישרים תנחם, והם הם אשר עשו פרי למעלה וגדול מעל שמים חסדם. אבל בדורנו הזה כי עזבו את תורת ה' ומקור מים חיים שני התלמודים בבלי וירושלמי, לחצוב להם בורות נשברים ומתנשאים ברום לבבם, כל אחד אומר, אנכי הרוואה, ולי נפתחו שערי שמים, ובעבורי העולם מתקיים, אלו הם מחריבי הדור. ועל הדור היתום הזה אני אומר, ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם וחסידים יכשלו בהם. והרבה היה לי לדבר מזה אבל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע וה' ירחם עלינו (פ"ת * נוב"י).

(ה) מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר, מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבע"פ אסור ללמוד בשכר.⁵¹² לא מצא מי שילמדנו בהנם, ילמוד בשכר. ואף על פי שהוצרך ללמוד בשכר, לא יאמר: כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר, אלא ילמד לאחרים בחנם.⁵¹³ ומה שנהגו האידנא ללמד הכל בשכר, אם אין לו במה להתפרנס, שרי, ואפילו יש לו, אם הוא שכר בטלה דמוכת, שמניח כל עסקיו ומשא ומתן, שרי.⁵¹⁴ וכל חיזוקי סופרים, דהיינו מה שנתקן מדרכנו, מותר ליטול שכר ללמוד: @ NO MB@ (ו) אשה שלמדה תורה יש לה שכר, אבל לא כשכר האיש, מפני שאינה מצווה ועושה (ט). ואף על פי שיש לה שכר, צו חז"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים⁵¹⁴ אין דעתן מכוונת להתלמד, ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. אמרו חכמים: כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות⁵¹⁵ (פי' דבר עבירה⁵¹⁶).⁵¹⁶ בד"א בתורה שבע"פ, אבל תורה שבכתב (י) לא ילמד אותה לכתחלה⁵¹⁷, ואם מלמדה

⁵¹² שמעתי בשם הגר"ש פישר ז"ל, שמי שלא לומד לפני גיל ארבעים לא ילמד אחרי גיל ארבעים, וגם הייתי אצל הגר"מ שפירא ז"ל, וא' שאל אותו על לימוד נסתר לפני גיל ארבעים, והוא ענה "אתה הולך ללמוד ספרים של מי שלא הגיע לגיל ארבעים" כהוראה למעשה.

⁵¹³ העיקר בלימוד נסתר להתייחס לזה כמו כל חלקי תורה, ובתחילה לשמוע מרב, שמקובל בדור כגדול, ולזכור שהתלמיד חכם הכי גדול בירושלים הוא שונה מהתלמיד חכם הכי גדול בדימונה או כל מקום המרחקים, וה"ה בנסתר, שיש הרבה שתופסים שם, אבל צריכים ללמוד ממי שיש לו נתינת רשות מרבנים גדולים ללמד.

⁵¹⁴ אע"פ שיש נשים שמבינות, אבל הוא מיעוט ולא ניתן להוראת הרבים (שבט הלוי ח"ו סי' קנ).
⁵¹⁵ ז"ל רבינו המאירי סוטה כ"א - כאלו מלמדה תפלות ר"ל דברים תפלים שמתוך הבנתה ביתר מגדרה היא קונה ערמימות מעט, ואין שכלה מספיק להבנה הראויה, והיא סבורה שהשיגה ומקשקשת כפעמון הראות את חכמתה לכל וכו' ובתלמוד המערב (פ"ג דסוטה) אמרו ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים ע"כ, פי' שיש בזה עלבון בתורה שיהיו דברי תורה נתונים לשקול דעת נשים, ע"כ. ועי' שבט הלוי שם: ודבר פשוט הוא דלאו דוקא האב לבתו או בבית הספר אסור ללמוד לנשים תורה שבע"פ אלא גם האשה לעצמה באופן פרטי אסורה שתבטח בעצמה שהיא מהמיעוט שאינם בגדר מלמדים תפלות, אלא שאם למדה דיעבד ועלתה לה שהיא בעלת שכל טוב ואינה מרוב הנשים שמוציאות ד"ת להבליהם, ואז היא מקבלת שכר כאינה מצווה ועושה.

⁵¹⁶ עי' רמב"ם (סוטה פ"ג מ"ג) שוא ודברי הבל.

⁵¹⁷ עי' לקוטי הלכות (לחפץ חיים) סוטה דף יא: כל זה דווקא בזמנים שלפנינו שכל א' היה דר במקום אבותיו וקבלת האבות היה חזק מאוד אצל כל א' וא' להתנהג בדרך שדרכו אבותיו וכמאמר הכתוב שאל אביך ויגדך בזה היינו יכולים לומר שלא תלמוד תורה ותסמוך בהנהגה על

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' - סי' רסט')

אינו כמלמדה תיפלות. הנה: ¹²⁵⁷ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים הקיימים לאשה. ¹²⁵⁸ואשה אינה חייבת ללמד את בנה תורה, ¹²⁵⁹ומ"מ אס עוזרת לבנה או לבתולה אבן מצוה אין כאן עונש ש"ך ⁵¹⁸:

(ט) מפני שאינה מצווה ועושה - שהמצווה יצרו מסיתו שלא לקיים הציווי מה שאין כן באינו מצווה (ט"ז, ש"ך), אם כן יש עונש בביטולה אבל באינו מצווה אין כאן עונש (ש"ך).

(י) אבל תורה שבכתב - פשוטי הדברים מותר אף לכתחלה, כמו שהוא המנהג בכל יום, מה שאין כן בלימוד פירוש דברי תורה, דרך התחכמות והבנה, אסרו לכתחלה (ט"ז).

(ז) ¹²⁶⁰אין מלמדין תורה לתלמיד שאינו הגון ⁵¹⁹, אלא מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו, ואח"כ מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו ⁵²⁰: @ NO MB@

אבותיה הישרים אבל כעת בעוונותינו הרבים שקבלת האבות נתרופף מאד מאד וגם מצוי שאינו דר במקום אבותיו כלל ובפרט אותן שמרגילין עצמן ללמוד כתב ולשון העמים בודאי מצוה רבה ללמוד חומש וגם נביאים וכתובים ומוסרי חז"ל כגון מסכת אבות וספר מנורת המאור וכדומה כדי שיתאמת אצלם ענין אמונתנו הקדושה דאם אל כן עלול שיסורו לגמרי מדרכי ה' ויעברו על כל יסודי הדת ח"ו.

ועי' אג"מ (יו"ד ח"ג סי' פז): פרקי אבות משום שהוא עניני מוסר והנהגות טובות יש ללמדם בהסבר לעוררן לאהבת תורה ולמידות טובות.

⁵¹⁸ ערה"ש אות כ: אלו הנשים התומכות ידי בעליהן וידי בניהן שילמדו תורה זכותן גדול מאד ושכרן הרבה מאד וכ"ש אותן הנשים העוסקות בפרנסה למען שיוכלו בעליהן לישב על התורה עליהן נאמר אשת חיל מי ימצא ועוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון ואשה יראת ד' היא תתהלל ואוכלת פירותיה בעוה"ז והקרן קיימת לה לעוה"ב.

⁵¹⁹ עי' בהגר"א במשלי יט ט: עד וגו' כאמור צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם וכמ"ש חז"ל למיימינים סמא דחי' ולמשמאילים סמא דמותא והענין כי התורה הוא מן השמים ומעשה המצוות מן הארץ כמ"ש ל' לעיל וז"ש אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כלומר כי הארץ מדתה אמת שנותנת באמת כל מה שזורעין בה אם חטין צומחת ג"כ חטין ואם שעורים שעורים וזהו אמת מארץ תצמח ומן השמים יבוא הגשם שהוא צדק שבא בתורת צדקה שהרי לא נתנו לשם הגשם שיקרא אמת בבואו לארץ וזהו צדק משמים נשקף והגשם בא לכל הארץ בשוה וג"כ עושה פעולתו בשוה אך פעולתו לפי המקבל מקום שזורע חטים אזי מחמתו יצמח שם החטים ומקום הזרע סם המות תצמיח סם המות מחמתו אך הגשמים עצמם נקרא לעולם טוב וכן הוא בתורה הבאה מן השמים עושה פעולתו שתצמיח מה שבלבו אם לבו טוב תגדיל יראתו ואם ח"ו בלבו פורה שורש ראש ולענה יכשל עוד בהגותו בה ויגדיל הטינא אשר בלבו עד אשר מעלה שרטון וזהו צדיקים ילכו בם ויגדל צדקתם ופושעים יכשלו בם שיצמיח פשעם עוד ויכשלו וזהו שאמר למיימינים סמא דחי' שצומח סם חיים כמו המקום זרוע סם חיים שמצמיח סם חיים בעת שיבא עליו הגשם ולמשמאילים כו' כמו המקום הזרוע סם המות שצומח סם המות בפעולת הגשם וז"ש כאן עד שקרי' כשלומד ואין כוונתו לקיים אז פשעו יתגדל ויוסיף רשעתו ולא יוכל להנקה כי יגיד עדותו שקר כלומר שיגיד בהתורה שנקרא עדות שקרים אשר לא כדת (ואמר עד לשון יחיד ושקרים לשון רבים כי התורה נקרא עדות לשון רבים שהן תורה שבכתב ושבע"פ ודרך המינים לכפור בתורה שבע"פ וזהו עד שקרי'). ויפיח כזבים היינו הלומד תחילה ועושה מעט צדקה ומע"ט ואח"כ פירש מזה יאבד הראשונות כמ"ש צדקת הצדיק לא יזכרו ביום פשעהו.

⁵²⁰ ועי' אבדר"נ (ריש פרק ג): [והעמידו תלמידים הרבה] שבית שמאי אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר ובית הלל אומרים לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקברו לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים.

וז"ל הלבוש (ס"ז): אין מלמדין דברי תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתלמיד תם שאין ברור לנו אם הוא הגון או אינו הגון. אבל אם הוא הולך בדרך לא טובה, זהו תלמיד שאינו הגון ואין מלמדין אותו, אלא מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו, ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו. אמרו חכמים (חולין קלג ע"א) כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס וכו', לפי שכשאדם זורק אבן למרקוליס הוא סובר שעושה מצוה כדי לבזות העבודה זרה, והרי נמצא שעשה עבירה שעבד עבודתה.

עי' שו"ת יד אליהו (סימן מח): פירושו שאין מלמדין אותו ר"ל להכניסו בהדי' לבית המדרש בין שאר תלמידים בקביעות הוא דאין מכניסים אותו, אבל אם הוא שואל דין א' מדיני התורה או פירוש א', אין איסור לאמרו לפניו בשעת מעשה, רק שאמרו שמצוה על רבו להרחיקו עד שישוב, אבל גבי גוי אסור ללמדו כלל אפילו כששואל איזה דבר, ומה שמצינו שכן ענו, הם עשו מפני

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(ח) ¹²⁶¹הרב שאינו הולך בדרך טובה, אף על פי שחכם גדול הוא וכל העם צריכים לו, אין למדין ממנו(יא) עד שיחזור למוטב⁵²¹:

(יא) אין למדים ממנו כו' – אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו, י"א דגדול היודע ליזהר במעשיו יכול ללמוד תורה מפי מי שאינו הגון, ואפילו מי שאינו שומר תורה ומצות, אמנם העיקר דבזה"ז אסור לכולנו, ואפשר אפילו לדעת הי"א (ש"ך).

(ט) ¹²⁶²כיצד מלמדים, הרב יושב בראש והתלמידים לפניו מוקפים בעטרה, כדי שיהיו כולם רואים את הרב ושומעין דבריו. ¹²⁶³ולא יושב הרב על הכסא ותלמידיו על הקרקע, אלא או הכל על הארץ או הכל על הכסאות. הגה: ¹²⁶⁴וי"א(ניצ) זוקא כשהגיעו התלמידים לכלל סמיכה. ורז הלומד על ידי מתורגמן ודינו נתבאר צפנים, ¹²⁶⁵ולא כתב(ניג) הרב כי אינן שכיחין:

(יב) ויש אומרים כו' – וי"א דבשמועות רכות יעמדו התלמידים ובקשות ישבו, וי"א כשהיו שונים היו כולם עומדים שלא היו צריכים לדקדק אבל בסברה שהם צריכים לדקדק היה הרב יושב ואחרים מעומד ופעמים שהיו כולם יושבים וזהו כשהיו צריכים לדקדק ולטרוח בהלכה (ש"ך).

(יג) ולא כתב כו' – ועיין בא"ח (סי' קמה) דיני מתורגמן לענין קריאת התורה (ש"ך).

(י) ¹²⁶⁶הרב שלימד ולא הבינו התלמידים, לא יכעוס עליהם אלא שונה וחוזר הדבר כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה. ולא יאמר התלמיד: הבנתי, והוא לא הבין, אלא שואל וחוזר ושואל כמה פעמים, ואם יכעוס עליו רבו יאמר לו: רבי, תורה היא וללמוד אני צריך ודעתי קצרה: @NO MB

(יא) ¹²⁶⁷ולא יהא התלמיד בוש מחבירו שלמד בפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אפילו אחר כמה פעמים, שאם נתבייש מדבר זה נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא לא למד כלום, ועל כן אמרו¹²⁶⁸: לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד. בד"א, שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו, או מפני דעתן שהיא קצרה, אבל אם ניכר לרב שהם מתרשלים בדברי תורה ומתרפים עליהם ולפיכך לא הבינו, חייב לכעוס עליהם ולהכלימם בדברים כדי לחדדן⁵²², ועל זה אמרו¹²⁶⁹: זרוק מרה בתלמידים. לפיכך אין ראוי לרבו לנהוג

קידוש השם שלא יאמרו שהם נצחו בדבריהם וידברו סרה ח"ו על תורתנו הקדושה. וכן כתב בדברי מלכיאל (ח"ד סי' עא).

ועי' ספר חסידים (סי' קפט): ואם לחכם תלמידים ואחד עוסק לקנטר את הרב ואת התלמידים חביריו מוטב לגרש את האחד לתקנת האחרים הטובים. ואם יש לו לאדם בנים ואחד בעל מחלוקת או שירא פן יחטיא אחיו מוטב שידחה את הרשע בשתי ידים ואל יאמר והלא אמרו חכמים תהא דוחה בשמאל ומקרב בימין במקום שחב לאחרים יותר יבא לרעה אם לא ידיחוהו שהרי דוד לפי שקרב את אבשלום הרי כמה נפשות נהרגו בשבילו.

עי"ש ביד אליהו: והנה עי' חגיגה (דף יג ע"ב) אין מוסרין ד"ת לגוי שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום, וצ"ע למה השמיטו הפוסקים. ועי' סנהדרין (&) גוי העוסק בתורה חייב מיתה וא"כ המלמדו עובר אלפני עור לא תתן מכשול (תוס' שם), וצ"ל שבמקום שיש אחר שילמד אותו, שאין איסור לפני עור, עכ"ז אסור משום הדרשה הנ"ל. אמנם ז' מצות מותר ומצוה ללמד. אבל תורה שלנו לא שרי כלל ללמוד תורה לעכו"ם אפילו משום שלום מלכות וק"ו משום שכר הנאה אם לא בגזרה והכרח וסכנה, ואסור לשנות שום דין, אפילו משום פקוח נפש, רק מחויבים למסור עצמה, וכל מה ששינו חז"ל במעשה של תלמי המלך היה ע"פ רוח הקודש, ויש חולקים.

⁵²¹ עי' אג"מ יו"ד ח"ב סי' קח שנשאל על מי שהיה שמש בבית כנסת לא דתי (קונסטרוביב?), והשיב שזה שמשרתו הוא של ענינים אחרים שלא שייכים לעניני אמונה ודת אין להכשירו דהא מצינו דקרא תנא דבר"י למי שנמכר להיות חוטב עצים ושואב מים לע"ז נמי בשם כומר, ואף אם מנוהו מהראוי לסלקו.

⁵²² לענין תלמידה שאינה מקשיבה או אינה מתנהגת כשורה אם מותר להעיר לה לפני הכתה, וגם להכלימה לצורך, כמש"כ בשו"ע כאן, אין לדמות לגמרי למוד התורה לבנים ללימוד וחינוך הבנות, אבל יסודי הדברים בכ"ז דומים, בתחלה מעוררים אותן באהבה, ואם רואים שאינו מועיל מותר לכעוס עליה להציל אותה, ולמען ישמעו ויראו גם האחרות, כמובן שכעס הזה באופן שהמוכיח או המחנכת יש לו פקוח על עצמו ולא יאבד יושר הדעת שלא יכנס בגדר כעס בעלמא (שבט הלוי ח"י סי' קסב).

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

קלות ראש בפני התלמידים, ולא לשחוק בפניהם, ולא לאכול ולשתות עמהם, כדי שתהא אימתו מוטלת עליהם וילמדו ממנו מהרה: @NO MB

(יב) ¹²⁷⁰ אין שואלין את הרב כשיכנס לבית המדרש מיד, עד שתתישב דעתו עליו. ואין התלמיד שואל כשיכנס, עד (שיתיישב) וינות. ¹²⁷¹ ואין שואלים שנים כאחד. ואין שואלים את הרב מענין אחר, אלא מאותו ענין שהם עוסקים בו, כדי שלא יתבייש. ¹²⁷² ויש לרב להטעות את התלמידים בשאלותיו ובמעשים שעושה לפניהם, כדי לחדדם וכדי שידע אם הם זוכרים מה שלומדים. ואין צריך לומר שיש לו רשות לשאול אותם בענין אחר שאין עוסקים בו, כדי לזרום: @NO MB

(יג) ¹²⁷³ אין שואלים מעומד ואין משיבים מעומד. ¹²⁷⁴ וי"א (אלי) כששאלים דבר הלכה לרוב (לעמוד). ולא מגבוה ולא מרחוק, ולא מאחורי הזקנים. ואין שואלים אלא כענין. ואין שואלים אלא מיראה. ולא ישאל בענין יותר מנ' הלכות:

(יד) וי"א כו' – קשה על זה שמקור דבריו מדובר קודם **התורבן** (ש"ך).

(יד) ¹²⁷⁵ שנים ששאלו ⁵²³, אחד שאל כענין (טו) ואחד שאל שלא כענין, נזקקים לכענין. מעשה ושאינו מעשה, נזקקים למעשה. הלכה ומדרש ⁵²⁴, נזקקין להלכה. מדרש ואגדה, נזקקין למדרש. אגדה וקל וחומר, נזקקין [לאגדה (טז)] (לקל וחומר). קל וחומר וגזירה שוה, נזקקין לקל וחומר:

(טו) אחד שאל כענין כו' – וי"א דתלמיד ששואל ל' יום קודם פסח בהל' פסח חשיב שואל כענין שנזקקין לו תחלה, וי"א שהרב חייב ללמוד עם תלמידיו ל' יום קודם פסח הל' פסח ממילא תוך אותן ל' יום אם שאלו ממנו איזה דבר ונאנס הם פטורים דה"ל שאלה בבעלים (ט"ז).

(טז) אגדה וקל וחומר נזקקין להגדה – כצ"ל (ש"ך).

(טז) ¹²⁷⁶ היו השואלים אחד חכם ואחד ת"ח ⁵²⁵, נזקקין לחכם ⁵²⁶. תלמיד חכם ועם הארץ, נזקקין לת"ח. שניהם חכמים, שניהם תלמידים, שניהם עמי הארץ, שאלו שניהם בשתי הלכות או בשתי שאלות, שתי תשובות, שני מעשים, הרשות ביד המשיב, למי שירצה יקדים. ¹²⁷⁷ ממזר ת"ח (יו) קודם לכהן עם הארץ (יח):

(יז) ממזר תלמיד חכם כו' – לפדות ולהחיות ולכסות ממזר ת"ח קודם, אבל לישיבה במקום מכובד (עי' לעיל &) לא, וי"א גם לישיבה (ש"ך).

(יח) לכהן עם הארץ – מקור דברי הרמ"א מהמשנה בהוריות (יג ע"א) שמונה חשיבות של כלל ישראל: כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתי, ונתי לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי. בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ. והנה מש"כ עם הארץ הוא לאו דווקא אלא שאינו שוה בחכמה לישראל. ומיהו אפשר לומר דדוקא לישיבה ולברך ראשון וכל כיוצא בזה, מי שחכם יותר קודם, שחז"ל לא תקנו הלכה, אבל לקבל עליה ראשונה בקריאת התורה, תקנו שכהן יקדים מפני דרכי שלום (עי' או"ח סי' קלה ס"ד). ויש ה' חלוקים בדבר א', אין מצוה מן התורה להקדים את הכהן מכח "וקדשתו", אלא דוקא כשאין ישראל חכם גדול ממנו. ב', אם הכהן תלמיד חכם, אפילו אם הישראל חכם גדול ממנו, יש מעלה להקדים את הכהן, ואינו אסור משום "ומשנאי אהבו מות" כיון שאינו עם הארץ הוא. ג', אם הכהן עם הארץ, אינו רשאי הישראל תלמיד חכם להקדימו לברך לפניו דרך חוק ומשפט בגלל כבוד תורתו. ד', אם הישראל תלמיד חכם נתן רשות לכהן עם הארץ לברך ברכת המוציא או ברכת המזון מותר, דחכם יכול ליתן רשות אפי' לישראל

⁵²³ עי' ערוה"ש סעיף לב, שאם א' קדם אז שיקדים למי שבא קודם לשאול.

⁵²⁴ ומדרש היינו דרשות דתורת כהנים ודספרי ודמכילתא וכיוצא באלו (ערוה"ש סעיף לב) אמנם עי' הערה 531 שמשמע שהוא אגדתא, ומה שמביא אדם ליראת שמים. {לבדוק אם הבאתי חלק זה של המדרש}

⁵²⁵ במקורם של דברים איתא "תלמיד".

⁵²⁶ עי' ערוה"ש (סעיף לב) שמסתפק אם כל זה אם שאלו אותו מין שאלה של סעיף יד, אבל ללא זה נזקקים לשאלה החשובה ביותר.

מאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' – סי' רסט')

פחות ממנו לברך ברכת המזון. ה', אם הכהן תלמיד חכם ואין ישראל חכם גדול ממנו יכול הכהן ליתן רשות לישראל לברך לפניו בסעודה, ואפילו בסעודת ברית מילה ונשואים שיש בה רבים, שאין חשש מחלוקת שבעל הבית נותן לברך לאשר יישר בעיניו (ש"ך). (מז) ¹²⁷⁸ אין ישנים בבית המדרש (יט). וכל המתנמנם בבית המדרש חכמתו נעשית קרעים שנאמר: וקרעים תלביש נומה (משלי כג, א) ⁵²⁷:

(יט) אין ישנים בבית המדרש כו' – אין לישון שינת עראי משום מדת חסידות, אבל מדינא מותר (עי' או"ח סי' קנא ס"ג) ⁵²⁸ (ש"ך).

(יז) ¹²⁸⁰ אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה. אפילו מי שנתעמש, אין אומרים לו רפואה (כ) בבית המדרש. ¹²⁸¹ וקדושת בית המדרש חמורה (כא) מקדושת בית הכנסת:

(כ) אין אומרים לו רפואה כו' – אע"פ שיש מתירים בזה"ז, יש להזהיר ע"ז וילמדו ק"ו לאיסור שיחה בטילה והמרה בכבוד התורה ה"ז מכובד ומשובח (ט"ז), וי"א דעיקר כמתירים (ש"ך).

(כא) וקדושת בה"מ חמורה כו' – היינו בית המדרש של רבים דומיא דבית הכנסת אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו י"א שאין לו קדושה כל כך (או"ח סי' קנא ס"ב) (ש"ך). (יח) ¹²⁸² ת"ת שקול כנגד כל המצות. ¹²⁸³ היה לפניו (כב) עשיית מצוה ות"ת, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתורתו (כג) ⁵²⁹:

(כב) היה לפניו וכו' – עי' לעיל (סי' רמ סי"ב), ועי' או"ח (סי' תרפז ס"ב) [מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולם נדחים מפני מקרא מגילה, שאין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברים (כדי צרכו), שהפוגע בו קוברו תחלה ואח"כ קורא. הגה: וכל זה לא מיירי אלא בדאיכא שהות לעשות שתייהן, אבל אם אי אפשר לעשות שתייהן אין שום מצוה דאורייתא נדחת מפני מקרא מגילה וכו'] (ש"ך).

(כג) ויחזור לתורתו – היינו שהיו שתייהן לפניו ועדיין לא התחיל לעסוק באחת מהם הא אילו כבר התחיל לעסוק באחת מהם אפי' אפשר לעשותה ע"י אחרים לא תדחה, וה"ה בכל מצוה שעוסק בה, מאז כשהתחיל במצוה אפי' שאפשר לעשותה ע"י אחרים אם נזדמנה לו מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים לא יניח את הראשונה וכן מדויק בענין כיבוד או"א שלשונו "ויש בידו לעשות מצוה" לאו שכבר היא בידו ועסוק בה אלא שמזומנת ומוכנת

⁵²⁷ ועיי' שבת הקהתי ח"ד סי' רצט שהיושן בבית המדרש אינו רשאי למחות ביד מי שלומד בקול רם.

⁵²⁸ ז"ל: אין ישנים בבהכ"נ, אפי' שינת עראי, אבל בבית המדרש, מותר. משנה ברורה: אין ישנים וכו' – ומיירי באנשים דעלמא אבל לת"ח כשלומד שם מותר. אבל בביהמ"ד מותר – ר"ל שינת עראי ויש מפקפקים בהיתר זה, ואפשר דכיון שביהמ"ד עשוי לשהות שם זמן הרבה ללמוד ולשמוע דברי תורה וקשה ליזהר משינת עראי, ע"כ לא אסרו זה לשום אדם. ולת"ח הלומד שם בקביעות מותר אפילו שינת קבע.

⁵²⁹ עי' טור שסא בשם הרמב"ן וז"ל: א"צ שידע בודאי שיש לו כל צרכו אלא כיון שיש בעיר מי שראוי לעסוק בו א"צ לראות אם יש מי שיעסוק בו אלא כיון שיש מי שיעסוק תלמוד תורה קודם. עי' אהבת חסד ח"א פ"ב אות ד' שאם יודע שאין עוזרים לו אז צריך לבטל תלמוד תורה. ועיי' שו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' מג): שאם נמצא במקום שיש לענות אמן וכדומה וזה יפריע ללימודו אין חיוב לענות אמן.

עי' שו"ת (תשובות והנהגות ח"ב סי' עה) ז"ל (בשם הג"ר בצלאל זולטי) שמבטל ת"ת למצוה שאי אפשר באחרים "ויחזור ללימודו", וצ"ב לשם מה הוסיף ויחזור לתלמודו, ופירשו שהכוונה שאם מתבטל רק ברגע שעוסק במצוה חייב להפסיק מלימודו, אבל אם זה מפריע לו לחזור ללימודו אין מבטלין ת"ת למצוות.

ועיי' ש (סימן תנד) שמותר לבטל תורה רק אם תיכף חוזר לתלמודו, אבל אם לא יוכל לחזור ללמוד כראוי אינו חייב, אלא צריך לדון בכל זמן ביטולו מה עדיף, ולכן המבטל תורה בשביל פעילות ואח"כ יפריע ללימודו שלא יהא שקוע בלימוד, יש לקחת בחשבון לא רק את הזמן שמבטל מתורה אלא גם את כל מה שיתבטל אח"כ מתורה ע"כ. ובאקראי בעלמא נראה ודאי שמחוייב, ובמהר"ם ש"ק בתשובותיו (י"ד רכ"ז) מסיק שאם להכנסת כלה מותר לבטל תלמוד תורה, הוא הדין וכ"ש להכניס בנים לאבינו שבשמים שחייבין לבטל, ולפעמים זכות רבה היא להציל נפשות וזה גופא יעניק לו סייעתא דשמיא להצלחה בלימודו, אכן לפעמים עצת היצר היא להפריעו מלימוד התורה לגמרי.

במאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

לפניו כמצות האב שאמר לו השקני וכו' אבל תלמוד תורה שונה דנהי דכל איש ישראל שייכי במצות תלמוד תורה ואין אדם נפטר במה שלומד חברו ולא דמיא למצוה שאפשר ליעשות ע"י אחרים שכשקיימה האחר נפטר זולתו והרי נתקיימה ומש"כ שעושה המצוה ושוב חוזר לתלמודו, שמה שעתידי ללמוד אחר המצוה באופן שאין שם אלא ביטול תורה באותה שעה, אבל אותו פרק וכיוצא שהיה רוצה ללמוד למד הוא אח"כ ואינו מתבטל וכל כהאי גוונא לא חשיב ביטול לגבי בטול המצוה ההיא שהיא עצמה בטלה לגמרי וכגון לוייה וקבורת מת מצוה (רע"א * קול בו לוי)⁵³⁰.

(יט) תחלת דינו של אדם על ת"ת⁵³¹, ואחר כך על שאר מעשיו: @NO MB@
(כ) לעולם יעסוק אדם בתורה⁵³², אפילו שלא לשמה (כד), שמתוך שלא לשמה בא לשמה:

(כד) אפילו שלא לשמה - היינו ע"מ שיכבדוהו וכה"ג אבל הלומד על מנת לקנטר נוח לו שלא נברא, וי"א כגון שלומד כדי להתגאות ולקנטר ולנצחאת חבריו בהלכה ואינו לומד ע"מ לעשות (ש"ך).

(כא) אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם, ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו. הנה: ¹²⁸⁷לא יחשוב האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלמוד, כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכחיה של תורה, ¹²⁸⁸ואלא יעשה אותו קצו ומלכתו עראי, וימעט בעסק ויעסוק בתורה. ¹²⁸⁹ויסיר תענוגי הזמן מלבו ¹²⁹⁰ויעשה מלאכה כל יום כדי חייו⁵³³, אם אין לו מה יאכל, ושאר היום והלילה יעסוק בתורה. ¹²⁹¹ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל וגו' (תהילים קכח, ז). ¹²⁹²וכל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הכלקה, הרי זה מחלל השם ומבזה התורה, שאסור ליהנות מדברי תורה. ¹²⁹³וכל תורה שאין עמה מלאכה, גוררת עון ¹²⁹⁴וסופו ללסטם הצריכות⁵³⁴. ¹²⁹⁵וכל זה צריא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו, אבל זקן או חולה, מותר ליהנות מתורתו וסיספקו לו. ¹²⁹⁶ויש אומרים דאפילו צריא מותר. ולכן נהגו (כה) בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יטרו לעסוק במלאכה בפני הצריכות ויתבזה התורה בפני ההמון. ¹²⁹⁷ודוקא חכם הצריך לזה, אבל עשיר, אסור. ¹²⁹⁸ויש

⁵³⁰ עי' לעיל הערה 368.

⁵³¹ עי' מדרש משלי י': אמר רבי ישמעאל, בא וראה כמה קשה יום הדין, שעתידי הקב"ה לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט. וכיון שתלמיד חכם בא לפניו, אומר לו, כלום עסקת בתורה. אמר הן. ואומר לו הקב"ה, הואיל והודית אמור לפני מה שקרית ומה ששנית. מכאן אמרו, כל מה שקרא אדם יהא תפוס בידו, ומה ששנה תהא תפוס בידו, שלא תשיגהו בושע וכלימה ליום הדין. מחודד

⁵³² צ"ע שכן לשון הגמ' (פסחים וסוטה) היא תורה ומצות.
⁵³³ עי' לעיל רמג סעיף ב' במאיר הדעה שם סק"ו. ועי' מ"ב קנו סק"ב ז"ל: העיקר שיתבונן בעצמו מה הוא הכרח האמיתי שאי אפשר בלעדו. וכן עי"ש שע"צ סק"ג ז"ל: וכדי שלא ירמה אותו היצר יתבונן אלו הוא היה מתחייב לזון את חבריו ולהלבישו לפי ערכו מה היה אומר אז איזה דבר הוא הכרח.

⁵³⁴ עי' ביה"ל קנו ד"ה סופה בטלה ז"ל: כתבו הספרים שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת באופן זה [וזהו שאמרו בברכות ל"ו ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן ר"ל דוקא הרבה] והקב"ה בודאי ימציא להם פרנסתם וכעין זה כתב הרמב"ם פ"ג מהלכות שמיטין ויובלות ולא שבט לוי בלבד וכו' עי"ש ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בודאי לא שייך זה ויששכר וזבלון יוכיח.

עי' אג"מ יו"ד ח"ב סי' קטז ז"ל: ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה.

במאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הגוהנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריות. ¹²⁹⁹ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא, אך אין זה מדת כל אדם, ש"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעלמו. ¹³⁰⁰וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן האכזר או הספקה קבועה, ¹³⁰¹אבל אין לו לקבל דורות מן הבריות (כו). והא דאמרין ¹³⁰²: כל המביא דורון לחכם כאלו מקריב זכורים, היינו בדורות קטנים שכן דרך בני אדם להביא דורון קטן לאדם חשוב, אפילו הוא עם הארץ. ¹³⁰³ושרי לתלמיד חכם למטעם מידי מאורחתו, כדי לזכר האורחתו, אבל ליקח מתנה דבר חשוב ממה שהחיר, אסור. ¹³⁰⁴ולאשתמש בתגא חלף (כו). ¹³⁰⁵וי"א דזהו המשתמש (כח) בשמות. ¹³⁰⁶ומותר לאורצא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה, אם אריך הוא לכך:

(כה) ולכן נהגו כו' - הכלל העולה שכל שאין לו ממה להתפרנס, מותר ליטול שכרו ללמד, בין מהתלמידים עצמם בין מהצבור, אע"פ שיש צד ללמוד פרנסה, עכ"ז ראינו כל חכמי ישראל נוהגין ליטול שכרם מהצבור ואפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאלו לא היה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה, לא היו יכולין לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת חס ושלום ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר, כי אי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו, ומי שהוא בעל ישיבה ומרביץ תורה ברבים וצריך עתים קבועים מחולקים חציה לו וחציה לאחרים, ואסור לו לצאת מביתו כי אם לדבר מצוה, ועון הוא בידו, אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע מלאכה וחכמה, שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו, בזה יבדלו בין באהבת התורה ולומדיה, כי אי אפשר שיבטל מלמודו, אכן אם יש לו ממון כבר המספיק לו להחיות את עצמו ולהלות ברבית והדומה לו, שאין ביטול תורה כלל, אז עון הוא בידו ליהנות משל צבור, אלא יגיע כפו יאכל, ומה שמקבל מהצבור יוציא להוצאת תלמוד תורה, גם מחויבים הקהל ליקח מן החכם את מעותיו ולהרויח בהם (ש"ך), חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנותם כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם וכדי שלא יזלזלו בפני עמי הארץ מפני עניינם, ושינהגו בהם כבוד. תלמיד חכם יכול ליטול מעצמו ממון שיתעשר בו ואין גנאי בדבר, ולפ"ז כשהיו פרנסי הדורות רואים ת"ח דדחיק להו עלמא טובא היו משתדלי למנותם בראש כדי שיפרנסוהו הצבור דרך כבוד, ואין להם לחוש ליוהרא מפני השררה כי אינם אלא עבדות, ולכן יש להם לישב בראש כדי שיתפרנסו בכבוד כראוי להם וכיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה (&), שגנאי הוא לצבור שיהיו נצרכין לזה, ואפי' התלמידים העוסקים בתורה כל ימיהם אף על פי שאינן ראשי ישיבות חייבין הצבור לפרנסם דרך כבודם, מה כהן נוטל חלק בראש דכתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה אף ת"ח נוטל חלק בראש כ"ש בדבר שיש בו חיי נפש וכבוד תורתו שיש לו לתבוע בפיו ואין בזה משום יוהרא כלל (פ"ת * תשב"ץ), שכל מי שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי הוא פטור מכל חיוב הקהל אף על פי שיש לו נכסי הרבה (פ"ת * תשב"ץ), עוד יש צד שלישי בענין זה אבל אינו דבר של חובה כראשונים אבל יש בהם מצוה גדולה המקיימ' מובטח לו שיטול שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתו שישלם לו שכר הרבה, כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה, להוציא מעשר לעוסקי' בתורה כדי שימצאו ריוח בפרקמטיא כל זה הוא בכלל עושה פרקמטיא לת"ח, וכן נמי בכלל זה הוא שאם יש לת"ח פרקמטיא למכור שיהיה הוא קודם במכירתה לעמי הארץ, החכמים אין גנאי להם לקבל מהם הנאה אלא מיהו אם רצו החכמים למנוע עצמם שלא לקבל הנאה משום אדם יש בזה צד חסידות. ויש בזה צד שאין ראוי למנוע עצמם מזה והכל לפי הענין ושיהיו כל מעשיהם לשם שמים. אם נמנע מלקבל הנאה אין בזה משום גסות הרוח ויוהר' שהרי מצינו שמואל שלא קבל הנאה שבכל מקום שהיה הולך היה ביתו עמו (פ"ת * תשב"ץ), דבר הרשות והוא כולל כל המצות והוא ליטול שכר המצוה או הלמוד או הדין, זהו לענין ליטול מכלל ישראל אבל ליטול מהבעלי דינים כשבאים לדין לפניו יש בזה פנים שאם הוא נוטל אגר בטלתו ממלאכתו והיא בטלה דמוכח שרי לגמרי, ואי בטלה דלא מוכחא היא אינו אסור ואם נטלו דינו דין אבל מכווער הדין שנוטל שכרו בזה, אף על גב דלא עבר משום ושוחד לא תקח אפ"ה דיניו בטלים, הרב יכול לפסוק שכר לתלמידיו ואפי' פסק הרבה אין

Commented [O213]
התיר עסיקא לכתחילה?

במאיר הדעה על יו"ד זולק' ה' (סי' רג' - סי' רסט')

מפקיעין אותו ממנו שהתורה אין לה דמים, אלא שיש בזה משום כיעור, מי שלימד זכות בפני דיין על אחד יכול לקבל ממנו מתנות ואין בזה משום כיעור (פ"ת * תשב"ץ)⁵³⁵.
(כו) אבל אין לו לקבל דורונות מן הבריות – אמנם מותר דרך חוק רבנות, וזה היה כמו שכירות שלו, אבל ליקח מתנות מיחיד אינו בכלל זה. אלא עיקר ההיתר שעל ידי זה תתקיים התורה אצל לומדיה, שלא יצטרכו לבטל מלימודה בשביל טרדות המזונות, ואף אותם שיש להם איזה סך ממון משלהם, מ"מ יש התנצלות, דאנו אין לנו לומר שיש שיעור לסיפוק כדי חייו והוא כולל הוצאת בנים לת"ת ולהשיא בנותיו לת"ח. מי שאינו עשיר גדול יוכל ליהנות אף בהנאה מרובה שעל ידי זה נעשה עשיר, אבל אחר שנעשה עשיר, שיראה בדעתו שיש לו קרן שיוכל להתקיים על ידו, אין לו ליהנות כלל משל אחרים דרך מתנה, אמנם י"א שיש לאב"ד שרי ליקח מתנות להתעשר, שיהיו דבריו נשמעים נגד הבריות, ובאמת יצא שכרו של זה בהפסדו דנמשך מכשול מזה שמי שיש לו דין לפני האב"ד מקדים איזה זמן ונותן לו מתנה כדי לקרב לבו אליו, ואין לך שוחד מוקדם יותר מזה, ולא עוד אלא שמקבל שכר תורתו בזה, וכל שאינו מוכרח לזה ודאי ירחיק מכיעור זה וכיוצא בו וק"ו מכיעור הגדול שקצתן להוטים אחר הממון ותובעים בפייהם ליתן להם מתנות הם מבזים התורה ולומדיה, וצדיק באמונתו יחיה (ט"ז), י"א דאפילו דורונות מותר לקבל ומאן דקפיד קפיד שהרי לא כתיב בקרא ולקח מתנות ימות כו' ע"ש וי"א דמותר לראש ישיבה או אב"ד לקבל מתנות עד שיתעשר שהוא כמו נשיא וכהן גדול וכן נהגו (ש"ך), אדם חשוב כגון ממונה ראש ישיבה יכול לקדם ולזכות שהרי עליו לגדלו ולהעשירו אפי' משלו וכל שכן ממאי דאית לי' מעלמא, שיש חיוב על כל אחד לגדל ולהעשיר לראש ישיבה ואע"פ דאפשר דדעת הנותן הי' לזכות לתלמידי' עניי' מבני ישיבה אפילו הכי קדם הוא וזכה (פ"ת * פנ"מ).

(כז) ודאשתמש בתגא חלף - אלעיל קאי, מי שעושה תורתו קרדום לאכול ומשתמש בכתרה של תורה, חלף מן העולם (ש"ך).

(כח) וי"א שזהו המשתמש כו' – וי"א דזהו המשתמש במי ששונה הלכות ועי' לעיל (סי' רמג ס"ו) דאסור לשמש במי ששונה הלכות (ש"ך), עיין לעיל (סי' קעט סט"ו ברמ"א) [אוחז את העינים, אסור. ועי' ספר יצירה, מותר. (אפילו לעשות מעשה)⁵³⁶ (פ"ת).

(כב) ¹³⁰⁷ ברית כרותה שכל הלומד בבית הכנסת (כט)⁵³⁷ לא במהרה הוא משכח, וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים, שנאמר: ואת צנועים חכמה (משלי יא, ב). ¹³⁰⁸ וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו, מתקיים בידו. אבל הקורא בלחש, במהרה הוא שוכח:

(כט) שכל הלומד בבית הכנסת - נראה שזה אמר בשעה שאין בית המדרש קבוע בעיר ובני העיר לומדים כל אחד בביתו, על כן טוב שילך לבית הכנסת ללמוד, שזה ודאי שבכל קהילה יש בית הכנסת, אבל לא נתכוין שאע"פ שיש בית המדרש ניחוחו וילכו ללמוד בבית הכנסת, שאין טעם וריח לומר כן, דכל שכן בית המדרש קאמר (ט"ז), שהרי קדושת בה"מ חמורה מבהכ"נ כדלעיל (סי"ז) (ש"ך).

(כג) ¹³⁰⁹ מי שרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר בכל לילותיו (ל) ולא יאבד אפי' אחת מהן בשינה, באכילה ושתיה ושיחה וכיוצא בהם, אלא בדברי חכמה ותלמוד תורה. הגה: כי אין אדם לומד רוב חכמתו כי אם כלילה. ¹³¹⁰ ויש לאדם להתחיל ללמוד כלילה מט"ו בלחש ואילך, ומאן ללא מוסיף, יסיף (לא):

(ל) יזהר בכל לילותיו כו' - אפי' בלילי תקופת תמוז הקצרים גם כן ילמוד אחד המרבה ואחד הממעט מכל מקום ילמוד מעט, ועיין באו"ח (סי' רלח ס"ז) (ש"ך).

(לא) יסיף - כלומר ימות בלא עתו (ש"ך).

(כד) ¹³¹¹ כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה, איש אוכלתו: @NO MB@

⁵³⁵ עי' פ"ת סי' רמג סק"י(ט).

⁵³⁶ עיי"ש בש"ך: ועי' ספר יצירה מותר - לעשות לכתחלה דשמות הקדש הם וה' ית' נתן בהם כח שיוכלו לפעול על ידיהם החסידים והנביאי' והפועל בהם מראה גדולתו וגבורתו של ה' ית' שמו, אך שיתעסקו בהם בקדושה ובטהרה ולצורך קדושת השם או לצורך מצוה רבה אשר לא נמצא זה בדורות הללו בעו"ה ואפי' בזמניהם מצינו שנענש ישעיה ע"ז, ועי' לקמן (סי' רמו סכ"א) ודאשתמש בתגא חלף י"א זה המשתמש בשמות הקודש גם בספרי המקובלים מבואר שעון גדול הוא המשתמש בשמו ע"כ המונע יבורך.

⁵³⁷ עיי' רמב"ם ת"ת פ"ג ה"ב שגורס בית המדרש.

מאיר הדעה על יו"ד זולק'ה' (סי' רג' – סי' רסט')

(כה) ¹³¹²כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, או שקרא ¹³¹³ושנה ופירש להבלי העולם והניח תלמודו וזנחו, הרי זה בכלל כי דבר ה' בזה (במדבר טו, לא) ⁵³⁸. ¹³¹⁴ואסור

לדבר נשיחת חולין. ועיין זל"ח סימן ט"ז סעיף י"ז @NO MB

(כו) ¹³¹⁵כל המבטל תורה מעושר, סופו לבטלה מעוני. וכל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. הגה: ¹³¹⁶כשמסיים מסכת, מנחה לשמוח(לז) ולעשות סעודה, ונקראת סעודת מנחה. ¹³¹⁷ואסור לעסוק בדברי תורה במקומות המטונפים ⁵³⁹, ולכן אמרו שאסור לתלמיד חכם לעמוד במקומות המטונפים, מפני שלא ירהר בדברי תורה. ¹³¹⁸ומ"מ מותר ליכנס(לג) למרחץ אף מתוך הלכה שאינה פסוקה, ¹³¹⁹ולא חיישין סיהרה(לד), דזמרחץ שומר עצמו מהרהור תורה:

(לב) מצוה לשמוח כו' - אפי' אחרים שלא סיימו מצוה לשמוח עם זה שסיים (ט"ז), כשבאין לסוף מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה כו' ולכך נהגו כל הבעלי בתים לילך על הישיבה בתחלת הזמן ולכך מנהג להודיעם כשבא הרב לסיים המסכתא כדי שיבואו הב"ב גם כן לסיומא ואז יהיו שמה תחלה וסוף ויחזרו אחר מנין לומר קדיש דרבנן ועשרה בני רב פפא והיא סעודת מצוה דאפילו אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לסעוד שם וכו', מכל מקום אין לברך שהשמחה במעונו, ואפילו יחיד שסיים מחויבים אחרים לסיים עמו, ביום שמת בו אביו או אמו דנהגו עלמא להתענות אסור לאכול בסיום מסכתא דהוי כמו דברים המותרים ואחרים נהגו בו אסור (עי' לעיל סי' ריד סק"?) (ש"ך), מש"כ בש"ך "ביום שמת בו אביו או אמו" משום התענית אסור וא"כ בלילה הקודמת לתענית מותר לאכול בסעודת סיום, אבל אם יש סעודת ברית מילה ביום היאר צייט יכול לאכול (רע"א), ה"ה יום של אחריו יש לעשות שמחה כנהוג שהיה שלמה המלך ע"ה עשה משתה ז' ימים ואפשר שגם שאחר אחריו, עי' לעיל (סי' ריז סקט"ו?) (פ"ת).

(לג) ומ"מ מותר ליכנס כו' - מותר ליכנס לבית הכסא ולבית המרחץ אף מתוך הלכה שאינה פסוקה ודוקא גבי תפלה (עי' או"ח סי' צב) אסור משום דאי אפשר לו לכוין יפה ממה נפשך הרהורי ההלכה ירחיקוהו למעיין בתפילתו ואם כן ע"כ יהא לבו טרוד אם עיין הוא בהלכה לא יוכל לכוין בתפלה. ואם יכריח מחשבת לבו לסלק עיון ההלכה ההיא גופא טרדא היא לו שצריך להסיר מלבו מה שהוא חפץ לחשוב ויפסיד על ידי כך כוונת התפלה ותו יש לחלק דדוקא גבי תפלה חיישין פן ירהר בה בדברי תורה משום דתרווייהו דברים של קדש הם אבל לא חיישין שיהרהר במקום הטנופת כגון בבית המרחץ ובבית הכסא, אמנם הדבר ידוע שקשה מאד להסיר מלבו הרהורי תורה אפי' במקום הטנופת מי שלבו

Commented [YL214]
מה

⁵³⁸ הפורש מן התורה עובר בלא תעשה, והיינו בכל יום ויום הוא עובר (שיירי כנה"ג הגה"ט אות ג).

עי' מדרש תהלים א: ועליהם הוא אומר, (תהלים יט, טו) יהיו לרצון אמרי פי. יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחוקקו לדורות. ולא יהיו קורין בהם כקורין בספרים אלא יהיו קורין בהן ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות.

ועי' רש"י חגיגה יד ע"א שנגעים ואהלות הם הלכות עמוקות. אמנם יש להעיר כי מכאן שיש כאן מעלה בהלכות עמוקות ומורכבות יותר מהלכות פשוטות. וכן עי' שבת קטו שאסור לקרוא בספרי כתובים והטעם משום ביטול בית המדרש. אם כן מוכח לכאורה שעצם הלימוד בשטחיות יותר ממה שיכול באמת חשוב ביטול תורה, וכמו שמפרש רבינו לקמן.

ועי' מדרש משלי י: אמר רבי ישמעאל, בא וראה כמה קשה יום הדין וגו'. בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה. הקב"ה הופך את פניו ממנו, ומצירי גיהנם מתגברין בו כזאבי ערב, והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם. בא מי שיש בידו שני סדרים או שלשה. הקב"ה אומר לו, בני, כל ההלכות למה לא שנית אותם. אם אומר להם הניחוהו, מוטב. ואם לאו, עושין לו כמדרשו ראשון ראשון. וכו' בא מי שיש בידו חמשה חומשי תורה. אומר לו הקב"ה, למה לא למדת אגדה ולא שנית, שבשעה שהחכם יושב ודורש אני מוחל ומכפר עונותיהן של ישראל, ולא עוד, אלא שבשעה שהן עונין אמן יהא שמייה רבה אפילו אם נחתם גזר דינם אני מוחל להם ומכפר עונותיהן. בא מי שיש בו אגדה. הקב"ה אומר לו, בני, תלמוד למה לא למדת, שנאמר (קהלת א, ז) כל הנחלים הולכין אל הים והים איננו מלא. ואיזה זה, תלמוד. בא מי שיש בידו תלמוד. הקב"ה אומר לו, בני, הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה וכו'. רואים אם כן שיש חיוב ללמוד בעומק כמה שאפשר.

⁵³⁹ עי' מ"ב פה סק"ג ז"ל: אם נכנס בלבו הרהור עבירה מותר להרהר שם בד"ת מפני שזהו כמו להפרישו מאיסור שהתורה מצלת מהרהורים רעים.

נבחר ולהוט לעיין בפלפול הלכה ואף כי איתא ת"ח אסור לעמוד במבואות המטונפות מפני שא"א לו בלא הרהורי תורה אלמא דחיישינן להכי, וצריכין לחלק בין מבואות המטונפות למרחץ דאל"כ לא יהא ת"ח מותר ליכנס למרחץ לעולם כמו שאסור ליכנס למבואות המטונפות, ואינו מהרהר במרחץ כלל ונזהר טפי ממה שנוהר במבואות המטונפות ואם כן אפילו מתוך הלכה שאינה פסוקה נמי שרי, כיון דבכוון הולך לבית המרחץ לרחוץ שם אם כן פונה ממנו טרדת הלמוד עד שיצא מבית המרחץ וכן בבית הכסא, ועיין באו"ח (סי' פה ס"ז) (ש"ך), מותר ליכנס בבית הכסא מתוך הלכה שאינה פסוקה כיון שהדבר ברור שהוא אסור יסירם מלבו ולא יהרהר בד"ת, ומש"כ בגמ' שאוסר לת"ח לעמוד במקום הטינופת דכוונתו זמן מרובה ולא אמר אסור לעבור לפי שאי אפשר לו לעמוד זמן מרובה בלא הרהורי תורה. ותו דמבואות המטונפים אין פירושו שרואה את הטינוף לפניו אלא שדרכם להיות מטונפים ולפי שהדבר ספק איכא למיחש שמא לא יסירם מלבו אבל בית הכסא ובית המרחץ שהאיסור ברור יעמוד ויכריח עצמו ויסירם מלבו עד אחר שעה (פ"ת * רדב"ז).

(לד) שיהרהר - סגולה שינצל שלא יהרהר בד"ת בבית הכסא בשם שיאמר תחלה "התכבדו מכובדים כו'", אף שכתב בש"ע שם דעכשיו לא נהגו לאמרו, מכל מקום יש לאמרו בשביל זה כדי שינצל מהרהור דברי תורה, ואולי לא נאמרו הדברים אלא ליחידים אשר תורתם אומנתם ולא לזולתם דמחזי כרמות רוחא, ועיקר דלא שייך מיחזי כיוהרא אלא בדבר שעושה בפני רבים משא"כ בזה (פ"ת).

הלכות צדקה

סימן רמז - גודל שכר צדקה, ואם כופין עליה, ובו ד' סעיפים:

(א) ¹³²⁰מצות עשה ליתן צדקה כפי השגתו ⁵⁴⁰, וכמה פעמים נצטוונו בה במצות עשה. ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנו, שנאמר: לא תאמין את לבבך ולא תקפוץ את ירך (דברים טו ז). ¹³²¹וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאילו עובר עבודת כוכבים. ומאד יש לזהר בה, כי אפשר שיבא לידי שפיכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד, ¹³²²בעובדא דנחום איש גס זו(א) ⁵⁴¹:

Commented [O215]
איפה לשים את היעבץ
והמהר"ם מלובלין.

⁵⁴⁰ עי' רמב"ם מתנות עניים פ"ה ה"א, חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה. ⁵⁴¹ עי' נתח"מ סי' עב ס"ה ד"ה אין לקהל גבאי צדקה שנטלו משכון, לא שייך פרוטה דרב יוסף, רק במקום שעוסק במצוה שהיא מצות עשה ומוטלת עליו בחיוב, ואסור לקבל עליה שכר, כגון בהלוואה או בהשבת אבידה. אבל צדקה, החיוב מוטל על כל אדם ליתן צדקה, אבל אין חיוב ומצות עשה מוטל על שום אדם להיות גבאי צדקה, דאם היה מצות עשה להיות גבאי היו כל ישראל מחוייבים להיות גבאים, רק החיוב על הב"ד לכונן את ישראל על הצדקה ולמצותו של מקום ולהעמיד ממונים על זה, והממונים רשאים לקבל שכר על זה, לא שייך בזה פרוטה דרב יוסף. ועי' אמרי בינה (או"ח סי' יג ס"ג) החולק וסובר דעוסק במצוה פטור מן המצוה הוא לאו דוקא בעוסק במצוה המוטל עליו בחיוב אלא אף מצוה דאינה מוטלת עליו דוקא, מ"מ העוסק בה פטור ממצוה אחרת, ואע"פ שיש לאו בצדקה, לא בא ה"ל אלא לקיומה דעשה, ואף על גב דכתיב ה"ל קודם לעשה דפתוח תפתח את ירך לו מ"מ העיקר הוא תועלת העשה ואם עוסק במצוה דפטור ממצות פתוח תפתח ממילא ליכא לאו דלא תאמץ ולא תקפוץ, ועוד אפשר לומר שכל הלאו של לא תאמץ לא קאי רק אם צריך לדי מחסורו אשר יחסר לו ואינו מתבזה לחזור על הפתחים ליקח מכל א' דבר מועט רק מעשיר הצריך למלאות מחסורו בזה יש לאו דלא תאמץ ולא תקפוץ אבל עני המחזיר על הפתחים זה א"צ לתת מתנה מרובה כמבואר בש"ך (סי' ר"נ סק"ג) אפשר בזה ליכא לאו דלא תקפוץ כיון דאם לא יקבל מזה יסבב אצל אחרים.

אורח בא לביתו של ראובן ומת ולא נודע מי הוא, ולא הוכרה משפחתו ויורשיו, חייב הנפקד להוציא הפקדון או המלוה מתחת ידו ולמסרו ביד ב"ד (מהר"ם מלובלין יב), וי"ח שכל שלא בא לידו באיסור אלא כל שאין בא א' בטענה ודאית, הוא יכול להחזיק בו, ויכול להשתמש בו, ואם נאכל עד שבא יורש, אין לו אחריות על זה (יעבץ ח"א סי' קמב).

ליטול בעל כרחו, עיי"ש שהאריך בזה. (מא) ערוה"ש סימן רמז סעיף ז, ועי' שו"ע יו"ד סימן רלט. ובכולל חלה השבועה כמבואר שם. ונראה דדוקא כשנשבע שלא ליתן